Közi Horváth József

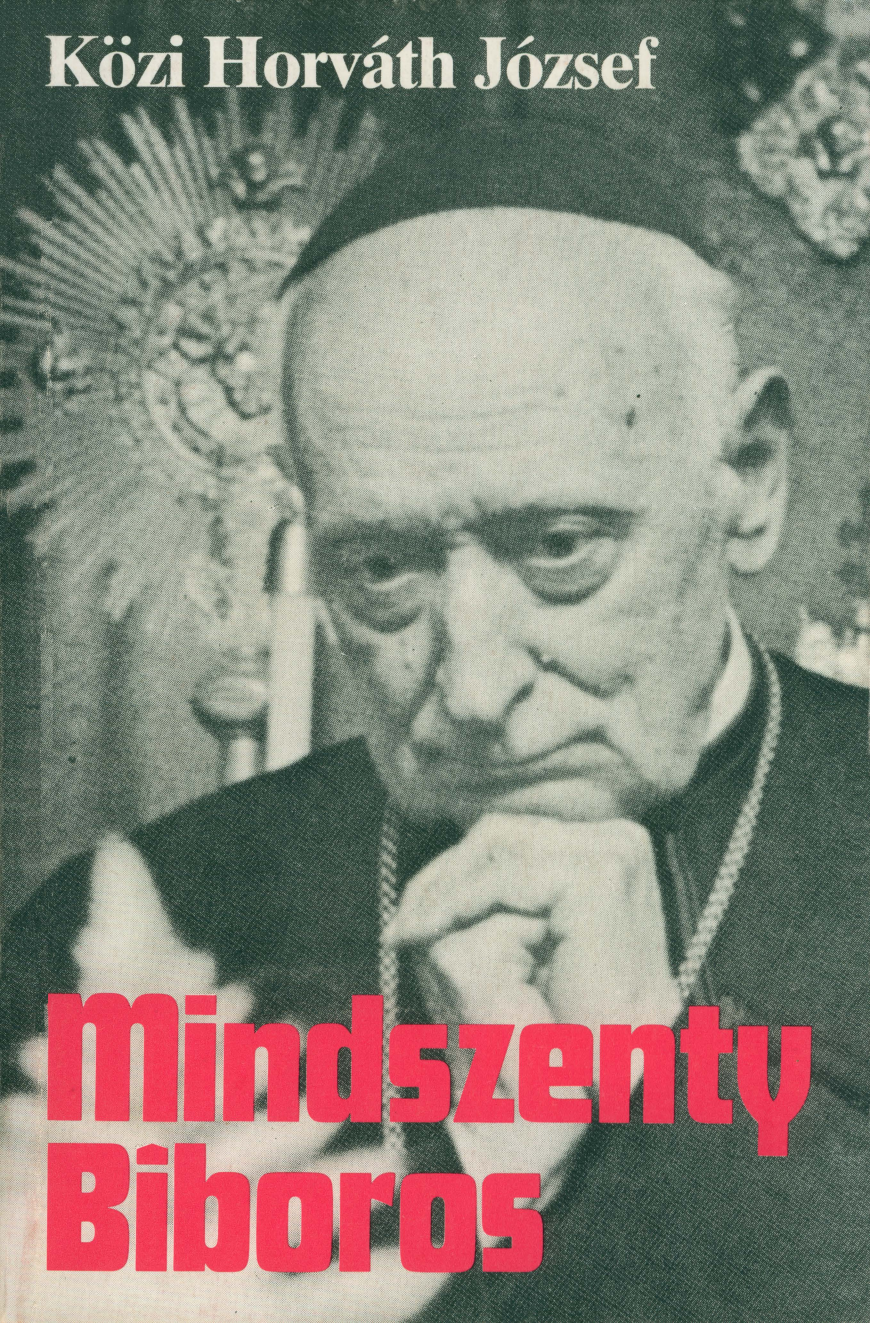

Mindszenty Biboros

Közi Horváth József

MINDSZENTY BÍBOROS

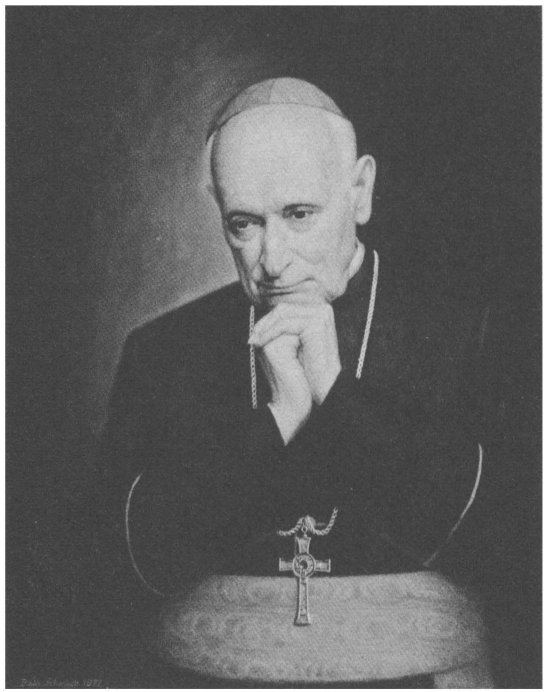

+ J. Card. Mindszenty

Schmidt Béla/USA/olajfestménye

Közi Horváth József

MINDSZENTY BÍBOROS

A Mindszenty – Emlékbizottság
Kiadása

München
1980

Címkép: A könnyezö Mindszenty. Eöry Gyula/USA/felvétele.

Herausgeber: Kard.-Mindszenty-Gedenk-Komitee, München.
Verantwortlich für den Inhalt
József Közi Horváth
8024 Oberhaching
Innerer Stockweg 6
Herstellung: Augsburger Druckhaus
Aindlinger Straße 17–19, D-89 Augsburg

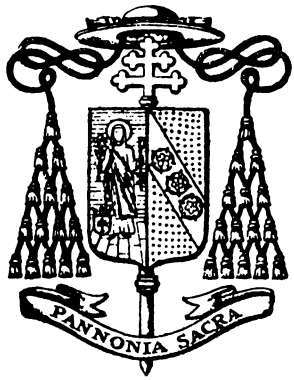

Mindszenty bíboros főpapi címere az engesztelés szentjének, Árpádházi Szent Margitnak alakjával és a családi címerből átvett három rózsával. A nemességet egyik katonaőse kapta a XVIII. század elején a török megszállók elleni harcokban tanusított bátorságáért.

»Az új kardinálisok közül – mondta neki XII. Piusz pápa 1946 február 21.-én – Te leszel az első, akinek vállalnod kell a bíbor színnel jelzett vértanúságot!«

. . .

»Mártir volt, aki csodálatos helytállással viselt el testi és lelki szenvedéseket egyházához és népéhez mindvégig kitartó hűségében. Korszakunknak, egy olyan korszaknak a vértanúja, amelyben új mártirtípust teremtett az ideológiai és politikai okokból támadt vallásüldözés . . . Tisztelettel és nagyrabecsüléssel hajlunk meg ez előtt a modernkori vértanú előtt . . . .«

/König bécsi bíboros-érsek temetési prédikációjából./

. . .

Előszó

Két évvel ezelőtt, amikor ez az életrajz az első idegen nyelven–németül–megjelent, a flamand származású premontrei atya, Werenfried van Straaten, a páratlan áldozatossággal és eredménnyel működő »Ostpriesterhilfe/Kirche in Not« nevű katolikus segélyszervezet alapítója és vezetője írt hozzá előszót.

A bátorhangú írás, amely azóta már a francia, holland és angolnyelvű kiadásban is napvilágot látott, ezzel a figyelmeztetéssel fejeződik be: »Wehe uns, wenn wir ihn vergessen!« Magyarul: »Jaj nekünk, ha elfelejtjük őt!«

Nekünk, magyaroknak már jóval előbb, a máriacelli temetésen tartott gyászbeszédében a lelkünkre kötötte, hogy ápoljuk és kövessük a Megboldogult emlékét és életpéldáját. »Te árva magyar nép, népe annak a nagy lelkipásztornak, akit itt, Mária kegytemplomában nyugovóra helyezünk, fordulj Te is vele, a nagy főpásztorral Máriához!«

Az is az ő hathatós segítségének köszönhető, hogy az idegennyvelvű kiadások után a magyar olvasóknak is hozzáférhetővé válik ez a tömörségében is teljességre törekvő, közérthető nyelven megírt és külső formájában könnyen kezelhető Mindszenty-zsebkönyv-életrajz.

A Bíborosnak eddigi életrajzíróitól eltérően, akik behatóan csak a nagy hitvalló és vértanú prímási és emigráns éveinek az eseményeivel foglalkoztak, a zsebkönyv szűkre szabott keretei dacára is részletesen ismertetem a gyerekkorát, plébánosi és püspöki tevékenységét is. Mindszentyt ugyanis, véleményem szerint, teljesen megérteni és igazán értékelni csak élete első felének ismeretében lehet.

Haza- és magyarságszeretetére is bővebben kitértem. Megint csak abban a meggyőződésben, hogy ennek a

kettős, egy tőből fakadó érzelmének a kiemelés nélkül a jellemrajza hiányos maradna. Remélem, hogy a felhozott peldák segítségével sikerült érzékeltetnem, hogy történelműnkben igen kevesen voltak, – még nagy költőink sorában is – akik az övéhez hasonló mély és meleg szeretettel szerették a magyar földet és a magyar népet.

Sok szószerinti idézetet hozok az irásaiból és a beszédeiből. Még pedig azzal a szándékkal és céllal, hogy az olvasó a Prímásnak sajátosan egyéni, erőteljes, képekben gazdag, a magyar történelem eseményeire és irodalmunk remekműveire sűrűn hivatkozó, a vasi és zalai tájaszólás hatását mindvégig megőrző, itt-ott az irodalmi magyar nyelv szabályai ellen is vétkező stílusából is kóstolót kapjon.

Talán egy kicsikét azzal is hozzájárulok a személyéről és szerepéről kialakítandó kép teljességéhez, hogy a nagy Mindszenty-irodalom áttanulmányozásából származó ismereteken, valamint a barátai, munkatársai és ellenfelei tanúvallomásain kívül – mint kor-és küzdőtársa – a történelmi háttérre vonatkozó és a vele kapcsolatos emlékeim és élményeim anyagát is beledolgoztam ebbe a szerény életrajzkisérletbe.

Közi Horváth József

Gyerekkora

Élete végéig ragaszkodó szeretettel vallotta magát a természeti szépségekben és történelmi emlékekben egyaránt gazdag Vasmegye szülöttének.

Szűkebb hazájának, a dimbes-dombos, szelíd szépségű vidéknek, a vasi Hegyhátnak a képe sohasem fakult meg az emlékezetében. A bűbájos tájban álló szülőfaluja iránti érzelmeinek azáltal is kifejezést adott, hogy 1941-ben idegenül hangzó Pehm családi nevét Mindszentyre változtatta.

»Mindszenty – mondta valaki szellemesen – jól választotta meg a szüleit.«

Az értelmes és szorgalmas apát, a húsz holdon gazdálkodó Pehm Jánost már 32 éves korában a község bírájává tette a közbizalom. Hivatali idejének a letelte után is – a halála napjáig – vezetőszerepet játszott a falu és az egyházközség életében.

A férjénél tíz évvel fiatalabb, 16 éves korában párta alá került édesanyjára, Kovács Borbálára így emlékezett vissza elsőszülöttje, Esztergom érseke, Magyarország hercegprímása és az Anyaszentegyház bíborosa: »Meleg otthon volt az én szülői házam, az imának és az erényes életnek melegágya. És ennek a csendes falusi otthonnak tiszta lelkét és fényét édesanyánk sugározta ránk páratlan anyai szeretetével. Eszes, csendes, finom asszony volt, aki odaadással végezte a házi teendőket, mintaszerűen nevelt, gondozott bennünket, s ugyanakkor apánk mellett is ott állt a nehéz mezei munkában. Igen jellemző tulajdonsága volt, hogy szívósággal és körültekintéssel – csaknem minden eletreváló tervét végre tudta hajtani, nagy nehézségek előtt sem torpant meg.«

Mindszenty az édesapját is nagyon szerette. Mint mondani szokta, jól megértették egymást. Valószínűleg tőle örökölte a közéleti problémák iránti érdeklődését és a gazdasági kérdésekben való könnyű tájékozódó képességét. A közbecsülésnek örvendő gazda még megérte fiának esztergomi érsekké történt kinevezését.

Az a bensőséges kapcsolat pedig, amely a sírig édesanyjához fűzte, nemcsak a világtörténelemben, hanem a világirodalomban is egyelülálló.

»Ha igaz az,–írja egykori káplánja, Dr. Harangozó Ferenc, aki mindkettőjüket jól ismerte – hogy sok édesanya nemcsak a szíve vérével, hanem a lelkével is táplálja a gyermekét, akkor ez Mindszenty édesanyjára kétszeresen igaz. Nemcsak a külsejét: alakját, ovális arcát, sötétes bőrszínét és mindenekelőtt jellegzetes nagy barna szemét örökölte tőle, de aki ismerte ezt a drága, karizmatikus jó édesanyát, az tudja, hogy a lelkületét is...« »Sokan, akik Mindszentyben csak a kemény, hajlíthatatlan, magához és másokhoz szinte aszketikusan szigorú papot látták,... el sem tudják képzelni, hogy milyen igaz szeretettel és melegséggel szokta mondani még bíboros korában is annak a főkötős parasztasszonynak, aki nála a főhelyen ült: Édesanyám!«

Pehm János és Kovács Borbála házasságát hat gyermekkel áldotta meg az Isten. A felnőtt kort azonban csak az 1892 március 29.–én született József és két húga érte el.

Az egyébként szűkszavú és tartózkodó természetű Mindszenty nemcsak szűkebb baráti körben, hanem prédikációiban is és írásaiban is gyakran és szívesen emlékezett vissza gyerekkora boldog éveire.

Visszaemlékezései között kettő is van, amelyek arra engednek kötvetkeztetni, hogy férfijellemének alaptulaj-

donságai: a gyöngék védelmére való készség és a sorscsapások alatti kemény helytállás már a gyerekben is megnyilatkoztak.

»Mikor kicsike legényke voltam, – olvassuk egyik beszédében – nekem is volt galambházam, galambdúcom, tele hófehér galambokkal. Alája álltam, kiterjesztettem kezemet és úgy hívtam a szelíd, kedves, tiszta galambokat: Tub, Tub, Tubicám, szállj reám! És azok leszállottak vállaimra, kezemre, fejemre . . . Estennen, amikor a sötétség rátelepedett az udvarra és a galambházra, felkúsztam a létrán, becsuktam a galambház kicsi ajtaját, leszálltam, elvettem a létrát, hogy a ragadozók oda ne férkőzznenek és ki ne fosszák a galambházat.«

A második gyerekkori történet így hangzik: »Mikor gyerek voltam, elelmentem a faluvégi kovácsműhelybe. Ott pokolian izzított a fujtató. Nem lelkesített a kalapács, amely mindig csak ütött. De szerettem, megértéssel néztem az üllőt, amely állta a kalapácsot és nem ütött vissza és minden ütésre keményebb lett . . . .«

Édesanyja szerint eleven és jó gyerek volt, aki pajtásaival szívesen labdázott, karikázott vagy lubickolt a kenderáztató tavacska vizében.

Észben és szorgalomban azonban valamennyit felülmulta. A fiatal tanító és az öreg plébános nem győzték dicsérni.

»Taníttatni kellene a gyereket!« – vetette fel a gondolatot az édesanya. Az apa nem-mel válaszolt. Elsőszülöttjéből gazdát akart nevelni. A szelíden szívós Borbála asszony azonban nem engedett és végül is győzött.

»Egyik este – emlékezik vissza – átjött hozzánk Fehér tanító és azt mondta az uramnak, hogy nagy kár lenne nem taníttatni a fiát, akiből a hazának is nagy fia lehet még . . . .«

Az ország és a nemzet dolgai iránt is érdeklődő fiatal gazda elgondolkozott a mondottakon. . . .Aztán néhány nap multán közölte a feleségével, hogy nem ellenzi többé a Jóska gyerek iskoláztatását.

Abban azonban, hogy minek taníttassák a fiukat, nem tudtak megegyezni. Az apa, akinek egyik őse a török elleni harcokban tanusított bátorságával nemességet szerzett a Pehm-családnak, katonatisztnek szánta. Az anya viszont abban reménykedett, hogy pap lesz belőle.

De egyikük sem erőltette a maga kívánságát. Majd döntse el a gyerek érett ésszel – tehetsége és kedve szerint –, hogy mi akar lenni.

A szombathelyi diákévek

Az elemi iskola ötödik osztályának elvégzése után kicsi szülőfaluját, Csehimindszentet elhagyó parasztgyerek számára »nagy eset volt az első diákruha«, »az első utazás a nagyvárosba«, Szombathelyre, a megyeszékhelyre és a beiratkozás a csornai premontrei kanorokok vezetése alatt álló Szent Norbert Gimnáziumba.

Az osztatlan falusi iskola fogyatékos előkészítése miatt csak a felső osztályokban sikerült magát a jó tanulók közé felkűzdenie. Az érettségit azonban már jeles eredménnyel tette le.

A pályavalasztása nem volt könnyű. Ha három élete lett volna, három különböző pályát választott volna: a történelemtanárit, a közíróit és a papit.

A végső lökést a papi pálya felé a szentéletű erdélyi püspök, Gróf Majláth Károly adta meg neki.

A pesti katolikus diákpasztorációs központnak, a Regnum Marianumnak egyik megalapítója püspökké történt kinevezése után is a diákok lelkiatyja maradt. Alig volt az országban középiskola, amelyet meg nem látogatott és végig ne gyóntatott volna. És majdnem minden városban volt néhány ifjú, aki a jövőjét neki köszönhette.

Pehm József is azok közé tartozott.

»Amikor nyolcadikos voltam, – írja – közvetlenül az érettségi előtt bejelentés nélkül megjelent az erdélyi püspök a gimnáziumban. Másnap is eljött. Gyóntatott. Senki úgy nem gyóntatott, mint ő. Megfogta atyailag a csuklómat,

talán olvasta is a vérem sebesebb lüktetését. Aztán belenézett a szemembe és azt mondta: Légy, fiam, világi pap! Szót fogadtam neki....«

A szombathelyi egyházmegyei papnevelőintézetben tárt karokkal fogadták a jeles érettségivel és kitünő erkölcsi bizonyítvánnyal kopogató fiatalembert, akiről az előljárók tudták, hogy a gimnázium önképzőkörében és Máriakongregációjában is vezető szerepet játszott.

Édesanyja öröme kimondhatatlan volt. Fiának a papi pálya melletti döntésében nyolcévi szakadatlan imájának a meghallgatását látta.

A hittudományi főiskolán az évfolyam legjobb tanulójának bizonyult. Tanárai ajánlása alapján Mikes János püspök a Bécsben működő magyar papnevelőintézetbe, a Pázmáneumba akarta küldeni, hogy az osztrák főváros egyetemének teológiai fakultásán folytassa és fejezze be tanulmányait. Ő azonban – püspöke és tanárai nem kis meglepetésére – nem fogadta el ezt a kitüntetésnek számító diszpoziciót. Nem pedig azért, mert tudta, hogy az egyetemet végzett kispapok felszentelésük után hamarosan vagy teológiai tanárok lesznek vagy a püspöki irodába kerülnek. Mindkét lehetőségnek eléje akart vágni, mert ő a néppel és a hívekkel közvetlenül foglalkozó gyakorlati lelkipásztor szeretett volna lenni.

Mikes püspök a visszautasítás miatt egy ideig neheztelt is rá. De aztán megbocsátott neki, mert tanáraitól hallotta, hogy a szorosan vett teológiai tanulmányainak kitünő végzése mellett magyar történelmi, irodalmi és szociális problémákkal is foglalkozik.

A kortárs-nagyságok közül őt is, mint az akkori egész magyar kispapnemzedéket, elbűvölte és magával ragadta Prohászka Ottokár, a hittudós, a bölcselő, a költő, a szónok

és a szociális apostol, aki előbb mint az esztergomi szeminárium lelkiigazgatója és a hittudományi főiskola tanára, majd mint pesti egyetemi tanár és székesfehérvári megyéspüspök a magyar katolikus megújulás lelke és hajtómotorja volt.

Prohászkának reá gyakorolt maradandó hatását bizonyítja, hogy pap, plébános, püspök és prímáskorában is gyakran és nagy tisztelettel beszélt és írt róla. »A Szentlélek gyönyörűséges hárfájá« –nak, a magyar egyház, haza és Székesfehérvár »vezető tűzoszlopá« –nak, a főváros és az egész ország »tantítómesteré« –nek nevezte, aki »most is ott ragyog a mult, jelen és jövő felett, mint nemtője ennek a nemzetnek.«

Kispapkorának két utolsó évére már rávetette sötét árnyékát az első világháború. Mint papnövendéknek nem kellett bevonulnia, de szabadidejének jórészét a város kórházaiban fekvő sebesült katonák ápolására fordította.

Nyári vakációit a szülőfalujában töltötte. Kedvenc tartózkodási helye volt szülei büszkesége, a falu fölötti domboldalban fekvő kétholdas szőlő és gyümölcsös, közepén a présházzal, amely elől elragadó kilátás nyilt a két falura, Csehire és Mindszentre, a völgyben kigyózó patakokra, a vizimalmokra és a mögöttük huzódó, hullámos és szemgyönyörködtető hegyháti tájra.

Időnként, ha úgy látta, hogy sürgős a munka, félretette a Szemináriumból magával hozott könyveket, hogy szüleinek és nővéreinek segíthessen.

Nagyobb utazásokat nem tett, de későbbi plébánosi és püspöki működésének a területeit, Zalát és a veszprémi egyházmegye vidékeit többször is bejárta. »A regőkoszorúzta zalai várakat: Tátikát, Csobáncot, Szigligetet«, Tihanyt, amelynek apátsági templomában »I. András magyar király tetemeit őrzik«, Sümeget, »amelynek várfokára vér-

tanúelőd, Ujlaki püspök fejét tűzték ki a XVII. század elején....« Megismerte Somogymegyét és a Dràva vidékét,« amelynek fövenyében századokon át szorgos magyar kezek aranyat mostak....« Végigjárta »a sejtelmes, hideg Bakonyt is, ahol több mint kilencszáz esztendeje Szent Gellért vértanúnk hét évig remetéskedett...«

Az első világháború kellős közepén, 1915 június 12.-én szentelte pappá Mikes püspök a szombathelyi székesegyházban.

Primiciáját, első szentmiséjét szülőfaluja öreg templomában mondta el a neves müvésztől, Dorfmeister Istvántól származó oltárkép előtt, aki a mindenszentek közé a magyar szenteket is belefestette.

Az újmise egyuttal a szülői háztól és a szülőfalutól való búcsúzást is jelentette. Minél nagyobb lett a hatásköre, minél inkább nőtt az elfoglaltsága, annál ritkábban tudott időt szakítani arra, hogy néhány napra hazalátogathasson.

A szívében azonban mindig mindszenti maradt. Lassú beszédének, rövid mondatainak, meggondolt szavainak a melódiájából és komolyantréfás humorának hanghordozásából még aggastyánkorában ia kiérződött a hegyháti nyelvjárás íze és zamata.

Negyedszázad Zalaegerszegen

Másféléves felsőpatyi káplánkodás után Zalaegeszegre került, ahol 25 esztendőn át végzett igen tevékeny és nagyon eredményes lelkipásztori munkát.

Rövid gimnáziumi hittanárság után a megyeszékhely plébánosa, és mint ilyen, néhány év után, egyuttal az egerszegi kerület esperese és Nyugatzala püspöki biztosa is

lett.

Buzgó és sikeres apostolkodása elismeréseként megyésfőpásztora a címzetes apáti, a pápa pedig a prelátusi címet adományozta neki.

A kezdetben Pehm, később Mindszenty néven működő és a címadományozás után hívei által »Apátúr« –ként tisztelt városplébánost a legrövidebben és a legtalálóbban úgy lehetne jellemezni, hogy a híveinek nemcsak lelki és kulturális igényeit és felemelését kielégíteni és szolgálni akaró, hanem azoknak szociális, gazdasági és politikai érdekeiért is síkraszálló magyar papi típusnak ő volt az utolsó – és talán legnagyobb – megszemélyesítője.

Már magában az is csodálatot érdemel, amit a szorosan vett egyházi és kulturális területen alkotott.

A 16000 lakosú, túlnyomó többségében katolikus hitű várost és még öt környékbeli falusi leányegyházat magában foglaló egyházközségben tökéletesen kiépítette a házapostolok hálózatát, amelyen keresztül állandó kapcsolatban volt minden hívével. A lelkészkedő papok számát fokozatosan az előzőnek a háromszorosára emelte és azoknak is kötelességévé tette, hogy rendszeresen látogassák a családokat. Ezt annyira fontosnak tartotta, hogy aránylagosan rövid idő alatt ő maga is minden hívét meglátogatta. Ezeknek a személyes találkozásoknak – és bámulatos emlékezőtehetségének-volt köszönhető, hogy a plébánia minden lakóját, még a másvallásúakat is, névszerint ismerte.

A város Olá-nak nevezett munkásnegyedében letelepítette a ferenceseket és számukra, illetőleg a környék hívei számára, zárdát és templomot épített.

A hitbugzgalmi és társadalmi egyesületek egész sorát hívta életre úgy, hogy mindenki megtalálhatta a korának, foglalkozásának és műveltségi fokának megfelelő szerveze-

tet. Megnagyobbította és korszerűsítette a plébániai kultúrházat, hogy abban minden egyesület és szervezet otthont és összejöveteli lehetőséget találhasson.

Népmissziókkal, lelkigyakorlatokkal es neves előadók bekapcsolásával tartott hittudományi előadássorozatokkal hamarosan elérte, hogy nemcsak az asszonyok és a gyerekek, hanem a parasztgazdák, munkások, iparosok, tisztviselők és a szabadfoglalkozású értelmiségiek is rendszeresen látogatták a katedrálisnak is beillő plébániatemplom istentiszteleteit.

Kulturális téren legnagyobb teljesítménye a Notre Dame nővérek vezetésére bízott, saját nagy és szép templommal rendelkező »iskolaváros« volt. De sok templomot és iskolát épített, vagy renovált, a leányegyházakban és a püspöki biztossága alá tartozó nyugatzalai falvakban is. A hivek – írja – mindenűtt bőkezűen segítették.

Arról nem beszél, hogy a legnagyobb ösztönző erő az ő egyéni példaadása volt. Hívei tudták, hogy az »Apátúr«, aki jó gazda is volt, plèbániai javadalmának legnagyobb részét egyházi célok támogatására fordította.

A középmagas, szikár és komolyarcú »Apátúr« kevésbeszédű és tekintélytartó ember volt, aki csak ritkán és szűkebb körben mutatta meg, hogy milyen gazdag anektóda-, különösen történelmi anekdótakinccsel rendelkezik, és hogy milyen szellemes, tréfás, incselkedő társalkodó tud lenni.

A hívei mégis szerették, mert tudták, hogy aranyszíve van és hogy nemcsak a lelki problémáikkal, hanem minden ügyesbajos dolgukkal is hozzáfordulhatnak.

Megszervezte a város szegénygondozását, a kórház-, fogház-és vasuti missziót, szociális otthont épített a szegénysorsú öregeknek és évről-évre, jómódú hívei segítségével, 34 szegény vidéki középskolás diáknak biztosított ingyenes

lakást és ellátást.

Az érzelmeit takargató kemény férfi nemcsak a Szűzanya és saját édesanyja iránt viseltetett egészen megható, gyöngéd szeretettel, hanem általában minden anya iránt is. »Karácsony estéjén – írja egyik volt káplánja – jólismert kocsija végigjárta a várost, nehéz csomagokat rakott le minden házban, ahol szegény, elhagyatott édesanya lakott. Aztán az éjféli miséig sorjában végiglátogatta őket, elbeszélgetett velük, hogy legalább a szentestén ne legyenek olyan árvák.«

Ugyanez a munkatársa tudósít bennünket arról is, hogy a harmincas évek elején, »amikor annyi magyar paraszti kisudvar fölött megpergették a dobot: árvereztek a bankok, akkor a zalaegerszegi plébános kiküldte valamelyik káplánját az árverésre, megvette a házat és a birtokot és titokban visszaszármaztatta a volt tulajdonosnak.«

A város és a megye politikai életében is jelentős szerepet játszott.

Már mint hittanár 1918 őszén és 1919 tavaszán ő vezette a Károlyi-rezsim és Kun Béla proletárdiktatúrája ellen szervezkedő keresztény-nemzeti mozgalmat. Utána elvállalta és egészen püspökké történt kinevezéséig megtartotta a Keresztény Párt megyei elnökségét. Mint a városi képviselőtestület és a megyei törvényhatósági bizottság keresztény-párti frakciójának a veztője éberen őrködött a közigazgatás tisztasága fölött és a legkisebb antiszociális akciót is megbélyegezte.

Ismételten fölajánlották neki a képviselőséget és a felsőházi tagságot, de egyiket se fogadta el, mert lelkipásztor akart maradni.

Megyeházi beszédeiben azonban többször is foglalkozott politikai kérdésekkel.

Közülök kettő országos viszonylatban is nagy hullámverést keltett.

1935–ben, a második Gömbös-kormány hivatalbalépését követő megyegűlésen Gyömörey György főispán azt javasolta, hogy a törvényhatósági bizottság szavazzon bizalnat a kormánynak. Utána az akkor még eredeti Pehm nevét viselő apátplébános szót kért és a javaslat elutasítását indítványozta. Ellenkezését azzal okolta meg, hogy Gömbös miniszterelnök diktatúrás törekvéseivel és reformigéretei megszegésével nem szolgált rá a bizalomra. Érvelése olyan mély benyomást tett a bizottsági tagokra, hogy a hivatalos javaslat nem kapta meg a szükséges többséget. A leszavazás egyuttal a főispán bukását is jelentette.

Második országos visszhangot keltett felszólalásával nemcsak az egész törvényhatósági bizottságot, hanem politikai ellenfelét, Gróf Teleki Tibor főispánt is meggyőzte.

Ez a beszéde Muraköz visszacsatolásának a problémájával volt kapcsolatos.

1941–ben, Jugoszlávia összeomlása után, honvédségünk a Trianonban Zalamegyétől elvett Muraközbe is bevonult. Az önálló Horvátország kikiáltása után azonban – német nyomásra és a horvátokkal való jóviszony fenntartása érdekében-a kormány visszarendelte onnan a magyar csapatokat.

Az akkor magát már Mindszentynek nevező egerszegi plébános napilapjában, a Zalamegyei Ujságban, tiltakozott az ősi magyar terület feladása ellen és a megyegyülés elé vitte az ügyet.

A Zala legnagyobb szülöttjének, a »haza bölcsé« -nek, Deák Ferencnek képével diszített ülésterem közönsége, a bizottsági tagok és a karzaton ülő hallgatóság, halálos

csendben, szinte lélegzetvisszafojtva követte Mindszenty érvelését, aki megrázóan szép beszédében idézte a Zrinyieket, akik ennek a földnek a védelmében haltak ki és a horvátszármazású Gasparich Kilit ferences atyát és nemzetőrtisztet, aki 1848–ban ugyanabban a közgyülési teremben magyar ruhában, karddal az oldalán és kereszttel a kezében követelte Muraköz védelmét a hazánkra támadó Jellasichchal szemben. »Mindenről alkudozhatunk, -fejezte be a beszédét, de hazánk szent földje felől soha!....«

A felszólalás elhangzása után a könnyekig meghatódott bizottsági tagok egyhangú határozattal kérték az országgyülést és a kormányt Muraköz visszacsatolására. A határozatot az ország minden megyéje és törvényhatósági joggal felruházott városa is a magáévá tette.

A kormány azonban késlekedett a törvényjavaslat beterjesztésével.

Mindszenty ekkor merész lépésre határozta el magát. Felutazott Budapestre és kilhallgatást kért Bárdossy miniszterelnöktől.

A több mint félórás audiencia alatt – a szobába többször is benyitó titkár tanúsága szerint – éles vita folyt a két férfi között. A miniszterelnök védte a kormány diplomatikus álláspontját, de beszédpartnerét nem tudta meggyőzni. »Miniszterelnök Ur! – szólt vissza a haragosan távozó vendég a félig már kinyitott ajtóból – Vegye tudomásul, hogy egy magyar ember nem beszélhet igy!«

Bárdossy néhány napig töprengett a hallottak fölött, aztán az országgyülés elé terjesztette a kormány torvényjavaslatát Muraköznek az anyaországhoz való visszacsatolásáról.

Hitler uralomrajutása után kemény elszántsággal lépett fel a bakonyi német településeket elárasztó pángermán

propagandával és a Zala szegény községeit beszervezni akaró magyar nemzetiszocialistákkal szemben.

Fájdalmasan érintette, hogy hosszú időn át volt közéleti munkatársa és pártfogoltja, Maróthy-Meizler Károly keszthelyi ügyvéd és országgyülési képviselő is hozzájuk csatlakozott. »Az kétségtelen, – ismerte el később az ellenféllé vált jóbarát-hogy a Mindszentyéhez fogható bátorságot, exponált harcikészséget még maga a kormányhatalom sem mutatott a mozgalommal szemben.

A nemzetiszocialista veszedelemtől való félem volt az oka annak is, hogy a királykérdésben kezdettől fogva vallott legitimista felfogását egyre erősebben kihangsúlyozta. Nem látott ugyanis más lehetőséget, mint az Ausztriával való közösséget a tehetséges és jószándékú Ottó királyi herceg államfőségével a kettős monarchia élén, annak a megakadályozására, hogy Hitler Magyarországot elvágja a nyugateurópai demokráciáktól és Rómától.

1943 augusztusa utolsó napjainak egyikén a győri püspökvárban résztvett azon az Apor Vilmos püspök által összehívott országos értekezleten is, amelyen katolikus társadalmi és közéleti vezetők – köztük jómagam is, mint a város kereszténypárti országgyülési képviselője – megállapították, hogy Hitler elvesztette a háborút és hogy nekünk fel kell készülnünk a vesztett háború utáni súlyos feladatokra.

A hitszónok, az író és a sajtóapostol

»Szeretett és tudott beszélni, -állapítja meg Varga László jezsuita atya – de mint szónok is egészen egyéni formát talált magának... Okfejtése tudatosan egyszerű, tömörsége világító, előadása nyomatékos. Néha a gúny finom pengéjét is megvillantja, de mindig előkelő komolysággal....Ajkáról

fontoltan, megmérten pattan el a szó...« »Könnyen beszél és ír, de kevés könnyű szöveget találni nála, ellenben úgy érzi az olvasó, mintha mondatait vasból kovácsolná. Kitűnően ismeri a magyar irodalmat, a legújabbat is. De úgy látszik, Pázmányt, Vörösmartyt és Gárdonyit forgatta leginkább, mert bennük találta meg azt a veretes beszédmódot, amely igényének leginkább megfelelt. Sajátos magyar alkatára vall, hogy gyakran idéz verseket, mivel bizonyára tudja, hogy a nemzet lelke a költeményben szólal meg igazán és teljes mélységgel. Azért lesz a nyelve igen gyakran valósággal költői...«

Hasonlóképpen nyilatkoznak azok is, akik prédikációit és előadásait két és félévtizeden át hallgatták az egerszegi nagy és szép barokktemplomban és a plébániai kultúrházban.

A már említett Maróthy-Meizler Károly szerint: »Amikor megjelenik hívei fölött a szószéken, szerénységében is királyi méltóság van, alázatosságában is tekintélytartás, egyszerűségében is erő. Nagy, átható tekintetű szeme szuggesztiv, lebilincselő módon ejti foglyul hallgatóságát. Nemes test- és önérzetes fejtartása végig figyelmet parancsol... Nincsen különösebb, hatásra pályázó hangjátéka. Hangja komoly, melegtónusú, kellemes. Gesztussal ritkán hangsúlyoz. A szóvirágot és a pátoszt kerüli. Mégis színesek és tüzesek a mondatai...« »Elsősorban az érthetőségre gondolt, az értelmet kisebb szünetekkel hangsúlyozta ki és tiszta kiejtéssel segítette. Stílusa magyarosságával, zamatosságával és megvilágosító példáival, hasonlataival tette prédikációit élvezetessé és hatásossá. Az egyházi és nemzeti ünnepeken beszédei élményszerűek, lelkiörömet okozók voltak...«

Dr. Bucsis Gyula gimnáziumi tanár, buzgó egyházközségi munkatársa pedig azt írja róla, hogy »szónoklataiban szép magyaros nyomatékozással, a megfontoltság éreztetésével

beszèlt... Mozdulatai illők s nem nagyszámúak, arca a szellemi ember nemes vonalaival válik ki, nagy dióbarna szemeiben erély s fölény nyilvánul meg, arckifejezése kissé komor...«

Első irodalmi munkája, »Az édesanya« című könyve, amelyhez már diákévei alatt gyüjtötte az anyagot, felsőpatyi káplánkorában jelent meg. Az anya áldásos szerepéről »teljes antológiát« adó könyv később több kiadásban is megjelent és számos idegen nyelvre is lefordították.

Mint plébános – több közéleti és szociális tárgyú füzeten kivül – fővárosi katolikus folyóiratokba is cikkeket írt.

Általános meglepetést keltett és a szaktörténészek részéről is egyöntetű elismerésre talált a Padányi Biró Márton veszprémi püspök életét és korát tárgyaló félezeroldalas monografiája, amely a jórészt még ismeretlen levéltári anyag felhasználásával készült könyv szerzőjét mint kitünően felkészült és biztos itéletű történészt mutatta be.

Mind lelkipásztori, mind pedig közéleti tevékenységében fontos és hatásos »munkaeszköz és kard« volt a kezében a Zalamegyei Ujság, amelyet hetiujságból napilappá fejlesztett.

A lap 15000 példányban jelent meg, ami az akkori időben vidéki viszonylatban nagy dolog volt. Magát eltartani azonban nem tudta. Hogy a deficitet fedezze és ne legyen kénytelen bárhonnan is szerkesztői szabadságát veszélyeztető szubvenciót elfogadni, megvette és annyira felvirágoztatta a Zrinyi Myomdát és Könyvkereskedést, hogy azoknak a jövedelméből fedezni tudta az újság költségvetési hiányait:

Hogy mennyire vigyázott a függetlenségére, azt találóan illusztrálja az alábbi kis történet:

Az egyik év elején a Zalamegyei Ujság számára is anyagi

támogatást küldött a miniszterelnökség sajtóosztálya. Amikor a segély megérkezett, a laptulajdonos-plébános felutazott Budapestre, felkereste a miniszterelnökségen a sajtófőnököt és letette az iróasztalára a pénzt ezzel a kurta megjegyzéssel: »Ezt én nem kértem!« Aztán sarkon fordult és eltávozott.

Mindszenty lapja kezdettől fogva képviselte és védte a városi és falusi kisemberek ügyét, megbirált minden hivatalos intézkedést és nem hagyta szó nélkül – bárki követte is el azokat – a hatalommal való visszaéléseket.

Sokoldalú elfoglaltsága miatt de azért is, mert nagyon rossz alvó volt, éjjel készült – még pedig nagyon gondosan, írásban – a prédikációira, beszédeire és előadásaira. Az újság részére írt kommentárjait is az éjjeli órákban írta.

Ritkán aludt többet, gyakran kevesebbet, három-négy óránál. Már régen pihent a ház és elcsöndesedtek a környező utcák, amikor az »Apátúr« dolgozószobájának az ablakai még mindig világosak voltak.

De akármilyen keveset és rosszul aludt is, kora reggel pontosan beült a gyóntatószékbe, majd szentmiséje elmondása után irodájában kilenctől egy óráig fogadta az ajtaján ügyes-bajos dolgaikkal sűrűn kopogató híveket. A családlátogatások, a közéleti szereplések, az egyesületi munka, a templom– és iskolaépítések, az esperesi és püspöki biztosi teendők, az újság és a nyomda szellemi és anyagi gondjai, a szegénygondozás és a plébániai gazdaság vezetése napjainak szinte minden percét igénybe vették.

Szabadságai alatt pedig a különböző leveltárakban dolgozott, ahol anyagot gyüjtött nagy történelmi tanulmányához. Negyedévszázad alatt mindössze egyetlenegyszer, 1924–ben, tett nagyobb nyugateurópai utat, amelynek legemlékezetesebb állomása a lourdesi Máriakegyhely volt.

Ennek az útnak a során zarándoktársaival együtt tisztelgő látogatást tett az özvegy Zita királynénál is, aki akkor kiskorú gyermekeivel a Lequeitio nevű spanyol halászfaluban élt. A fogadás alatt – mondta otthoni beszámolójában – alaposan szemrevette a legidősebb fiút, a serdülőkorban levő Ottó trónörököst és igen szimpatikusnak találta.

Valószínűleg a tulfeszített munka okozhatta, hogy pajzsmirigybántalmai támadtak és a szombathelyi kórházban műtétnek kellett alávetnie magát.

Felgyógyulása után azonban újra visszatért régi életstílusához és munkatempójához.

Búcsú Egerszegtől

Mindszenty neve a 40–es évek elején már országosan ismert és becsült volt. Még azok is, akik személyszerint nem szerették és egymás között »Zalai lámá«-nak csúfolták, kénytelenek voltak tudomásul venni, hogy a közvélemény a legkiválóbb plébánosok egyikének tartja. Ezért nem keltett feltünést, hogy XII. Piusz pápa 1944 március 4.–én veszprémi püspökké nevezte ki.

Az új püspök nagyböjti hangulatban, Feketevasárnap, búcsúzott a híveitől. Búcsúprédikációja egyuttal beszámoló és vallomás is volt.

»Alig van lélek, – mondta többek között – aki gyóntatószékemben feloldozást nem kért volna, alig van család, amelyet nem ismertem, alig van gyermek, akinek a szemébe bele nem tekintettem és alig van családi kereszt, amit nem igyekeztem volna enyhíteni. . . .Jézust igyekeztem szolgálni minden társadalmi réteg lelkében. . . .Ha hibáztam, azt felejtsétek el az Úr Jézus nevében. Ha valakit megbántottam, azt a jónak szenvedélyes akarata idézte elő. Ha pedig

túloztam, azt igyekeztem jóvátenni....«

Ennél rövidebben és találóbban még senki sem jellemezte Mindszenty személyét és munkáját. Valóban! A jónak szenvedélyes akarata volt a legfőbb erénye, legnagyobb ereje, sikereinek a titka, de egyuttal – küllönösen fiatalabb korában – keménységének és konfliktusainak a forrása is.

Plébániájáról majdnem olyan szegényen távozott, mint ahogyan oda negyedévszázaddal előbb megérkezett. Személyes holmijain és kéziratain kívül alig vitt magával valamit Veszprémbe. A plébániai gazdaság értékes állat-és gépállományán kívül butorai és könyvei nagyobbik részét is az utódjára hagyta.

A távozás azonban nem jelentette az »egykori buzgó és szívből szeretett híveivel és Zala derék népével« 25 év alatt kialakult bensőséges kapcsolat« megszakadását. Mint hercegprímás kétszer is ellátogatott Egerszegre. A város és a környék népe mindket alkalommal kitörő lelkesedéssel fogadta.

Első látogatásakor, 1946 szeptember 15.–én, amikor a Notre Dame Zárda hatalmas kertjében felállított tábori oltártól visszanézett és meglátta a 20000 főnyi hívősereget, felsóhajtott: »Milyen jó az Isten, hogy megadta nekem a viszontlátás örömét!«

Második látogatására két év multán, 1948 szeptember 8.–án került sor. Akkor már üldözött vad volt. A kommunista hatóságok a leggyalázatosabb eszközöktől sem riadtak vissza, hogy a Boldogasszony Éve keretében rendezett ünnepségre érkező Bíboros szentmiséjétől és prédikációjától távoltartsák az embereket. Annak ellenére tízezrével tódult a nép a város főterére, hogy egykori plébánosukat láthassák és hallhassák.

Az istentisztelet után volt plébániája udvarán külön meg-

beszélést tartott a két helyi plébánia egyházi és világi vezetőivel. »Én – mondta nekik többek között – csak azt fogom tekinteni a jövőben, hogy mi a becsület. Nem akarom megérni, hogy –ha autómmal elhaladok valamelyik temető mellet – a halottak kiugorjanak a sírjaikból és öklüket rázva utánam kiáltsák: Magyarok, hol a becsület?...«

A zalaiak nem felejtették el Mindszentyt. De ő is örökre a szívébe zárta őket.

»Ha aludtam a fegyházban, – írja – legtöbb álmomnak Zalaegerszeg volt a színhelye. Munkám és munkatársaim, ottani emberek és családok jelentkeztek álmomban. Még édesanyámmal is legtöbbször ott tálalkoztam, nem a szülőföldön....« »Utódom, Dr. Galambos apát, a zalaegerszegi vármegyeház, alispánok, polgármesterek, főispánok, ipartestület, káplánjaim, alkalmazottaim közül többen gyakran szerepeltek álmaimban....«

Nagy vigasztalást jelentett a számára a budapesti amerikai követség »félfogságá« – ban, hogy éveken keresztül az áldottemlékű, köztiszteletben álló Marcell kármelita atya, – egykori zalaegerszegi kedves barátja és bizalmas mukatársavolt a gyóntatója.

Marcell atya – polgári nevén Dr. Marton Boldizsár – a zalaegerszegi gimnáziumnak volt tanára. Tanártársai nagyrabecsülték, diákjai rajongtak érte. 1925–ben lépett be a sarutlan kármeliták rendjébe, 1930–ban szentelték pappá. Ujmiséjén Mindszenty volt a kézvezetője.

1966–ban bekövetkezett halála hírének a vétele után ezt írta a naplójába: »Most már csak imádkozhatik értem a kiváló jó pap és barát, tanácsot nem adhat.«

Marcell atya halála után csak a követségen negyedévenként megjelenő édesanyja hozott néha-néha üdvözleteket

zalai híveitől. Számüzetésével azonban megváltozott a helyzet. Világotjáró missziós körútjain az istentiszteleteket követő fogadásokon majdnem mindenütt jelentkezett – nem kis örömére – valaki régi zalai papjai, munkatársai vagy emigrációban élő hívei közül.

A Missouri-állambeli St. Louisban meg is jegyezte: »Érdekes, mennyi veszprémivel és zalaegerszegivel találkozom itt Amerikában.«

Dallasban a magyarok fogadásán az ő szeme is könnybe lábadt, amikor egy egerszegi asszony térdelt eléje és zokogásba fuló hangon így köszöntötte: »Nem reméltem, hogy az életben mégegyszer láthatom, de most az Isten megadta ezt!...«

A veszprémi püspöki székben

Veszprémi püspökségének az ideje rovid, de mind egyéni, mind pedig nemzeti szempontból fájdalmas és tragikus eseményekkel és élményekkel telített volt.

Esztergomban történt folszentelése és veszprémi beiktatása minden különösebb ünnepélyesség nélkül történt. Nemcsak azért, mert honvédségünk elkeseredett harcban védte a magyar földet a hazánkba tört szovjet hadsereggel szemben, hanem azért is, mert néhány nappal előbb Hitler csapatai megszállták az országot.

Az új főpásztor a Dunántúl legnagyobb egyházmegyéjének az élén ugyanazt akarta megvalósítani, amit – mint egerszegi plébános és zalai püspöki biztos-kipróbált és eredményesnek talált.

Legfontosabb feladatai egyikének tekintette a túlnagy plébániák feldarabolását és az új városrészek és ipartelepek számára lelkészségek szervezését, valamint templomok és

iskolák építését.

Hogy ezeknek a problémáknak a minél előbbi megoldását mennyire szívügyének tekintette, annak illusztrálására szolgáljon a következő eset: Tavaszi bérmaútja során az egyik helyen küldöttség jelent meg előtte és arról panaszkodott, hogy a közelben létesült új és nagy településnek nincsen se papja, se temploma, se iskolája. A panasz elhangzása után a püspök végignézett a kíséretében lévő papok során és azt mondta a fiatalabbak egyikének: »Fiam, Te itt maradsz és azonnal megkezded az új plébánia szervezését.« Még azt se engedte meg neki, hogy visszamenjen régi állomashelyére a holmiját összecsomagolni.

Ez a gyors és bürokráciamentes egyházkormányzati stílus tette lehetővé, hogy mindössze kilenchónapos tényleges püspöksége alatt 34 új plébánia és 11 új katolikus elemi iskola létesült a veszprémi egyházmegye területén.

Szociális vonatkozásban is nagy tervei voltak. Már püspöksége második hónapjában, 1944 májusában bejelentette a hercegprímásnak és a kultuszminiszternek, hogy a püspökség gazdaságának nagyobbik részét kitevő 7.000 holdat parcelláztatjá a környék földszegény parasztsága számára. Serédi hercegprímástól kedvező választ kapott. A Sztójai kormány azonban elutasította a terv kivitelezésének a megkezdését. Az elutasítás indokolása úgy hangzott, hogy a nagybirtok megbontása ellenkezik a háborús termelés érdekeivel.

Nemcsak elvileg tette magáévá a Püspöki Kar elutasító álláspontját állampolgároknak faji alapon való osztályozásával szemben, hanem személyes közbenjárással is igyekezett könnyíteni az üldözöttek sorsán. »Mint veszprémi püspök – mondta 1948 december 8.-án elkongzott nyilatkozatában – ismételten jártam zsidóügyben a miniszterelnök-

ségen és a belügyminisztériumban . . .«

Közéleti vonatkozásban Apor Vilmos győri püspökkel együtt helyeselte és támogatta egy új kereszténydemokrata párt akakítását abban a reményben, hogy ez az új politikai alakulat a radikálisan megváltozó világban az összezsugorodott és kiöregedett réginél frisebben, bátrabban és eredményesebben fogja tudni képviselni a keresztény világnézetet és a magyar nemzeti gondolatot.

»A Dunántúl püspökeinek memoranduma« címen vonult be a történelem lapjaira az az emlékirata, amelyet 1944 november 13.-án személyesen adott át Budán a Szálasi-kormány miniszterelnökhelyettesének, Szőllősi Jenőnek.

Mindszenty, aki egyre fokozódó aggodalommal figyelte az eseményeket, úgyis mint püspök és úgyis mint az országgyülés felsőházának hivatalból tagja, kötelességének érezte, hogy próbálja menteni a még menthetőt.

A szerző a Szálasi-kormányhoz intézendő memorandumának a tervezetét elsősorban Serédi bíborosnak akarta megmutatni. De Budapesten arról értesült, hogy az észak felől már ostrom alatt álló Esztergomban a hercegprímás betegen fekszik. Ezért Esztergom elkerülésével szomszédjához és jóbarátjához, Apor Vilmos győri püspökhöz utazott. Apor fenntartás nélkül a magáévá tette az emlékirat tartalmát. Hasonlóképpen Shvoy Lajos székesfehérvári püspök is, akit a szerző szintén személyesen keresett fel. Az emlékirat szövegét Veszprémből motorkerékpáros futár vitte Pannonhalmára, Szombathelyre és Pécsre. Kelemen Krizosztom főapát alá is írta. Kovács Sándor azonban nem helyeselte a tervezett lépést. Pécsre pedig nem tudott bejutni a futár, mert a város már hadműveleti terület volt.

A hallatlanul bátorhangú beadványban a négy főpap arra kérte a »Miniszterelnök Uron keresztül Magyarország sor-

sának mai intézőit, hogy a még ép Dunántúlt ne vessék oda visszavonulási harcok martalékául....«

A körülírásból nyilvánvaló, hogy a tulajdonképpeni címzett nem Szálasi, hanem Hitler volt.

De az Emlékirat második része súlyos birálatban részesíti Szálasit is, amikor az 1944 október 15.–i. német segítséggel történt hatalomátvételi puccsra, illetőleg az azzal kapcsolatos igéretekre utalva, felveti a kérdést: »Vajjon az a remény, hogy a rendszerváltozás megfordítja a hadihelyzetet, megvalósult-e már?« A mi győzelmi lehetőségünk – állapítja meg a Memorandum – az egyre előrehaladó világhatalom haderejével szemben egyetlen kiépített védelmi vonal nélkül, felszereletlen honvédséggel, megtépett, visszavonuló támogatokkal«...»a vágyak birodalmába tartozik...«

»A felmerült élet-halál kérdés ma már nem politikai, hanem mindent megelőzően erkölcsi, ezért – okolják meg a főpapok szokatlan fellépésüket – nemcsak szólhatunk, de kötelességünk is a lelkiismeret, a történelem és az Uristen itélőszeke előtt a felelősségre rámutatni a Dunántúl három és félmillió lakosa nevében.«

Két héttel a Memorandum átadása után Schiberna Ferenc »hadműveleti kormánybiztosi jogkörrel felruházott főispán« Mindszentyt rendőrségi őrizet alá helyezte. Indokolásul azt hozta fel, hogy »a katonai beszállásolás érdekében folytatott helyszíni megállapítás alkalmával a hatósági rendelkezéssel szembehelyezkedett.« Vele együtt őrizetbevetette azokat a papokat és kispapokat is, – számszerint 26–ot –akik főpásztorukat a fogház kapujáig elkisérték.

Néhány nap multán a népes egyházi fogolycsoportot átszállították a magyar-osztrák határ közvetlen közelében fekvő sopronkőhidai fegyházba, ahonnan később a Hitler nagyköveténél személyesen interveniáló Apor püspök köz-

benjárásának eredményeként papjaival és kispapjaival együtt bevitték a püspököt Sopronba az Isteni Megváltó Leányai nevű női szerzet anyaházába. Ugyanoda internálta Szálasi Shvoy székesfehérvári püspököt is.

A rabpapok egyike, a kanadai emigrációban meghalt Dr. Máhig János megírta a nyilas fogság történetét. A beszámoló tuláradó lelkesedéssel beszél Mindszentyről, aki jóságos atyai szeretettel élt együtt hűséges papjaival és kispapjaival, és hálás elismeréssel emlékezik vissza a kedvesnővérekre, akik úgy gondoskodtak róluk, mintha az édestestvéreik lettek volna.

»Börtönéletünk alatt – írja – közvetlen közelről ismertük meg püspökatyánkat. Szeretetünk, ragaszkodásunk naprólnapra fokozódott. Tökéletessége, szent élete, jóságos szíve és lelke, részvéte, rettenthetetlen bátorsága és elvhűsége minden nap új fényben ragyogott előttünk....«

Bizonyos idő multán a papokat és a kispapokat szabadon engedték. Három közvetlen munkatársa, Lékai László, Mészáros Tibor és Szabadhegyi Szabolcs, azonban önként vele maradt.

Nekik még Sopron eleste után is heteken át kellett a hazatérésre várniok. Részint a közlekedési eszközök teljes hiánya, részint pedig a szovjetkatonák garázdálkodása tette lehetetlenné a város elhagyását. Még három heti várakozás után is csak hosszú és kalandos utazással jutottak el Veszprémig.

A kép, amely székvárosában eléje tárult, mélyen megrendítette. Az oroszok nemcsak a püspöki rezidenciát, hanem a székesegyházat is teljesen kirabolták.

Még szomorúbb volt a helyzet, amelyet somogymegyei körútján talált.

Gyorsabb közlekedési eszköz hiányában egylovas

parasztszekéren utazott, amelynek udvari papja és rabtársa, Szabadhegyi Szabolcs volt a kocsisa.

»Romokat, leégett házakat, kifosztott plébániákat, lesújtott embereket találok mindenfelé,« írja. »Végig csak arról hallok, hogy a szovjetkatona rabolt, eszeveszetten pusztított, ok nélkül békés embereket legyilkolt, állandóan és részegen fajtalankodott...«

Ugyanezt hallotta a fővárosban püspöktársaitól is, akiket 1945 májusában Grősz József kalocsai érsek, Serédi hercegprímásnak a háború utolsó napjaiban bekövetkezett halála után a püspöki kar ideiglenes elnöke konferenciára hívott.

A konferencián már nem találkozhatott szomszédjával, jóbarátjával és harcos küzdőtársával, Apor Vilmos győri püspökkel, akit a Püspökvár óvóhelyére menekült asszonyokat és lányokat elhurcolni akaró részeg szovjetkatonák megöltek, amikor testével védte velük szemben a pincébe vezető lejáratot.

A közös püspökkari körlevelet ő, a testület legfiatalabb tagja fogalmazta meg.

»Körlevelünkben – emlékezik vissza – igyekeztünk az adott korlátozások közt a nemzet és az egyház tragikus helyzetéről hű képet adni. Hallgattunk a szovjet katonák rettenetes viselkedéséről, az okozott rengeteg kárról és megértéssel kezeltük az ország nyakára ültetett ideiglenes kormányzat intézkedéseit is, bár azok között már sok sérelmes is volt...«

A konferencia befejezése után bérmakörútra indult az egyházmegye északi részébe. Ott kapta a hírt, 1945 szeptember 15.-n, hogy XII. Piusz pápa esztergomi érsekké nevezte ki.

Az év végén a bíborosi kalapot is megkapta.

A budapesti amerikai katonai misszió jóvoltából, amely repülőgépet bocsátott a rendelkezésére, mindkét kinevezését személyesen köszönhette meg a pápának.

Magától értetődik, hogy mindkét alkalommal tájékoztatta az Egyház fejét az egyre súlyosodó magyarországi helyzetről.

A lelkipásztor-hercegprímás

1945 október 7.-én az esztergomi bazilikában elmondott székfoglaló beszédében fájdalommal állapította meg, hogy a háború és az összeomlás ideje alatt meglazultak az erkölcsök. Majd így folytatta: »Az elszakadt partok ellenében a lelkipásztorkodáson van a hangsúly. Ahol a természeti és a kinyilatkoztatott törvény megingott a szívekben, ott az elmélyülő hitélet annyi, mint a társadalom gátszakadásának a megállítása.... Akarok jó pásztor lenni, aki – ha kell – életét adja juhaiért, Egyházáért, hazájáért....Akarok lenni népem lelkiismerete, hivatott ébresztőként kopogtatok lelketek ajtaján, a föltetsző tévelyek ellenében az örök igazságokat közvetítem népemnek és nemzetemnek.«

Nem volt esztergomi érsek, aki olyan kevés időt töltött volna a rezidenciájában és olyan sokat időzött volna hívei körében, mint ő. És nem volt hercegprímásunk, aki saját főegyházmegyéjén kívül, az ország más egyházmegyéiben annyi helyen végzett volna egyházi funkciót és prédikált volna, mint Mindszenty József.

Rövid, mindössze hároméves, tányleges érseksége alatt végiglátogatta főegyházmegyéje minden plébániáját és egyházi intézményét.

Különös hangsúlyt helyezett a főváros pasztorálására,

mert tudta, hogy a vidék Budapest példáját követi.

Legfontosabb feladatának a nagy plébániák szétdarabolását és eleven egyházközségi élet megteremtését tekintette.

Mielőtt egy plébánián, vagy intézményben megjelent, alaposan informáltatta magát a város vagy a falu, a szerzetesház, iskola vagy szervezet történetéről és jelenlegi helyzetéről. És az így nyert adatokat beépítette a prédikációjába vagy a beszédébe. Egyik-másik ilyen prédikációja vagy beszéde valóságos kis helytörténeti és egyházszociológiai tanulmány. Ennek az alapos előkészületnek volt köszönhető, hogy prédikációinak és beszédeinek lelkipásztori részei, tanácsai és intelmei sohasem voltak semmitmondó általánosságok, hanem mindig a helyi adottságoknak és szükségleteknek megfelelő elirányítások.

Sohasem elégedett meg a helyi papsággal és az egyházközségi és világi vezetőkkel való találkozással, hanem mindig alkalmat adott a híveknek is, hogy főpásztorukkal beszélhessenek.

A hívek hamar megérezték, hogy Mindszenty József személyében olyan főpásztort kaptak, aki minden tekintetben gondoskodó atyja akar lenni nemcsak az egész közösségnek, hanem a közösség mindenegyes családjának és magános tagjának is. És a szeretetet szeretettel viszonozták. Akárhol jelent meg, a templom vagy az egyházközségi terem mindenütt kicsinek bizonyult a befogadásukra.

A fővárosi egyházközségek közös rendezésein pedig, a Szent István – bazilika előtti vagy a sziklatemplom előtti Szent Gellért téren, a legtöbb esetben 200–250000 ember hallgatta a prédikációját. Arra is volt példa, hogy maga az ifjúság töltötte meg zsúfolásig a bazilika előtti térséget.

A fővárosi híveknek legemlékezetesebb, az orosz megszállókat és azoknak magyarországi kommunista csatlósait

egyaránt megdöbbentő, vallásos megmozdulása az 1946. május 5.-én Mindszenty bíboros által vezetett máriaremetei zarándoklat volt, amelyen zárt sorokban 100000 budapesti férfi kereste fel ezt a budakörnyéki kegyhelyet.

A hívek részvétele meghaladta az egy milliót 1946 augusztus 20.-án, amikor a Szent Jobb-körmeneten a fővárosi hívekhez a vidéki egyházmegyék küldöttségei is csatlakoztak.

A Prímás – a Püspöki Karral való egyetértésben és a Katolikus Akció szervezetének a bekapcsolásával – országos viszonylatban is kezébe vette a lelkipásztori munka irányítását. Szorgalmazta a népmissziók és évi lelkigyakorlatok tartását, elindította az Árpádházi Boldog Margit égi pártfogása alá helyezett engesztelési mozgalmat és a létükben fenyegetett hitvallásos iskolák és az iskolai hitoktatás védelmére életre hívta a Katolikus Szülők Szövetségét.

Prímásságának utolsó, a szívéhez legközelebb álló és mind mélységében, mind pedig terjedelmében legátfogóbb és legeredményesebb hitéleti megmozdulása, amelyhez foghatót nem látott a magyar föld, a »Boldogasszony Éve« volt.

A »Boldogasszony Éve« mérlegét ő maga így állította fel: »Az ország legjelentősebb központi helyein és Mária-kegyhelyein végighordoztuk a Mária-tisztelet fehér lobogóját és százezres tömegekben milliók álltak alája. A kibontott vallási és nemzeti lobogó, mint valami vonzó mágnes, a szenvendő magyar szíveknek az Egyházhoz és hazához való hűségét hozta napfényre.«

A lelkipásztori munkát úton-útfélen akadályozó és egyre szűkebb területre szorító kommunista egyházpolitikának az volt a végső célja, hogy nálunk is megvalósuljon a »szovjetmintájú vallásszabadság,« aminek az a lényege, hogy az egyház tevékenységét a templomi istentiszteletre korlátoz-

zák és ágenseik által még ott is ellenőrzik, hogy mit prédikál a pap és ki vesz részt az istentiszteleten.

Ennek a végső célnak elérése érdekében elnémították a virágzó katolikus sajtót, feloszalatták a katolikus hitbuzgalmi és társadalmi egyesületeket, lehetetlenné tették a katolikus karitászmunkát, elvették a katolikus iskolákat és zavarták a zarándoklatokat, különösen azokat, amelyeken a Hercegprímás prédikált.

A Bíboros lelkipásztori buzgóságát és leleményességét azonban nem tudták megtörni és elkedvetleníteni. Nem elégedett meg azzal, hogy egyetlen poziciót sem adott fel szívós és kemény ellenállás nélkül, hanem egyre újabb lehetőséget keresett a néppel való találkozásra és a papságot is szüntelen biztatta, hogy a családlátogatás rendszeresítése által tartsanak szoros kapcsolatot a híveikkel.

Az irgalmas szamaritánus

A második világháború és a megszállás szörnyű eseményei következtében a magyar nép, különösen a főváros és az ipartelepek lakossága, olyan volt, mint a Szentirás kirabolt és beteggé vert utasa.

Ezért Mindszenty bíboros nemcsak lelki, hanem testi táplálékot is igyekezett szerezni a híveinek.

»A háború zivataros fergetege – mondta első budapesti prédikációjában – elzúdult felettünk....A Dunavölgy már nem vérvölgy, de maradt a szenvedés, a könny- és siralomvölgye. Ránk telepszik, mint valami óriási halálkeselyű, borzalmas öleléssel a közelgő tél, az ezeréves magyar történelem talán legnehezebb tele.... Belenézek ebbe a télbe és emberi, keresztény és magyar mivoltom belereszket....« »Tisztában vagyok – folytatta – a magyar nép

önérzetével és nemes büszkeségével, amely nehezen kér, nehezen mutatja sebeit. Helyette és érte ős Budavárának omladékai alatt, a fővárossal való első találkozása idején kiáll az ország hercegprímása a nagyvilág, a civilizált népek és nemzetek színe elé népe inséges tarisznyájával; és az élet tengerének égtájai felé küldi az SOS-jeleket: Mentsétek meg a pusztuló magyar életeket!«

A pápát már első római látogatása alkalmával informálta a magyar nép szomorú helyzetéről. XII. Piusz nemcsak részvettel hallgatta, hanem a támogatásáról is biztosította.

Második római útja során a vele együtt bíborossá kinevezett négy amerikai főpapon keresztül kérte az USA katolikusainak a segítségét. Az amerikai magyarokat rádiószózattal szólította fel, hogy adományaikkal enyhítsék óhazai testvéreik inségét. A nyugateurópai országok hívőit részint levélben, részint pedig személyes küldöttei útján kérte fel a segélynyujtásra.

Egyidejűleg mozgósította a hazai erőforrásokat is.

»1945–46 telén – mondta a fővárosi papság gyülésén – annyit fogunk érni és annyit fogunk elérni, ammenyi karitász lesz a müködésünkben.«

Intelmét megismételte a budapesti egyházközségek központi tanácsának az ülésen, amikor figyelmeztette a vezetőket, hogy: »Nem elég a külföldi segítség, meg kell feszíteni erőnket és akinek két köntöse van, adja az egyiket annak, akinek semmije sincs s akinek egy karéj kenyere van, felét adja oda a nincstelennek.«

Külön kérelemmel fordult az országnak azokhoz a vidékeihez, amelyeket megkímélt a háború vihara, hogy élelmiszercsomagokkal és gyerekteleltetésekkel segítsék a főváros és az elpusztított ipartelepek lakosságát.

Az eredmény mind külföldi, mind hazai viszonylatban

felülmulta a várakozást. Vonatszám jött a ruha és az élelem az USÁ-ból, vonatszám vitték a lerongyolódott és kiéhezett magyar gyerekeket Belgiumba és Hollandiába.

De a magyar vidék nagylelkűségébe vetett reményében sem csalódott. »Az összes egyházmegyék – írja – a szeretet versenyébe fogtak és buzgó vezetőik utasítása mellett az áldozatosság megindító példáit adták. Adtak a kevésből, az alig nélkülözhetőből is, mert a felebaráti, a honfitársi és hitrokoni szeretet sürgette őket. Az akció 1946 telén 742,57 kilogram élemet hozott a fővárosnak és csak Baranya és Somogy vármegyében ezen a télen 1.500 budapesti éhező gyermeket láttak vendégül.«

A segelyakció sikerében nagy szerepet játszott a hercegrímás életpéldája.

Budavári rezidenciájának a felét elvitte a bomba, de ő nem engedte, hogy annak a helyrehozására kötsenek. »Úgy van rendjén, – mondta – hogy a romország prímása romházban lakjék.«

Az elvett egyházi birtok ellenértékeként felajánlott havi fizetést nem vette fel, mert a kormánnyal szembeni teljes függetlenségét meg akarta őrizni. Háztartása a lehető legegyszerűbb volt. Ha édesanyja, nővérei és a szomszédos falusi plébániák hívei időről-időre nem juttattak volna el a hercegprímási konyhára élelmiszeradományokat, a szakácsnő nem tudott volna mit főzni. A hideg téli időben is fütetlen szobában dolgozott. A kifejezetten személyes használatára küldött pénz-és ruhaadományokat is a segélyakció céljaira fordította.

Papjait arra kérte, hogy a bérmálásokon régen szokásos ünnepi lakoma helyett az ebéd csak egyetlen tál ételből álljon. Ha ezt a kívánságát nem teljesítették, az első fogás után felállt, megköszönte a vendéglátást és kérte, hogy a

többit adják az egyházközség szegényeinek.

Böjti időben hetenként két nap csak kenyeret evett és vizet ivott és az ágya előtti csupasz padlón aludt.

Mindez nem maradt titokban és jelentősen befolyásolta a papság és a hívek magatartását is.

Áldásos egyházi karitászmunkájának párthatározat vetett véget, amely a segélyakciót állami feladatnak nyilvánította.

Az emberi jogok védelmezője

Aki maga nem szenvedte át az összeomlás utáni évek lét- és jogbizonytalanságát, az nem is tudja elképzelni az akkori állapotokat: a nők meggyalázását, a férfiak elhurcolását, a megszállók »zabrálás« -nak nevezett fosztogatását, a szovjet kéksapkások és a magyar – vagy legalább is magyarul is beszélő – politikai rendőrség terrorját és a magyar nép millióinak megfosztását legelemibb állampolgári jogainak a gyakorlásától.

Az első két esztendőben még akadtak polgári politikusok, akik néha-néha hangot adtak a tiltakozásuknak. A számuk azonban hónapról-hónapra fogyott, mert vagy elfogták vagy pedig emigrációba kényszerítették őket.

Aki ezt a szörnyű helyzetet ismeri, annak nem kell magyarázni, hogy a Hercegprímás miért vette magára az emberi jogoknak sok munkával, még több rosszindulatú támadással járó védelmét is. »A nép – így hangzott a megokolása – nem mondhatja el fájdalmát, nem tárhatja fel sebeit. Az Egyház kötelessége híveit védeni, ha ezt esetleg félre is értik.«

Már a beiktatása utáni első püspökkari körlevélben foglalkozott a Szovjetben visszatartott hadifoglyok es az otthoni üldözöttek ügyével.

Miután hivatkozott arra, hogy a magyar püspöki kar a német megszállás és a nyilasuralom idején védelmébe vette az üldözött zsidókat, így folytatta: »Ha akkor kötelességszerűen felemeltük a szavunkat, éppúgy lehetetlen hallgatnunk ma a mi népünk megsokasodott szenvedései fölött is: főként azokat a megpróbáltatásokat értjük, amelyek nem a háború velejárói, hanem amelyeknek a harag, a gyülölet, a bosszúállás és alantas indulat a szülöi. Gondolunk itt a szabadságuktól megfoszottak nagy számára, fájlaljuk a hadifoglyok, elhurcoltak sorsát, övéik fájdalmas bánatát és éjjel-nappal gyötrő aggodalmát....«

Majd így folytatta: »De nagy a számuk itthon is azoknak, akiknek hiányzik a személyes szabadságuk emberi joga, akik hónapok óta sinylődnek fogságban anélkül, hogy közölnék velük helyzetük okát, ügyükben jogerős birói ítéletet hoznának, vagy csak ki is hallgatnák őket... Közösen emeljük fel tiltakozó szavunkat éppen a tél küszöbén, a ruhátlanság, táplálatlanság várható erősödése félelmében és kérjük az illetékes hatóságokat, hogy Isten és a történelem előtt való felelősségük tudatában csökkentsék az amúgy is bőséges magyar szenvedéseket, apasszák meg a családok keserűségének tengerét. Különösen felhívjuk a figyelmet a fogságban lévő és internált betegekre és az elaggottakra. Akiknek pedig – így fejeződik be a bátran keresztényi körlevél idevágó része – komoly birói ítélet alapján kell még vezekelniök botlásukért, azok számára emberi ellátásról, életüket nem veszélyeztető tartózkodási helyről gondoskodni meg ne feledkezzenek...«

Egyidejűleg felszólította a papságot, hogy »külön lelkipásztori felkarolásban és lelkigondozásban részesítsék a foglyokat és internáltakat, nemkükönben azoknak aggódó családtagjait....«

Maga jópéldával járt elöl. 1945 karácsonya előtt két internálótábort is meglátogatott: a délbudait és a csepelit. Egyikbe se akarták beengedni. Erre ő kijelentette, hogy addig áll a kapu előtt, amíg meg nem kapja az engedélyt. Végül is megkapta azért, mert a környék népe, amikor híre ment annak, hogy a hercegprímás ott van, tömegesen gyülekezett köréje.

A délbudai táborban tett látogatásáról így számolt be: »Meglátogattam a tömegszállásokat és benéztem sok cellába. A nagy térre összehívattam a hatalmas embertömeget és pár szót szóltam hozzájuk. Észrevettem, hogy szavaimra a letört férfiak felemelték fejüket és szemükben is megcsillant az élet fénye. Nem annyira a szavaktól, mint inkább a ténytől, hogy a prímás eljött közéjük, mert meg akarja mutatni, hogy ők változatlanul emberek és értékek az Egyház szemében...«

Nagynehezen elérte azt is, hogy néhány budapesti börtönbe is beengedték.

»Ha engedélyt kaptam, – írja – igyekeztem minél több elítélttel találkozni. Celláról cellára mentem. Minden rab elsírta magát és leborulva kérte az áldásomat, még a másvallásúak is...«

Az internálótáborokban és börtönökben szerzett tapasztalatait írásban közölte az igazságügyminiszterel és egyuttal emberséges bánásmódot kért a törvényesen elítéltek és amnesztiát az internáltak számára. »Ezek a szerencsétlenek, – írta – akik hosszú hónapok óta silány élelmezés mellet sinylődnek egészségtelen, fűtetlen helyeken, ahol még az ablakok is hiányoznak, már eléggé levezekelték bűnüket, ha ugyan bünről egyáltalán beszélni lehet...«

Fogolypasztorációját azonban nem sokáig folytathatta. »Nagy belügyminisztersége alatt – olvassuk emlékirataiban –

még sikerült látogatási engedélyt kapnom, de utóda, Rajk László idején már akadékoskodtak. Ennek utóda, Kádár János pedig már engem fogatott le.«

A szlovákiai magyarok és a magyarországi németek ügyvédje

1945 tavaszán az emigrációból visszatérő Benes elnök Kassán, a csehszlovák kormány ideiglenes székhelyén kijelentette, hogy »Csehszlovákia a csehek és a szlovákok állama és senki másé.«

Ez a fenyegetés az állam északi karéjában élő szudétanémeteknek és a dunavonal fölött zárt tömbben elő 650000 magyarnak szólt.

Az embertelen fenyegetést kegyetlen tettek követték.

A szudétanémetek kiüzésével egyidejűleg megkezdődött a Délszlovákiában ősidök óta ott élő magyarok likvidálása is.

A Hercegprímás a Dunán át érkező menekültektől közvetlenül és hitelesen értesült a történtekről és azonnal magyar testvérei mellé állott. 1945 október 15.-én megrázó hangú pásztorlevélben tárta hívei és az ország közvéleménye elé az üldözöttek kétségbeejtő helyzetét, az embertelenségek beláthatatlan sorozatát: a szudétavidékre való deportálásokat, a bebörtönzéseket, internálásokat, a kiutasításokat, a magyar intézmények megszüntetését és a magyar anyanyelv használatának a megtiltását. »Történik mindez – írta – a szerencsétlen zsidókon már kipróbált eszközökkel... Azonos eszközökkel nagyrészt ugyanazok az emberek, csak más szempont szerint és más szín alatt, üldözik már hetek óta a keresztény magyarokat...«

A panaszt eljuttatta a szlovák püspöki karhoz, a Vatikánba Montini biboros-helyettes-államtitkárhoz, Griffin

angol és Spellman amerikai bíboroshoz, VI. György angol királyhoz és Washingtonba Truman elnökhöz.

És közben otthon is megtett minden tőle telhetőt, hogy a közvélemény mozgósításával a bátortalan kormányt erélyesebb kiállásra kényszerítse. Még Prágába is el akart menni, hogy személyes intervenciójával Benes elnököt jobb belátásra bírja, den nem kapott beutazási engedélyt.

A nyugati sajtó megfelelő tájékoztatásáról is gondoskodott.

Hogy végül is olyan megállapodás jött létre a két állam között, amely a csallóközi és garamvidéki magyarok nagyobbik részének otthonában való megmaradását biztosította, az – nem utolsó sorban – Mindszenty bíboros érdeme volt.

»A kollektiv deportálás – állapította meg a Hercegprímás Dinnyés Lajos miniszterelnökhöz intézett táviratában – minden előzetes válogatás nélkül, bármilyen célból és indokolással történjék is, embertelen . . .«

Ezt az elvet nemcsak a délszlovákia magyarok üldözésével kapcsolatban hangoztatta, hanem akkor is, amikor a magyar kormány megindította a német kisebbség kitelepítésére irányuló akcióját.

»Mi, – igy érvelt a Hercegprímás – akik 1944–ben az akkori kormánynál minden tőlünk telhetőt megtettünk a zsidók deportálása ellen, Istentől kapott hivatásunk tudatában szükségesnek tartottuk a felszólalást a németek számkivetése ellen is, annál is inkább, mert híveinkről van szó . . .«

Arra az ellenvetésre, hogy a hitlerista propaganda hatása alatt a svábok közül sokan hűtlenekké, sőt árulókká lettek, emlékeztetett a 48-as szabadságharc aradi vértanúira, akik közül öten németek voltak; megnevezte azokat az értékes

tudósokat, művészeket, írókat, akiket a német kisebbség adott a magyarságnak és idézte azokat a névtelen németszármazású százezreket, akik teljes beolvadásukkal növelték népünk erejét.

»Tiltakozunk az ellen, – folytatta – hogy egyes csoportok, tudniillik a bundisták és SS-ek hazafiatlan viselkedése miatt büntessenek kollektiv felelősség alapján ártatlanokat, sőt olyanokat is, akik a Hűség Mozgalomban való részvételükkel tanusították a Hazához való ragaszkodásukat...«

Az 1947 október 2.-án kiadott és az ország minden katolikus templomában felolvasott közös püspökkari körlevélben újra visszatért erre a kommunisták által sűrűn hangoztatott önigazolásra.

»Am büntessék meg – írta – a bűnösöket bűnük egyéni tárgyilagos kivizsgálása és szabályszerű megállapítása után akár depotálással, akár kitelepítéssel. Ez ellen senkinek szava nincsen és nem is lehet. De minden válogatás nélkül, kollektiv alapon történő kitelepítés ellen a legkiáltóbban szót kell emelnünk, mert az ilyen kitelepítés – történjék az bárminő címen – embertelenség, az emberi jogok éles hangoztatása idején különösen az...«

A körlevél végén szomorúan bevallja, hogy, bár a hazai német kisebbség jajszavát eljuttatták mindenhová és »mindazokhoz, akik fellettünk hatalmat gyakorolnak, de alig van visszhang.« ....»Az elvek, az emberi jogok és az emberszeretet védelmében azonban – tesz hozzá – még a pusztában kiáltónak szerepéről sem enged lemondani kötelességünk és lelkiismeretünk...«

Nyugatnémetországban még ma is emlegetik, hogy a második világháború után Mindszenty bíboros – és vele a magyar püspöki kar – volt az egyetlen vezető személyiség, aki nyiltan és bátran védelmébe vette a Hitler és a nemzeti-

szocializmus bűnei miatt üldözött német kisebbséget.

A keresztény magyar hazafi

»Megrendítő és páratlan, – mondta róla valaki – hogy milyen büszkén és fájdalmasan szereti a nemzetét és a hazáját.«

Ugyanolyan büszkén és fájdalmasan, – tehetjük hozzá némi túlzással – mint ahogyan keresztény hitét és katolikus egyházát szerette.

A kereszténység és a magyarság, az Egyház és a Haza már kora fiatalságában elválaszthatatlanul összefonódtak a gondolat és érzelemvilágában. »Amikor én még kisdiák voltam – emlékezik vissza – és kongreganista tagavatásra álltam,....a szívemet elfutotta a melegség, hitem és hazám egy tűzzé váló szeretete a Magyarok Nagyasszonyában.«

A történelmi Magyarország képét és emlékét melengető szeretettel őrizte a szíve mélyén. A magyar földet egy hatalmas misekehelynek látta. »A keheyvölgy a magyar alföld, a kehely pereme a hegyláncolat körösköríil«. És ennek a kehely-Magyarországnak minden darabka földjét a sajátjának és minden lakóját a testvérének tekintette.

Kötelező tanulmányai mellett gimnazista és teológus korában sokat foglalkozott a magyar történelemmel és irodalomal. Beszédei, prédikációi és cikkei tele vannak magyar történelmi és irodalmi utalásokkal. És amikor a magyar földről, a magyar multról, a magyarság hivatásáról és nagy férfi vagy női alakjairól beszélt, átszellemült az arca, megcsillant a szeme és költői szépségű hasonlatok tolultak az ajkára.

Az Egyházhoz való hűségről vagy a Máriatisztelerről szólva is gyakran és szívesen emelte ki azoknak sajátosan és

szépségesen magyar vonásait.

Ennek a háttérnek az ismeretében nem lehet csodálkozni azon, hogy határozottan és szenvedélyesen visszautasította a kommunistáknak és társutasaiknak multat gyalázó propagandáját.

»A magyar multat – mondta nekik – ismerem. A sülyedt korszakok hibáit, az Isten törvényébe ütköző bűneit mélyen sajnálom. De emelt hangon mondom, a magyar történelem nem katafalk és nem szemétdomb....«

Ebben a multat védő és gyakran idéző magatartásában nem vezette – a szónak se szociális, se pedig demokratikus értelmében vett – reakciós szándék. Ismételten kifejezésre juttatta, hogy helyesli az igazi demokráciát, a józan földbirtokreformot és a nép javát szolgáló szociális újításokat. De tiltakozni és védekezni akart az ellen a közvéleményt mérgező szellemi maszlag ellen, hogy a magyar nép végre a Szovjet kegyéből 1945–ben szabadsághoz és kultúrához jutott.

Azokkal szemben, akik egyszerűen ki akarták radírozni történelmünkből az ezeréves magyar multat, már bemutatkozó beszédében hangoztatta: »Ébresztgetem nemzetünk megszentelt hagyományait, amelyek nélkül egyesek talán igen, de a nemzet nem élhet.«

»A jövőben nem alacsonyítjuk le magunkat – mondta egyik prédikációjában – azzal, hogy az idegenekkel versenyre kelve ócsároljuk nemzetünket....«

»Ahogy őseink – jelentette ki Egerben – 30 nemzedéken át voltak, mi is vagyunk és leszünk katolikusok és magyarok....«

Különös gondját képezte az ateista és kommunista propaganda csábításának elsősorban kitett fiatalság. Minden lehető alkalommal kérte és figyelmeztette őket: »Szeressé-

tek az Egyházat és a Hazát!«

»Mindenütt merik szeretni a hazát, – mondta az egyetemi hallgatóknak: mi magyarok is merjük szeretni a hazankat és 1946–ban az Egyház és a Haza szeretete legyen a mi lelkünk üdve és hazánk feltámadása....«

Ebben a vonatkozásban legjellemzőbb és legmegrendítőbb beszédét 1946 november 28.– án a pesti Szent Teréz egyházközség tanoncotthonának megáldási ünnepségén mondotta el.

Miután az egybegyültek előtt hangot adott a felvidéki magyarok üldözése fölötti felháborodásának és bánatának, az inasgyerekekhez fordulva így folytatta: »Amikor ti otthont kaptok itt, akkor verik ki a Csallóközből útszéli barmokként a magyarokat, akik nektek vérség szerint és hitben is testvéreitek... A szenvedő magyarságra gondolva legyetek szilárd, rendíthetetlen magyar fiúk és semmiféle tekintetért a magyarságtokból ne engedjetek...És mivel a legerősebb oszlopa a magyarságnak a katolikus hit: legyetek büszkén és rendületlenül katolikusok. Ez a két szárnya legyen a ti lelketeknek és valahányszor imádság száll el ajkatokról, mindig foglaljatok bele minden magyar embert, határon innen, határon túl és a ti szívetekben legyen ott minden magyarnak a fájdalma és kínszenvedése! Ebből a nagy magyar fájdalomegységből ne engedjetek soha senkinek a kedvéért!«

Politikai szereplése

Az esztergomi érsek római szentbirodalmi hercegi címe aránylagosan fiatal eredetű és sohasem jelentett többet puszta címnél. Mindszenty bíboros nem is sajnálta az elvesztését, amikor a pápa az örvenes évek elején a főpapoknak

efajta világi titulusait idejétmultaknak nyilvánította.

Tényleges hivatalt – egyházi és világi téren egyaránt – jelentett a prímásság.

Szent István rendelkezése és az ő szellemében alkotott későbbi törvények szerint az esztergomi érsek nemcsak a magyar egyház feje volt, hanem egyuttal az ország első közjogi méltósága, első zászlósúra is, aki rangban mindenki mást megelőzően a király, az első világháború után pedig a kormányzó után következett. Az ő joga volt a királykoronázás, ami nálunk ugyancsak több volt ünnepélyes formaságnál, mert általa lett a király a hatalom tényleges birtokosa. A koronázás után sem szünt meg az érsek közjogi szerepe, mert az ő kötelessége volt arra vigyázni, hogy a király – és annak kormánya – megtartja-e a koronázási esküben vállalt fogadalmait.

Az esztergomi érsekek ennek a legmagasabb magyar közjogi méltóságnak nemcsak a díszét viselték, hanem a terhét is vállalták. Nem egy közülök börtönt is szenvedett azért, mert nyiltan és bátran fellépett a királyi hatalom túlkapásaival szemben és megbélyegezte az ország érdekeinek elhanyagolását és a nemzet szabadságának a megsértését.

Az új érsek mindjárt a kezdet kezdetén közölte az illetékes világi verzetökkel és a közvéleménnyel, hogy nagy elődjei példáját ebben a vonatkozásban is követni kivánja.

Ez teszi érthetővé a debreceni ideiglenes kormány miniszterelnökének, Miklós tábornoknak üdvözlőtáviratára adott válaszának azt az igéretét, hogy »az ország első közjogi méltósága hazája rendelkezésére áll.« És bemutatkozó prédikációjának azt a bejelentését, hogy: »Ha a balszerencse elmultával a nemzet józansága hídat ver az örvény fölött, mint Pontifex, mint hídverő és több, mint 900 év jogán az

ország első zászlósúra, a Ti érseketek, az ország prímása is ott lesz közjogi életünk helyreállításában és továbbvitelében.«

Már az első püspökkari körlevélben, amelyet az összeomlás után ő fogalmazott meg, nagy segítséget nyujtott a debreceni ideiglenes kormánynak azzal, hogy a híveket figyelmeztette, hogy »bár a kormány... ideiglenes, mégis egyedüli képviselője kifelé a nemzetnek, befelé a rendnek, azért joggal követeli magának a kellő tiszteletet és engedelmességet mindenben, ami Isten parancsaival nem ellenkezik...«

Számos nyilatkozatában leszögezte, hogy a magyar katolikus egyház helyesli és támogatja a demokráciát és nem vágyik a régi idők visszatétése után. Csak »arra vágyódik, – szögezte le többször is –, hogy minden téren szabadon müködhessék, fejleszthesse intézményeit és biztosítva lássa minden híve számára az emberi jogokat...«

Amikor az ország közállapotának fokozatos romlását és a politikai rendőrség féktelen terrorját is bírálni kezdte, a kommunisták a politizálás vádját emelték ellene. A bíboros Pázmány szavaival utasította vissza a vádat. »Senki sem tilthat el attól, – idézte a nagy elődöt-hogy nézeteimet az ország közügyeiről szabadon elmondhassam. Kötelességem az ország jogai és szabadsága felett őrködni.«

Pártpolitikai vonatkozásban nem foglalt állást. Az első háborúutáni választás előtt nehezményezte ugyan, hogy lehetetlenné tették a Kresztényidemokrata Párt indulását, a második után pedig elitélte a Kommunista Párt választási visszaéléseit, de mindkét esetben tartózkodott az állásfoglalástól. Még a második választás előtt – taktikai okokból-engedélyezett keresztény pártalakulatokkal szemben is megőrizte a semlegességét.

Az emberi jogoknak lelkiismerete és magyar szíve által parancsolt és az Egyház érdekeinek prímási kötelességéből eredő védelmén és képviseletén kívül tulajdonképpen csak két alkalommal nyúlt bele a nemzetgyülés, illetőleg a kormány hatáskörébe.

Az első alkalommal súlyosan kifogásolta, hogy a nemzetgyülés idegen megszállók jelenlétében és a választók előzetes informálása nélkül, puccs-szerűen, megváltoztatta az államformát. A második alkalommal pedig, mivel úgy látta, hogy a kormány nem veszi komolyan a béketárgyalásokra való felkészülést, szakértők bevonásával memorandumot készített és azt – mint a magyar katolikusok emlékiratát – eljuttatta a nyugati világ minden illetékes tényezőjéhez. Az első esetben még a megfélelmített nemzetgyülés többsége is helyeselte a lépését. A másodikban az egész nemzeti közvélemény mögötte állott.

Az igen alapos és megfontolt memorandum érdekessége, hogy felveti egy, svájci mintára szervezendő dunavölgyi konfederáció gondolatát, amelyben »a határok elvesztenék politikai jelentoségüket.« Addig pedig, amíg ez a nagyon kívánatos államszövetség megvalósulhat, – javasolta – leginkább az szolgálná a megbékélés ügyét, »ha minél tisztább nemzeti államok alakulnának ki a Duna völgyében...«

Az egyetemes kereszténység őrállója és ébresztője

Mindszenty bíboros »büszke és fájdalmas« magyarsága mellett, mint magyar keresztény nagyjaink majdnem mindegyike – az egyetemes kereszténység őrállójának és ébresztőjének is érezte magát korunk keleti veszedelme, az ateista bolsevizmussal szemben.

Ő igazán jól ismerte a kommunizmust és a Szovjetuniót.

Saját bevallása szerint az első magyarországi proletárdiktatúra alatt szerzett személyes tapasztalatai óta állandóan tanulmányozta a kommunizmus ideológiáját és annak moszkvai gyakorlatát.

Éppen ezért megdöbbentette a nyugati szövetséges nagyhatalmak országaiban, különösen pedig az Egyesült Államokban a háború alatt bekövetkezett hangulatváltozás a Szovjettel szemben, ahol Roosevelt elnök egyenesen arról beszélt, hogy Oroszország Sztalin vezetésével a demokratizálódás útjára lépett és hogy a vallás és egyházüldözés is csökkenőben van.

Ezzel a hamis, a nyugati világ közvéleményét halálos álomba ringatni alkalmas felfogással szemben a magyar egyházfő kötelességének tartotta felnyitni a szemeket és rámutatni arra, még pedig a magyar helyzet megismertetésével, hogy a kommunizmus istentelensége semmit sem változott, és hogy a szovjetimperializmus nemcsak Magyarország függetlenségét és a magyar nemzet szabadságát, hanem az egész kereszténységet és az egesz nyugati demokratikus állami és társadalmi rendet is fenyegeti.

Az egész magyar népnek – és benne önmagának-történelmi szerepét a legszemléletesebben abban a beszélgetésében foglalta össze, amelyet 1948 junius 29.-én a csehimindszenti családi otthonban folytatott egyik bizalmas munkatársával.

Miután délelőtt a szombatheyi székesegyházban pécsi segédpüspökké szentelte egykori nagyrabecsült szemináriumi lelkiigazgatóját, Rogács Ferenc nagyprépostot, autóval hazatért édesanyjához, hogy néhány napot pihenjen. Nem a püspökszentelés fárasztotta ki, hanem az a kemény – és sajnos sikertelen – harc, amelyet hónapokon át vívott a kommunista hatalombitorlókkal szemben a katolikus isko-

lák megmaradásáért.

Szép, csöndes nyári este volt. A jóságos Borbála asszony a nyitott pitvarban terített vacsorára.

A viszontlátás öröme után csakhamar komolyra fordult a társalgás menete. Az aggódó édesanya előhozta azokat az egyre durvuló támadásokat, amelyeket a marxista sajtó és rádió fia ellen intézett. És a végén azt kérdezte, hogy nem tehetne-e valamit az egyház és állam közti feszültség feloldására, amivel talán az életét is megmenthetné.

A Prímás együttérzésel hallgatta az édesanya fájdalmának megnyilatkozását, de nem szólt semmit, csak hosszan és gyengéden megszorította szülőanyja kezét, amikor az eltávozott, hogy a konyhában elmosogasson.

Amikor négyszemközt maradtak, a papi munkatárs, régi káplánja, Dr. Vecsey József is arról beszélt, hogy a hiteelvek feladása nélkül kövessen el minden lehetőt minél további hivatalbanmaradhatása érdekében.

A Prímás erre megnyitotta a szívét és a következőket mondotta: »Ma nemcsak Magyarországról és a magyar katolicizmusról van szó, hanem az egész keresztény világról, a keresztény hitről és kultúráról. Mi, magyarok – folytatta – a történelem folyamán már máskor is voltunk abban a tragikus helyzetben, hogy – önmagunk időleges érdekeit félretéve – szolgáltuk az egyetemes kereszténység ügyét. Régen, amikor nemzetünk nagy és erős volt, fegyverrel teljesítette feladatát. Na nem vagyunk függetlenek. Katonai erőnk sincs. Mégis – hangsúlyozta ki – helyt kell állnunk a kereszténység és az istentelen bolsevizmus harcában, hogy felriasszuk és figyelmeztessük az emberiséget a fenyegető veszélyre. Ez a mi történelmi helytállásunk értelme. És ez mindenképpen fontosabb annál, minthogy átmenetileg, rövid időre szóló, megalázó egyezkedések árán enyhítsünk

valami keveset a saját sorsunkon.«

Két római látogatása alkalmával a pápát és a Vatikán vezető személyiségeit is informálta a helyzetről.

A második alkalommal arra is keresett és talált lehetőséget, hogy a vele együtt bíborossá kreált négy amerikai főpapnak is megmagyarázza, hogy mennyire téves Washington hivatalos álláspontja a szovjetkommunizmus színváltozását illetőleg.

Az ottawai Mária-Világkongresszuson és a rákövetkező kanadai és USA-beli körútján is sok egyházi és világi vezetővel, újságíróval, rádió-és televíziókommentátorral beszélt erről a sorsdöntő hérdésről.

A hatás nem is maradt el. Visszatérte után joggal mondhatta, hogy »a világ katolicizmusa látja, hogy itt Magyarországon élő és tevékeny hit van és hogy a magyar katolicizmus rendíthetetlenül halad a Krisztus által megjelölt úton...«

Arról nem beszélt, hogy egész útja alatt mint hitvallót és szabadsághőst ünnepelték.

A Kreml urait és budapesti csatlósaikat meglepte a Hercegprímás útjának rájuk kedvezőtlen visszhangja. Többé nem is engedték meg, hogy az országot elhagyja. A Bíboros azonban szabadsága utolsó napjáig megtalálta az útját-módját annak, hogy a nyugati világot hazája és népe napról-napra rosszabbodó sorsáról, valamint a szovjetmegszállók és az ő kegyükből zsarnokuralmat gyakorló kommunisták viselkedéséről értesítse.

Kádár János megbízatása

A kettős – orosz és kommunista – ellenség a szovjetmintájú, csak a szorosan vett templomi kultuszra korlátozott

egyházi élet, valamint a népköztársaság szép jelzője mögött megbujó kommunista kisebbségi diktatúra megvalósítása legfőbb akadályának Mindszenty személyét tekintette. Már veszprémi püspöksége alatti viselkedése meggyőzte őket arról, hogy a hitlerizmus elleni harc bátor hőse a sztalinizmusnak se lesz szekértolója.

Hercegprímási méltóságának nagy tekintélye és személyének rendkívüli népszerűsége miatt óvatosan, de szisztematikusan, készítették elő a likvidálását. A politikai rendőrségen éppenúgy, mint a szovjetparancsnokság kémelhárító osztályán, külön erre a célra szervezett csoport foglalkozott »a Mindszenty személye és a köréje gyült reakciós kör« tevékenysége elleni harc irányításával.

Mindenekelőtt »pókok szorgalmával« kiépített kémhálózattal vették körül.

A posta felbontotta a leveleit és lehallgatta a telefonbeszélgetéseit. Fényképezték és listára vették a látogatóit. Rendszeres jelentéstételre kényszerítették az érseki iroda egyik tisztviselőnőjét. A rendőrség kopói nemcsak vidéki hivatalos útjaira, hanem még a szükőfalujába is elkisérték. Bebámészkodtak az utcai ablakon át a szobába, ahol édesanyjával beszélgetett és utánalopakodtak a temetőbe, ahol édesapja sírjánál imádkozott.

Nyisztor Zoltán prelátus, a neves író, »Vallomás magamról és kortársaimról« című könyvében megrázó színekkel írja le, hogy a magyar politikai rendőrség, illetőleg az orosz kémelhárító központjában, az Andrássy út 60-ban és a Vilma királynő út egyik villájában milyen kegyetlen és pokoli eszközökkel próbálták őt is beleállítani a Prímás elleni kémkedés szolgálatába.

Megkisérelték, de sikert nem értek el vele, hogy éket verjenek a Prímás és a püspöki kar közé.

Az alsópapság fellázításának a terve is kudarcba fulladt. A világi társutasokból szervezett »haladó katolikusok« kis csoportjának a hangoskodása is visszhang nélkül maradt. Se az egyházi intézményekre mért sorozatos csapásokkal, se a teljességgel marxista kézben lévő sajtó és rádió naprólnapra növekvő és durvuló gyalázkodásával nem tudták a Prímas ellenállását megtörni és népszerűségét csökkenteni.

Édesanyjának, barátainak és híveinek aggodalmára, hogy bátor és megalkuvásnélküli kiállásáért esetleg drága árat kell fizetnie, 1946 szetember 21. – én a szegedi Dómtéren adta meg a választ, amely így hangzott: »Ami az én szerény személyemet illeti, nem tekintem magamat egyébnek, mint a nemzet és népem szolgálattevőjének. Ezt a szolgálatot teljesíteni akarom, akármilyen árat követeljen is....«

A fizetés ideje el is következett.

Rákosi Mátyás, »a kis magyar Sztalin«, hirhedt »szalámitaktikájá« -val két és fél év alatt sorra eltávolította a közélet porondjáról a gerincesen viselkedő és egy bizonyos határon túlmenni nem hajlandó polgári és szociáldemokrata politikusokat. A kulcspoziciókba helyezett megbízható pártemberei gondoskodtak arról, hogy a minisztériumokból, a hadseregből és a rendőrség kötelékéből is eltünjenek a »reakciós« elemek. A kultúralis és gazdasági élet államosításával elérte, hogy mind a szellemi, mind pedig a fizikai dolgozók függő helyzetbe kerültek az állammal, illetőleg az allamot irányító és ellenőrző kommunista párttal szemben.

1948 elején Moszkva és a megszálló szovjethadsereg bizalmi embere már olyan biztosnak érezte magát a hatalom nyergében, hogy nyiltan bejelentette a Hercegprímással való leszámolás szándékát. A megokolás így hangzott: »A magyar demokrácia nem tűrheti tovább a papi ruha és a bíborosi pompa mögött megbúvó kémek, árulók, valutasí-

berek és fasiszták üzelmeit....«

Egyidejűleg utasította Kádár János belügyminisztert, hogy minden rendelkezésére álló eszköz felhasználásával készítse elő Mindszenty eltávolítását a magyar katolikus egyház éléről.

Kádár, aki később maga is Rákosi áldozata lett, hűségesen teljesítette pártvezére parancsát.

Az ő rendelkezéseit követve követelte az utcára kihajtott ifjúság Mindszenty halálát, írták alá a hivatalok és az államosított üzemek szellemi és fizikai dolgozói a Prímás lemondását sürgető íveket, harsogták a nyépgyülések szónokai és írta a marxista sajtó, hogy a reakciós Mindszenty a nép ellensége és hangoztatták a kommunista és társutas képviselők a nemzetgyülésben, hogy az állam és egyház megegyezésének egyetlen akadálya a Bíboros személye.

És mialatt ez az emberhajszának is beillő pszichológiai előkészítés folyt, az ugyancsak Kádár minisztériuma alá tartozó politikai rendőrség szorgalmasan gyüjtötte – és még szorgalmasabban hamisította – a Mindszenty bünösségét bizonyító dokumentumokat és kereste munkatársai között a koronatanúnak felhasználható személyt.

Több sikertelen kisérlet után végre azt is megtalálták a Prímás személyi titkárában, Zakar Andrásban, akit 1948 november 19.-én reggel az utcán négy civilruhás politikai rendőr minden megokolás nélkül autóba tuszkolt és elrabolt, hogy a megfelelő gyötrelmes testi és lelki előkészítés után majd vádlóként léptethessék föl a főnöke ellen.

Egy hónappal később a politikai rendőrség házkutatást tartott az érseki palotában. A csonttá és bőrré soványodott és eszelősen viselkedő Zakar titkár vezette őket végig az épületen. Távozásukkor magukkal vitték Bóka Imre számvevőt és Fábián János levéltárost is. És magukkal vittek a

levéltárból egy, okmányok megőrzésére és a porosodás elleni megvédésére szolgáló hengeralakú fémtokot is. Amint a tárgyaláson kiderült, azért volt rá szükségük, hogy abba helyezhessék el a prímási államellenes összeesküvést bizonyító hamisitott dokumentumokat.

Az ötórás házkutatás alatt a Bíboros édesanyjával és három papi munkatársával a rezidencia kisebédlőjében imádkozott.

Tulajdonképpen már hetekkel a letartóztatása előtt fogoly volt. Az érseki palotához vezető utakat az oda kirendelt rendőrök ellenőrizték és minden oda igyekvőt igazoltattak.

Igazoltatták a püspöki kar tagjait is, akiket a kardinális azért kéretett magához, hogy búcsút vegyen tőlük.

Ezen az utolsó, általa vezetett értekezleten a magyar főpásztorok – a házigazda távollétében – szolidaritásukról biztosították az érsekprimást és visszautasították az ellene emelt vádakat.

Az értekezlet végén Mindszenty arra kérte püspöktársait, hogy bebörtönzése után se írják alá »az Egyházra rákényszeríteni próbált megegyezést«. »Ajánlottam nekik,- emlékezik vissza – hogy inkább mondjanak le a papság fizetéséről, az államsegélyről és bizzanak a magyar népben; az nem fogja cserbenhagyni papjait. Szegények lehetünk, – intette őket – de függetlennek kell maradnunk. Az az Egyház, – mondta nekik prófétai előreérzéssel – amely nem független, az ateista államban csak rabszolgaszerepet tölthet be.«

A papságtól és a szerzetesrendek tagjaitól körlevélben vett búcsút. »A helytállás terén–írta nekik–a példaadásra mindenkit megelőzően a papok, a szerzetesek és apácák hivatottak. Hitvallásunk – figyelmeztette őket – semmi kétséget sem hagyhat a hívek, a másvallásúak és a hitetlenek

számára.«

A társutas Dinnyés Lajos miniszterelnökhöz intézett levelében és a nemzethez intézett utolsó szózatában megcáfolta az ellene emelt vádakat és megbélyegezte a hatóságilag irányított tüntetőkampányt.

Szózatának örökszép befejező sorai így hangzottak: »Állok Istenért, Egyházért, Hazáért, mert ezt a kötelességet rója rám a nagyvilágon legárvább népem történelmi szolgálata. Nemzetem szenvedése mellet a magam sorsa nem fontos.«

Szinte hihetetlennek tűnik, hogy ezekben az apokaliptikus napokban még arra is volt gondja és lelkiereje, hogy a bolsevizmussal szemben a vallási szabadságért és az emberi jogokért folytatott hároméves harcának dokumentumait Nyugatra kijuttassa.

A hosszú vértanúság kezdete

A szenteste és Karácsony ünnepe a vihar kitörését megelőző feszültség hangulatában telt el.

1948 december 26.-án, az első keresztény vértanúnak, Szent István diákonusnak az ünnepén délután öt órakor Mátrai irodaigazgató kíséretében lement a kertbe, hogy szokásos napi sétáját elvégezze. Mindkettőjüknek feltűnt, hogy a házat őrző fiatal farkaskutya csatlakozott hozzájuk és lépésről-lépésre követte őket. A séta befejezése után az épületbe is utánuk ment. Amikor a folyosón egymástól elváltak, az állat a Prímással maradt és elkísérte egészen a szobája ajtajáig. Ott felágaskodott és két lábát a gazdája vállaira téve fejével az arcához simult. »A hűségével megérezte, – írja a Bíboros – hogy ez volt Esztergomban az én utolsó sétám...«

Amikor ez történt, a politikai rendőrség Mindszentycsoportja a hirhedt Décsi alezredes vezetésével már útban volt a Magyar Sion felé.

Esztergomnak 79. érseke, amikor – úgy esti félkilenc óratájban – a palota kapuja elé járó rendőrbusz motorjának a zúgását meghallotta, felkelt az imazsámolyról és a szoba közepére állva fogadta az ajtót kopogás nélkül belökő, a Moszkvában politikai rendőrtisztté átképzett volt telekügynököt és rendőreit.

»Azért jöttünk, mondta köszönés nélkül a hivatlan vendég, hogy önt letartóztassuk.«

A Prímás nem méltatta válaszra a betolakodót. Szó nélkül a szekrényhez lépett, kivette belőle a télikabátját, kezébe a breviáriumát, a papi imakönyvét és a rendőrgyűrűtől körülvéve megindult a lépcsőház felé.

Rövid, háromesztendős esztergomi élete egy drámai jelenettel zárult le.

A szomszédságában lakó Borbála asszony, amikor a későesti csendet megzavaró jövésmenésre felfigyelve kinézett a folyosóra és fiát meglátta a rendőrök között, felsikoltott: »Hová visznek édesfiam? Én is veled megyek.« A Hercegprímás közeledni akart hozzá, hogy forrón szeretett édesanyjától, gyerekkora óta legjobb barátjától, bizalmasától és tanácsadójától búcsút vegyen. Nem akarták engedni. Erre erőszakkal kitépte magát a rendőrgyűrűből, megcsókolta öreg édesanyja kezét, arcát és mindaketten sírtak.

A jelenet azonban csak néhány percig tartott. A türelmetlen kommunista embervadászok letépték anyja kebléről, letuszkolták a lépcsőkön és belelökték a kapualjban álló, lefüggönyözött rabszállító autóba.

Már sötét éjszaka volt, amikor az ÁVO központjába, az Andrássy-út 60-ba, a borzalmak házába megérkeztek.

»Te kutya! De rég vártuk ezt a boldog órát! Csakhogy ennyire vagyunk!«....Ezekkel a szavakkal fogadta a társai által Gyula bácsinak szólított, kovérkés őrnagy, aki egy sánta rendőr segítségével levetkőztette és darócruhába öltöztette.

A cella, amelybe vezették, fűtetlen, levegőtlen, piszkos helyiség volt, amelyet meg kellet osztania az öttagú őrséggel: a szobaparancsnokkal, egy régi 19-es kommunistával és négy, még sihederkorú beosztottjával, akik trágár és mocskos beszédekkel szórakoztatták és tartották ébren az őrzésükre bizott főpapot.

Másnap reggel, 1948 december 27.-én Kádár János belügyminisztériumának a sajtóosztálya a következő nyilatkozatot adta ki: »Mindszenty esztergomi érseket a köztársaság megdöntésére irányuló bűncselekmény, hazaárulás, kémkedés és valutaüzérkedés gyanúja miatt a rendőrhatóság őrizetbe vette.«

Kádár János nyilatkozata azonban se otthon, se a szabad Nyugaton nem talált hitelre.

Annál nagyobb visszhangja lett Mindszenty József egyidejűleg közzétett, előre elkészített nyilatkozatának, amelyet lezárt boritékban már napokkal előbb átadott az esztergomi főkáptalannak, illetőleg egy bizalmas emberével kiküldött Bécsbe.

A jellegzetes Mindszenty-stílusban készült irásbeli üzenet rövid, markáns mondataival közölte a magyar néppel és a világ közvéleményével, hogy mindaz, amivel rágalmazzák és aminek az alapján majd a »néptörvényszék« -nek csúfolt kommunista vészbiróság el fogja itélni, szemenszedett valótlanság.

A szükszavú szöveg egyben azt is bizonyítja, hogy teljességgel tisztában volt azzal, hogy minek néz elébe.

»Nem vettem részt – írta – semmiféle összeesküvésben. Nem mondok le érseki székemről.

Nincs vallanivalóm és semmit sem írok alá.

Ha mégis megtenném, az csak az emberi test gyengeségének következménye és azt semmisnek nyilvánítom.«

A vizsgálati fogság és az ítélet

A vizsgálati fogság és a népbirósági tárgyalásra való előkészítés öt hétig tartott.

Rögtön az elso éjjel kezelésbe vették.

A kihallgatást, amelyen hat rendőrtiszt volt jelen, Décsi alezredes vezette.

Mindszenty tagadta az ellene emelt vádakat és a négyórás kihallgatás után megtagadta a vallomását meghamisító jegyzőkönyv aláírását.

Még azután sem volt hajlandó az aláírásra, miután Décsi fenyegető hangon figyelmeztette, hogy: »Jegyezze meg, hogy itt nálunk a vádlottak nem azt vallják, amit ők akarnak, hanem azt, amit mi akarunk.«

A vádlott makacsul hallgatott és nem volt hajlandó a tollat kézbe venni.

Erre az alezredes kiadta a parancsot: »Tanítsátok meg vallani!«

Visszavitték a cellájába és miután meztelenre vetkőztették, megkezdődött a »tanítás«.

Az elsö tanítója egy magát volt partizánnak nevező, »magas, tagbaszakadt, bivalynyakú és vadtekintetű politikai rendőrtiszt volt, aki beszélt ugyan magyarul, de az arca nem volt magyar. »A Hercegprímás elfordult tőle, mire az neki futott és csizmás lábával teljes erejéből belerugott a födetlen gerincébe. Aztán luciferi kéjjel az arcán odaszólt a

fal tövébe zuhant áldozatnak: « Életem legboldogabb pillanata volt ez!«

A partizánt egy őrnagy követte, aki a letartóztatásánál is jelen volt. Ez a nem kevésbé kegyetlen alak gumibotjával addig verte az Andrássy út legelőkelőbb foglyát, amíg az eszméletlenül össze nem esett.

Miután fellocsolták és felöltöztették, visszavitték a kihallgatási terembe, ahol Décsi újra felszólította a jegyzőköny aláírására.

Ujra nem-mel válaszolt. Erre másodszor is megbotozták. Hiába. A harmadszori felszólításra is tagadólag válaszolt. Erre az őrnagy, akit a Bíboros emlékirataiban »a kínzó« -nak, vagy »a kínzóm« -ként emleget, harmadszor is megbotozta.

A végsőkig kimerülten vánszorgott vissza a cellájába, ahol azonban újabb gyötrelem várta, mert lefeküdni nem engedték. Ha pedig ülve elszunnyadt, durva oldalbalökésekkel felébresztették. Az aludni-nem-engedés ugyanis a beismerő vallomásra való előkészítés szerves részét képezte.

»A kínzó« nemcsak a testi gyötrelmek, hanem, a lelki fájdalmak okozásának is mestere volt.

Az egyik éjjel – emlékezik vissza a szenvedő alany – csak ketten voltak egy nagy és üres teremben. Az őrnagy meztekenre vetkőztette és aztán feltette neki az első kérdést. A Prímas nem adott rá választ. A megismételt kérdés is válasz nélkül maradt.

Az áldozat makacsságától feldühödött poroszló ekkor egyik kezében egy kinyitott, hosszú késsel, a másikban a gumibottal a terem közepére állt és parancsot adott a rabnak, hogy fusson körbe. A Bíboros ügetni kezdett, mint a lovak a lovardában. És közben a meztelen hátára és a

lágyékára sűrűn hullottak az ütések.

»A kínzó« időközönként abbahagyta az ütlegelést, de csak azért, hogy a testi fenyitésről áttérhessen a lelki gyötrésre. »Szétverlek, felaprítlak reggelig, hulladat darabonként a kutyáknak vetem és a csatornába dobom. Mert – tette hozzá diadalittasan – most mi vagyunk az urak!«

Éjfél utáni két vagy három óráig tartott ez a szörnyü testi-lelki tortúra. De eredményt nem hozott. A vádlott konokul hallgatott.

Ekkor az embertelen pribéknek borzalmas ötlete támadt. »Ha nem vallasz, – tegezte le az egyházfőt – hajnalra ide szállíttatom az anyádat. Meztelenül állítalak eléje. Anyádat megüti a guta, de meg is érdemli, mivel téged hozott a világra. Te leszel a gyilkosa!«

Erre az ördögi fenyegetésre a Hercegprímás arca eltorzult és véresrevert hátán végigszaladt a rémület veritéke. De továbbra is hallgatott.

Eredménytelen maradt a három, szintén kegyetlenül megkínzott papi munkatársával való szembesítése is, akiknek a nevében Zakar titkár mondta el a betanított szöveget, hogy nincsen értelme a tagadásnak, mert a hatóságok mindent tudnak.

Ez a késedelem azért volt kellemetlen Kádár Jánosnak, mert már a lefogatás utáni harmadik napon közöltette a sajtóval, hogy Mindszenty József a bizonyítékok súlya alatt megtörve beismerte az összeesküvés, a hazaárulás, a kémkedés és a valutával való üzérkedés bűntettét.

Ezután a blamázs után Péter Gábor, az ÁVO feje, ez a kárpátaljai kis szabósegédből rendőraltábornaggyá avanszált gnómszerű alak, megszigorította és meggyorsította Mindszentynek a népbirósági tárgyalásra való előkészítését. A testi és lelki kínzásokon és az aludni-nem-engedésen kivül

kábitószereket kevertek a levesébe és a naponta vizitáló fogházorvos akaratbénító tablettákat írt neki elő, amelyeket az őrök előtt kellet bevennie.

A hatás nem is maradt el.

A barátai és munkatársai által akaratzseninek ismert férfi ellenállóereje két hét multán gyengülni kezdett.

Most már ritkábban verték az éjjeli kihallgatások közben, mert ritkábban makacskodott. Apátia és a megváltozhatatlanba való beletörődés kerítette hatalmába. Ahogy multak a napok, úgy lett egyre fáradtabb, engedelmesebb. Eltünt az önérzete és félelemérzetek gyötörték. »Ekkor már – írja – azzal sem sokat törődtem, hogy az elém tett szöveg az én vallomásomat tartalmazza-e.«

Az előkészítés sikerének a jellemzésére talán semmisem alkalmasabb, mint annak a megemlítése, hogy az a Mindszenty, aki az első hetekben minden kihallgatáson követelte, hogy engedjék hozzá az ügyvédét, az utolsó napokban beleegyezett abba, hogy a tárgyaláson egy olyan kommunista védő képviselhesse, aki az ügyész mellett a második vádló szerepét játszotta.

A tárgyalás napjának reggelén, 1949 február 3.-án gondosan meg kellett mosakodnia, szép simára borotálták, vadonatúj papi civilruhába öltöztették és ujjára húzták a püspöki gyűrűjét.

A moszkvai koncepciós, előre kitervelt, perek mintáját utánzó és mindössze három napig tartó népbirósági tárgyalás végén a fővádlottat és egyik társát életfogytiglani fegyházra itélték. A többiek közül kettő 15 évi, egy lo évi, egy pedig 3 évi fegyházbüntetést kapott. Papi munkatársainak az ügyét – Zakarénak a kivételével – külön tárgyalták.

Szakemberek véleménye szerint a Hercegprímás és társai elitélésére még akkor sem lett volna megfelelő jogalap, ha

kikényszerített beismerő vallomásaik az igazságot tartalmazták volna és ha az ügyészség által prezentált dokumentumok valódiak és nem hamisítottak lettek volna is.

A reméltnek az ellenkezőjét érte el a kommunista propaganda a tárgyalásról közölt fényképekkel is.

Aki – akár otthon, akár külföldön – meglátta a vádlottak padján összetörten, félénk gyerekként, térdeire fektetett tenyerekkel, előrehajtott fejjel és tágranyilt szemekkel a náciból kommunistává vedlett Olti tanácselnök kérdéseire figyelő egyházfőtt, annak nem kellet többé bizonyítani, hogy az öthetes előkészítés alatt testileg és szellemileg egyaránt emberronccsá tették.

A szovjetmegszállás és kommunista terror alatt szenvedő magyar nép dermedt némasággal vette tudomásul az ítéletet. A szabad világ azonban – élén a Mindszenty kardinálist igen nagyra becsülő XII. Piusz pápával és a demokratikus országok államférfiaival – éles és hangos kritikával illette.

A Mindszenty-per az UNO közgyülését is foglalkoztatta. Az egész világközvéleményt képviselő testület – a Szovjet és csatlósainak tiltakozásával nem törődve – a magyar egy házfő elleni ítéletet nemzetközi sérelemnek nyilvánította.

Valószinűleg ennek az általános világfelháborodásnak volt köszönhető, hogy az elitéltet a tárgyalóteremből nem azonnal a fegyházba, hanem a Gyüjtófogház rabkórházába szállították.

Az egyébként piszkos és poloskás kórházi cellának az Andrássy út 60 pokoli viszonyai után megvolt az az előnye, hogy az őrség nem a szobában, hanem az ajtó előtt tanyázott. Kimondhatatlanul nagy örömet jelentett az orvosi kezeléssel kábultságából lassan magához térő fiú számára, hogy soksok kilincselés és könyörgés után végre 76 éves öreg édesanyja is meglátogathatta.

Négy év a névtelen fegyházban

Amikor Borbála néni 1949 november 25.-én negyedszer jelent meg a Gyüjtőfogház kapujában és felmutatta a kéthavi látogatásra szóló engedélyt, csak annyit közöltek vele, hogy az engedély érvénye lejárt. Azt azonban elhallgatták előtte, hogy rabfiát már hat héttel előbb elvitték onnan.

A Hercegprímásnak sem mondták meg, hogy hova viszik, amikor a gondosan lefüggönyzött rabszállító autóba beültették. Később se tudta meg, élete végégig titok maradt előtte, hol volt és mi volt a neve annak a fegyháznak, amelyben négy keserves éven át raboskodott. A fegyőröknek ugyanis szigorúan meg volt tiltva, hogy idevágó kérdéseire válaszoljanak. Csak sejtette, hogy új kényszerlakóhelye valahol a fővároson kívül, de attól nem messze lehetett.

Az épületről magáról azt írja, hogy »az őszi napsütésben nem hatott olyan csunyának kívülről, mint amilyen visszataszító volt belülről. Kinai falnak is beillő kőkerítése azonban félelmetessé tette az összbenyomást.«

Fegyencélete azzal kezdődött, hogy letépték róla a papi civilruhát, elvették az óráját és a rózsafüzérjét.

A magánzárka, amelybe betuszkolták, kicsi, nyirkosfalú helyiség volt. Az ágylepedőn vastagon állt a piszok. A falakat ocsmány pingálmányok »diszítették.«

Alig zárult be mögötte a vasalt faajtó, a kukucskalyuk előtt egymást váltották az őrség tagjai és gúnyos megjegyzésekkel halmozták el. Amikor emiatt a parancsnoknak panaszkodott, az ráförmedt: »Ne szemtelenkedjék! Felejtse el, ki és mi volt eddig! Jól vigyázzon, mert van ám ennél a cellánál rosszabb hely is a kazamatákban!«

A kazamatákat nem ismerte meg. A celláit azonban gyakran kellett változtatnia.

Testileg a legnagyobb szenvedést az jelentette az egész életében sokat dolgozó és keveset alvó főpap számára, hogy este hét órától reggel ötig tíz órát sötétben fekve kellett eltöltenie. Még pedig »szabályos alvás« -ban. Ami azt jelentette, hogy úgy kellett feküdnie, hogy a kémlelőlyukon át bevilágító őr láthassa az arcát és a kézfejeit a takaró fölött. Ha arcát a fal felé fordította, vagy kezét a metsző hideg és a poloskák elől a takaró alá rejtette, az őr felrázta és kemény hangon a szabály betartására figyelmeztette.

Legnagyobb lelki megrázkódtatása és megalázása egyik ismeretlen rabtársának a kivégzésével volt kapcsolatos.

A cellájának dróthálós ablaküvegébe kapart kis résen keresztül volt szemtanúja az akasztásnak.

Az áldozat magasabbrangú személyiség lehetett, mert a kivégzését nemcsak az ÁVO egész vezérkara, hanem – mint hamarosan megtudta – egy kommunista államtitkár is végignézte.

Amikor a hóhér az akasztófa alatt alsóneműben álló, középkorúnak látszó férfi nyakára hurkolta a kötelet, a nézők egy része hangosan nevetni kezdett. A hahotájukat azonban túlharsogta az áldozat hangja: »Ártatlanul halok meg!«

A Hercegprímás még a látottak hatása alatt volt, amikor két rendőrtiszt lépett a cellájába és az egyik köszönés nélkül rászólt: »Az államtitkár elvtárs elrendelte elővezetését az emeleti terembe. Figyelmeztetem, hogy tisztességesen viselje magát, mert különben büntetést kap.«

A darócruhás bíboros a teremben terített asztal mellett lakomázva maga előtt látta mindazokat, akik néhány perccel előbb még az ismeretlen fegyenctárs akasztásán örven-

deztek.

A fegyencként eléjük álló egyházfő láttára újra nevetni kezdtek.

Életének ezekről a megalázó perceiről így számol be:

»Az államtitkár végül int s még mindig el-elnevetve magát azt kérdezi:

Maga a Mindszenty?

Hallgatok.

Egészen jól áll magának ez a ruha! – jegyzi meg s újra fölnevet és a többiek vele hahotáznak.

Van valami kívánsága? – kérdi később.

Némán hallgatok.

Jól van ez így, – mondja – most a nép az úr! A pápa is nemsokára a maga sorsára jut!«

A fegyenc-prímás ezt a megjegyzését és fenyegetését se méltatta válaszra.

Az államtitkár bosszúsan intett, hogy vezessék el.

A megalázott főpap cellájába visszatérve leborult a földre és hálát adott az Istennek, hogy része lehetett a Heródes elé idézett Üdvözítő sorsában.

A szigorított magánzárkai életnek keserves kilenc hónapja után nagy eseménynek számított, hogy olvasnivalót kapott a rabkönyvtárból.

Még nagyobb örömet jelentett a számára, hogy visszakapta a rózsafüzérjét és a papi imakönyvét. Mindenekfelett pedig az, hogy a cellájában való napi misézésre is engedélyt kapott.

1950 junius 16.-a, Jézus Szíve ünnepe óta, amikor hosszú hónapok után újra misézhetett, a szentmise képezte napirendje középpontját.

A kis asztalkánál, amelyet oltárnak használt és az oltárképként szereplő és a töviskoronás Krisztust ábrázoló

képecske előtt hosszan, elmélkedve misézett. A gonoszabb természetű őrök gúnyolódásai sem tudták megzavarni az áhitatát.

Különös véletlen folytán azon a napon, amelyen először misézhetett, a hatóságokat szóban és írásban szakadatlanul ostromló öreg édesanyja is értesítést kapott, hogy meglátogathatja a fiát.

Arra azonban, hogy senki se tudja meg, hol tartják fogva a magyar egyház fejét, annyira vigyáztak, hogy a találkozás idejére átvitték a váci fegyházba.

»A találkozás – írja – kirakatszerű volt. Levonták rólam a szeges bakancsot, az immár gőzös-budös darócot, rendkívüli időben simára borotváltak, fekete civilbe bujtattak, kalapot is adtak, sőt a raktárból zsebórámat és a főpapi gyűrűt is rámparancsolták. Ez az utolsó pillanatban a zsebbe került, mert nem akartam segíteni a világcsalást.«

A látogatás után a jó édesanya örömmel ujságolta egyik ismerősének: »Él a fiam. Hála Istennek, meggyógyult.« A soványságát azzal próbálta megmagyarázni, hogy bizonyára a fegyházban is böjtöl és engesztel.

Az okos és józsemű parasztasszony ezuttal tévedett. A sovány odás igazi oka régi pajzsmirigybajának a visszatérte volt. A legyöngült szervezetben hamarosan más betegségek is jelentkeztek. Súlyos, görcsökkel, lázzal, fáradtsággal, lehangoltsággal és gennyes kiütésekkel járó övsömört kapott, amely az egyébként is álmatlanságban szenvedő rab számára lehetetlenné tette az éjjeli pihenést. 1954 elején már a tüdejében is fájdalmat érzett.

Félév multán, amikor az édesanyja újra meglátogathatta, már csak árnyéka volt önmagának. 82 kilós testsúlyának a felét elvesztette és kedélyileg is igen nyomott állapotban volt.

Közeledni érezte a halált. Ebben az érzésében megerősítette egy hivatalos irat is, amelybe beletekinthetett, amikor az orvosi rendelőben néhány percre egyedül hagyták. A véletlenül, vagy szándékosan, ott felejtett iratban az állt, hogy kormánykörökben közeli halálával számolnak.

Sztalin halála után

Hogy mégis életben maradt, azt a kegyetlen bolseviki diktátor halála után Magyarországon is megindult desztalinizációs politikának köszönhette.

Rákosi Mátyás, »Sztalin leghűségesebb tanítványa« a párt vezetését ugyan megtarthatta, de a miniszterelnökséget át kellett engednie a mérsékelt és humánus Nagy Imrének. A politikai rendőrség éléről eltávolították a szadista Péter Gábort és a »névtelen fegyház« is új parancsnokot kapott.

Az új parancsnok 1954 május 12.-én este meglátogatta a cellájában súlyos betegen fekvő bíborost.

A rabfőpap nem kis meglepetésére a magasrangú kommunista rendőrtiszt igen udvariasan viselkedett és – többek között – beismerte, hogy az utóbbi évek során sok minden történt a magyar egyház fejével, »ami nem volt rendjén.« Sztalin haláláról és a magyar belpolitikában történt változásról azonban nem beszélt.

A látogatást követő napon átszállították a Gyüjtőfogház rabkórházába, ahol ezuttal jó elhelyezést, tápláló kosztot és gondos ápolást kapott. Vékási őrnagy, az őrség parancsnoka, »elfogadható viselkedésű ember« volt.

Arra azonban nagyon vigyáztak, hogy senki ne tudjon az ottlétéről. A kertben »spanyolfalerdő mögé rejtve« fektették és amikor sétára vitték, az egész épületben ablakbecsukást rendeltek el.

Mégis sikerült megtudnia a helyzetében történt kedvező változás okát. Az informátora egyik papja és vele együtt életfogytiglani fegyházra ítélt vádlott-társa, Dr. Ispánki Béla volt.

Ispánkinak, aki rabmunkásként dolgozott a kórházban, egyik rabtársa, egy volt rendőrtiszt, elmesélte, hogy – mialatt a Bíborost sétára viszik – ő takarítja a celláját egy fiatal fogházőr felügyelete alatt. Az őr azonban – mondta – az idő legnagyobb részét a portán tölti, ahol udvarol a szolgálatot teljesítő csinos ápolónőnek.

Ennek a helyzetnek az ismeretében Ispánki apró betükkel, WC-parírra írva, összefoglalta az új rabok által kivülről behozott híreket és ezt a »rendkívüli információt« – a takarító rabtárs becsempészte a Hercegprímás szobájába.

Néhány nap multán ujabb összefoglaló jelentést küldött. Azt azonban a Kardinális már nem kapta meg. A szerelmes őrt ugyanis leváltották és a szabályokhoz szigorúan ragaszkodó utódja egy pillanatra sem hagyta magára a takarító rabot.

Az Ispánkitól kapott információ egyszerre megoldotta azt a rejtélyt, amin sokat töprengett, hogy ki lehet az a Keleti József, akinek a halálhírét édesanyja, mintha csak egy csehimindszenti férfiről lenne szó, legutóbbi látogatásakor szintén megemlítette. Az okos öreg parasztasszony így játszotta ki az ellenőrt, aki minden esetben figyelmeztette, hogy csak családi és személyi eseményekről beszélhetnek.

Tehát meghalt Sztalin. Ezért a változás.

A változás különösen feltünően mutatkozott meg a rabkórház főorvosának a viselkedésében. »Először – írja a Prímás – arra próbálták rávenni őt is, hogy csak rendőri ellenőr jelenlétében kezeljen. Ö azonban kijelentette, hogy így nem vállalja orvosi kezelésemet. Engedniök kellett s

állapotomban javulás kezdődött...«

A javulás azonban átmenetinek bizonyult. Néhány hónap multán egészsége újra romlani kezdett. Egyáltalán nem tudott aludni, a teste megduzzadt, kiütései támadtak, erősen lesoványodott és a látása annyira meggyöngült, hogy szemüveggel sem tudott olvasni.

Egyidejűleg a politikában is ujabb fordulat állott be. Rákosinak még egyszer sikerült a hatalmat a kezébe kerítenie. A desztalinizációs intézkedései miatt igen népszerűvé vált Nagy Imrét lemondásra kényszerítette és helyette saját bizalmi emberét, a fiatal Hegedűs Andrást ültette a miniszterelnöki székbe.

A puccs miatt az egész ország felzúdult. A jobbérzésű kommunisták is nyiltan Rákosi ellen fordultak.

Ebben a feszült belpolitikai atmoszférában igen kellemetlen lett volna a »kis magyar Sztalin« számára, ha az általa agyongyalázott, megkínzott és életfogytiglani fegyházra itélt Mindszenty meghalt volna. Azért a minden hájjal megkent taktikus olyan megoldást keresett és talált, amelyet a desztalinizációs politika folytatásaként lehetett értelmezni, ugyanakkor azonban biztosítékot nyujtott arra is, hogy a Hercegprímás, a legnagyobb és legveszedelmesebb ellenfél, továbbra is a karmai között marad.

Mindakét szempontnak megfelelni látszott a Mecsekhegység keleti részében, az erdővel borított Zengőhegy tövében fekvő Püspökszentlászló nevű kis falucska, illetőleg az annak határában álló öreg püspöki nyaraló, amelyet csak terepjáró autóval lehetett megközelíteni.

Oda szállították 1955 julius 17.-én a Bíborost, akinek a büntetését a kormány betegségére való tekintettel ideiglenesen felfüggesztette.

A friss és magas deszkakerítés, valamint a kastélyocska

udvarán hemzsegő rendőrsereg bizonyította, hogy a kormány gondoskodni kíván a »vendégé«-nek tekintett előkelő fegyenc biztonságáról.

Kívánságának megfelelően még egy papot is rendeltek melléje. Az illető, Tóth János, a Rákosiék által a Sztalin-szobor kedvéért lerombolt Regnum Marianum templomának egykori plébánosa volt.

Édesanyja, akinek megengedték, hogy fiát meglátogathassa és vele hosszan és ellenőr nélkül beszélgethessen, a család és a falu helyzetéről tájékoztatta.

Hamarosan a behörtönzését követő évek egyházpolitikai eseményeiről is részletes és hiteles beszámolót kapott.

Az történt ugyanis, hogy 1955 október 10.-én Grősz József kalocsai érseket is Püspökszentlászlóra szállították és az első emeleten a Hercegprímáséval szembeni szobába kvártélyozták be.

A két fegyenc-főpapnak hivatalosan nem volt szabad tudniok egymásról. Mivel azonban az emeleti folyosón nem volt őrség, a magyar egyház első és második számú méltósága túltette magát a tilalmon.

Irásban érintkeztek egymással. Naponta három-négy levelet is váltottak. Mindszenty általában kérdéseket tartalmazó leveleit becsusztatta a szembenlévő szoba ajtaja alatti hasadékon és aztán bizonyos idő multán kopogtatással jelentkezett a válaszért. Rajtacsipés ellen biztosítékot nyujtott az öreg falépcső, amely irgalmatlanul nyikorgott, ha valaki alulról fölfelé indult.

A kép, amely ebből a levélváltásból eléje tárult, kétségbeejtően szomorú volt.

Csak ekkor tudta meg, hogy 1951-ben, ugyancsak összeesküvési vád alapján, a joviális természetű, a világi hatóságokkal mindig jóviszonyra törekvő, de egyháza és

népe árulójává lenni nem hajlandó kalocsai érseket is bebörtönözték; hogy a püspöki kar tagjainak a többségét internálták; hogy a férfi- és női szerzetesrendeket feloszlatták; hogy a szovjetmintára létesített Állami Egyházügyi Hivatal kontrollálja és irányítja az egyházmegyék életét; hogy minden jelentős pozició a rezsim szolgálatába szegődött békepapok birtokában van; hogy a hitükhöz hű híveket diszkriminálják; hogy a szülőkre gyakorolt nyomás miatt rohamosan esik a hitoktatásra beiratott gyerekek száma és hogy a kisgazdákat embertelen terrorral kényszerítik bele a kolchozokba.

Ez a hiteles beszámoló megcáfolta a kommunisták unosuntalan hangoztatott vádját, hogy az állam és egyház közti jóviszony kialakításának egyetlen akadálya Mindszenty személye és a magukat »haladó katolikusok«-nak nevező társutasok kicsi, de hangos csoportjának azt az állítását és reménységét, hogy az ő távozásával megjavul a papság és a hívők helyzete.

A rabprímás azonban – mondani is felesleges – nem tudott örülni annak, hogy az események őt igazolták.

Csak október végéig maradtak Püspökszentlászlón. Az őrség parancsnoka ugyanis jelentette feletteseinek, hogy se »a vendégek«, se a rendőrök, se a személyzet tagjai nem fognak tudni egészségük súlyos sérelme nélkül a téli hónapokban a nedvesfalú nyaralóban lakni.

A még hatalmon lévő, de főtitkári székét már inogni érző Rákosi Mátyas eleget tett a helyváltoztatást ajánló kérésnek.

A Bíborost két, Budapestről érkező, de be nem mutatkozó előkelőség bevitte a pécsi egyetemi klinikára, ahol alaposan megvizsgálták és egészségi állapotát kielégítőnek találták. Utána autón a fővárostól északra, a trianoni

magyar-csehszlovák határ közelében fekvő Felsőpetény község szélén, nagy és szép parkban álló kastélyba szállították, amelyet az államosítások idején az Almássy-családtól vettek el.

Egyidejűleg,- 1955 november elsején – de külön gépkocsival, odavitték Grősz érseket és Tóth plébánost is.

A forradalmat megelőző hónapokban

Felsőpetényben a fegyelem szigorúbb volt, mint Püspökszentlászlón. A hatalmas parkban álló egykori főúri kastélyban a szöges drótkerítésen belül 15 gépfegyverrel és golyószóróval felszerelt politikai rendőr és három farkaskutya vigyázott a »vendég«-nek nyilvánított két rabfőpapra.

A felügyelet szigorítását bizonyította az is, hogy az előtérben, amelyre a szobáik nyiltak, éjjel-nappal őrség tartózkodott és a sétaidejüket ist úgy osztották be, hogy egymással ne találkozhassanak. Még a takarítást végző és az ételt felszolgáló személyzet tagjai is csak rendőr kíséretében léphettek be a szobáikba. A Bíborost két ízben meglátogató Borbála asszony is csak ellenőr jelenlétében beszélhetett a fiával.

Egyébként azonban a hangnem, amelyet a parancsnok, a gondnok és az őrség vele szemben használt, korrekt és udvarias volt. Még újságokat is bocsátottak a rendelkezésére.

Ezekből az újságokból értesült arról, hogy Rákosi megbukott. A helyét azonban a főtitkári székben az ugyancsak régi sztalinista Gerő Ernő foglalta el, aki szintén csak apró engedményekre volt hajlandó. A Rákosi bukásán felbátorodott nép ezzel szemben rendszerváltozást követelt.

Közben egyre-másra érkeztek a kastélyba a fővárosból párt-és kormánymegbizottak, hogy a két főpappal külön-

külön tárgyalásokat folytassanak.

Ezeknek a tárgyalásoknak az eredményeként Grősz érsek amnesztiát kapott és egyházmegyéje vezetését is átvehette azzal a feltétellel, hogy müködésében az elhunyt Czapik egri érsek koegzisztenciás politikájának a példáját fogja követni.

A pesti kiküldöttek a Kardinálisnak is felajánlották az amnesztiát és megcsillogtatták előtte az Esztergomba való visszatérés lehetőségét is. Ö azonban mindegyikkel közölte, hogy nem feltételekhez kötött kegyelmet kér, hanem feltételnélküli rehabilitációt követel. »Megingathatatlanná vált elhatározásom, – írja – hogy a rabhalál vagy megalkuvó szabadulás alternatívájában az elsőt választom.«

Ezen az elhatározásán az udvari papként szolgálatára álló Tóth János plébámos jóakaratú megjegyzése sem tudott változtatni, aki úgy vélte, hogy a csak-amnesztia formájában kínálkozó szabadulási lehetőséget is meg kellene ragadni.

Akkor még egyikük sem sejthette, hogy hamarosan jelentkezni fog egy harmadik lehetőség is.

Ez a harmadik lehetőség az 1956 október 23.-án kitört forradalom volt.

A fogoly bíboros a másnap reggel miséje előtt hozzá lélekszakadva berohanó plébánostól értesült arról, hogy »Pesten kitört a forradalom!«

Utána azonban napokon át hírek nélkül maradt. A plébánost nem engedték hozzá, a személyzettől nem kapott választ a kérdéseire. Csak kommunista őreinek ijedt arcáról és a falusi legények hangos Rákosi-ellenes kurjongatásaiból tudott következtetni arra, hogy odakint nagy dolgok vannak történőben.

Hosszú, nyolcéves fogságából a közeli Rétságon állomásozó honvédegység tisztikülönítménye szabadította ki. A

hazatérése 1956 október 31.-én diadalmenet volt. Az autót, amelyen ült, harcikocsik és rohamlövegek kísérték. A falvakban és a városokban, amelyeken átvonult, harangzúgás és virágeső fogadta. Ujpesten akkora munkástömeg várta és köszöntötte, hogy a kocsisor csak lépésben tudott előbbre jutni.

Útközben értesült arról, hogy a Nagy Imre vezetése alatt álló forradalmi kormány, amelynek akkor még a néhány nap multán árulóvá lett Kádár János is tagja volt, hivatalosan is rehabilitálta.

A budai szerény, félig romokban lévő prímási rezidencia előtt ezrek és ezrek várták és üdvözölték.

Az iróasztalát százával elborító táviratok közül elsőnek XII. Piusz pápa latinnyelvű telegrammját bontotta föl és olvasta el. »Amint nyolc évvel ezelőtt – üzente a nagy pápa – mélyen lesújtotta atyai szívünket érseki székedből való jogtalan eltávolításod, amely ellen több alkalommal is erélyesen tiltakoztunk, úgy most a bensőséges vigasztalás érzésével tölt el kiszabadulásod híre, amelynek ebben a pillanatban az egész, hazáddal együttérző katolikus világ örvend.«

Négy szabad nap története

Az első szabad nap, 1956 október 31.-e magyar és külföldi küldöttségek, hazai és idegen újságírók fogadásával és a legsürgősebb egyházkormányzati intézkedések megtételével telt el.

Nyugatról az elsők között érkezett Budapestre Werenfried van Straaten flamand származású premontrei szerzetes, a »Kirche in Not«, a bajban lévő egyház megsegítésére alakult szervezet elindítója és vezetője.

»Három órával a hazatérte után – írja – már nála voltunk. A háború alatt súlyosan megsérült és még mindig romos budavári ház folyosója és szobái tele voltak emberekkel, akik mind beszélni szerettek volna vele. Az előszobában néhány püspök, katonatiszt és sok rosszul öltözött polgári személy várakozott. Közülök a legtöbben csak néhány órával előbb szabadultak ki a börtönből...

A kissé görnyedt és vásott reverendát viselő Bíboros meghatottan fogadott bennünket. A haja még fekete volt. Mélyzengésű hangjából kiérződött a fáradtság, de szemei, amelyekkel egymásután végignézte a küldöttségünk tagjait, energiát sugároztak.

A szervezetünket ismertető szavaim után – folytatódik a beszámoló – egyik papját ott a jelenlétünkben kinevezte az Actio Catholica elnökévé és megbízta, hogy gondoskodjék a Nyugatról érkező szeretetadományok átvételéről és szétosztásáról. Azután visszavonult, hogy megírja azt a levelet, amelyet általunk a szabad világ püspökeinek akart küldeni.

Miután a nyugati főpásztortársainak szóló írást átadta, búcsúzásra nyujtott kezemet két tenyere közé fogva könyörögve kérte, hogy imádkozzunk a magyar népért, amely még súlyos harcok előtt áll.«

A délután folyamán rövid nyilatkozatot adott a Szabad Kossuth Rádiónak, amelyben kijelentette, hogy »senkivel szemben sincsen gyülölet a szívében«. Elismeréssel szólt a »csodálatos hősiességről«, amely a hazát szabaddá tette. És figyelmeztette a lakosságot, hogy a rendkívüli súlyos helyzetben a legsürgősebben meg kell találni a kibontakozást. Végül jelezte, hogy a szükséges tájékozódás után két napon belül »személyes szózatot« intéz a nemzethez.

A nyilatkozat elhangzása után folytatta a kihallgatásra várók fogadását.

Közülök egy, a már idézett Dr. Máhig János veszprémi pap és a nyilas börtönben fogolytársa írásban is beszámolt a találkozásról.

»Aligha találnék – kezdi – megfelelő szavakat lelkiállapotom hű leírására, amikor beléptem a Bíboros szobájába. Hiszen olyan sokat beszéltem már vele és órákon át sétáltam vele a soproni zárda udvarában, ahol internálva voltunk... Vajjon megismer-e, vagy pedig a nyolc évi lelki, szellemi és fizikai tortúra mindezt elmosta emlékezetéből?... Megálltam előtte. Csodálkozva nézett rám. Láttam, hogy keresgél emlékei között. Megszólal és kérdi: Hol is találkoztunk mi egymással? Válaszom: a veszprémi börtönben, a kőhidai fegyházban és a soproni apácák zárdájában. Erre meghatottan megölelt és kimondta nevemet, megszorította kezemet e szavakkal: Édes fiam, ülj csak le!

Kérdéseire válaszolva elmondtam neki az utóbbi évek nehéz küzdelmeit. Részvétteljesen hallgatta és azzal vigasztalta, hogy ezentul máskép lesz minden.«

A huszperces fogadás után a látogatónak az volt az érzése, hogy a nyolc éven át hordott súlyos kereszt egykori püspökét megértőbbé tette az emberi gyengeségek iránt.

A második nap, november elseje is küldöttségek fogadásával telt el. A nemzeti kormány is felvette vele a hivatalos kapcsolatot. Nagy Imre miniszterelnök nevében helyettese, Tildy Zoltán református lelkész és Maléter Pál helyettes honvédelmi miniszter köszöntötte és kérte a támogatását, amit ő készségesen meg is igért. Sorban jelentkeztek a feloszlatott katolikus szervezetek vezetői és jelezték, hogy megkezdik a működésüket. A bel és külföldi sajtó képviselői is újra és újra hallani akarták a véleményét. Amikor közülök az egyik jövőbeli politikai szándékai után érdeklődött, határozottan kijelentette, hogy nem akar és nem fog

politikai szerepet vállalni.

A harmadik napon, november 2.-án Grősz József kalocsai érsek, Shvoy Lajos székesfehérvári és Pétery József váci püspök bevonásával szűkebbkörű püspökkari értekezletet tartott, amelyen elhatározták a békepapi mozgalom feloszlatását és megállapodtak, hogy az új nemzeti kormánnyal tárgyalás utján fognak rendezni minden olyan egyházpolitikai problémát, amelyben az állam szavát is meg kell hallgatni. A Prímás másnapra tervezett rádiószózatának a tartalmát is átbeszélte főpaptársaival.

A negyedik napnak, november 3.-ának nagy részét rádiószózata megfogalmazásának szentelte. Nagyfokú felelősségérzetét bizonyítja, hogy a politikát érintő részeket végleges formába öntésük előtt megbeszélte Tildy miniszterelnökhelyettessel.

A rádiószózatot este nyolc órakor mondta el az országház épületében. Tildy mellette ült és könnyezve hallgatta. A beszéd elhangzása után pedig Nagy Imre miniszterelnök és minisztertársai nevében köszönetet mondott neki azért a »nagy segítségért«, amelyet szózatával a nemzeti kormánynak nyujtott. Különösen megköszönte a munka felvételére szóló felhívást, a semlegesség helyeslését, a magánbosszú elitélését, a pártatlan bíróság illetékességének a kiemelését és a pártoskodás helytelenítését.

A Prímás beszéde elején köszönetet mondott XII. Piusz pápának, a szabad világ egyházi és világi vezetőinek, a világsajtó, rádió és televizió képviselőinek és mindazoknak a magánszemélyeknek, akik az elmult nehéz időkben a magyar nép és az ő egyéni sorsát a szívükön viselték, úgyszintén azért a páratlan rokonszenvért, amellyel az egész kultúrvilág a magyarság szabadságharcát kisérte.

»Minden néppel és nemzettel – folytatta – barátságban

akarunk élni... A régi nacionalizmusokat fel kell számolni. A nemzeti érzés ne legyen többé harcok forrása az országok között, hanem az igazság fundamentumán a békés együttélés záloga. A nemzeti érzés virágozzék az egész világon a népek közös kincseit képező kultúrértékek területén...«

»Mi magyarok az európai népek családi, bensőséges békéjének zászlóvivőiként akarunk élni és cselekedni...«

»Egész helyzetünket azonban – tért rá a legnagyobb és legsúlyosabb problémára – az dönti el, hogy a 200 milliós orosz birodalomnak mi a szándéka a határainkon belül lévő katonai erejével... Oszintén reméljük, hogy az orosz fegyveres erők kivonása országunkból megtörténik.«

A jövőre vonatkozó belpolitikai elgondolásait így foglalta össze: »Jogállamban élünk, osztálynélküli társadalom, demokratikus vivmányokat fejlesztő, szociális érdekektől helyesen és igazságosan korlátolt magántulajdon alapján álló, kizárólag kultúrnacionalista elemű nemzet és ország akarunk lenni...«

»Új, visszaélésmentes választás szükséges, amelyen minden párt indulhat... Én – emelte fel a hangját – pártokon kívül és állásomnál fogva – felül vagyok és maradok. Ebből a tisztemből figyelmeztetek minden magyart, hogy a gyönyörűséges egység októberi napjai után ne adjanak helyet pártviszályoknak és széthúzásoknak... A politizálás ma másodrendű ügy: a nemzet léte és a mindennapi kenyér a mi gondunk...«

»A bukott rendszernek – folytatta – nagy bűnei voltak. A felelősség eldöntése azonban a pártatlan bíróság elé tartozik. Magánbosszúkat el kell kerülni, ki kell küszöbölni.«

Belpolitikai fejtegetése végén – mint a katolikus egyház feje – kijelentette, hogy nem helyezkedünk szembe a történelmi haladás igazolt irányával, sőt az egészséges fejlődést

mindenben előmozdítjuk...

Egyházi vonatkozásban bejelentette, hogy »a bukott rendszer erőszakának és csalárdságának minden nyomát egyházi vonalon felszámoljuk...« Követelte »a keresztény hitoktatás szabadságának azonnali rendezését, az Egyház intézményeinek és társulatainak, köztük sajtójának« a visszaadását is.

Amikor később a kommunista és társutas propaganda azzal vádolta, hogy a világháború előtti félfeudális rendszert akarta visszahozni és visszakövetelte az egyházi földbirtokot, a forradalmi kormánynak emigrációban élő minisztere, a szociáldemokrata Kéthly Anna erélyesen a védelmére kelt. »A Bíboros – mondta – támogatta a forradalmat és nem akart annak reakciós jelleget adni. Se Horthyt, se a kapitalistákat nem akarta visszahozni. Lojális volt velünk szemben... »Ugyanez volt a véleménye Hugh Seton-Watson londoni egyetemi tanárnak, a közép-és keleteurópai problémák szakértőjének is. Szerinte »Mindszenty bíboros kiszabadulása után egyáltalán nem úgy viselkedett, mint bosszúszomjas reakciós vagy harcos soviniszta, hanem mint keresztény hazafi, aki nemzete egységéért és a szomszédos kis népekkel való békés együttélésért szállt síkra...«

A rádiószózat elhangzása után fáradtan, de bizakodóan tért vissza a várban lévő érseki rezidenciába. Szokása szerint még sokáig dolgozott és imádkozott. Éjfél után tért pihenőre. De csak kevesett aludhatott. A telefon felébresztette. A vonal másik végén Tildy titkára jelentkezett, aki gazdája nevében arra kérte, hogy azonnal menjen a parlamentbe, mert tragikus fordulat történt: Kádár János, a Kommunista Párt főtitkára és a forradalmi kormány minisztere több elvtársával átállt az oroszokhoz, a magyar- orosz tárgyalásokat vezető szovjet tábornok pedig – a katonai becsületkódex

legelemibb parancsainak a lábbaltiprásával – letartóztatta Maléter Pál honvédelmi minisztert és a magyar delegáció vele lévő tagjait. A kommunista árulással és a szovjet szószegéssel egyidejűleg az ellenséges haderő támadása is megindult a főváros ellen.

Száz és száz ágyú bömbölése és az éjszakai eget kisértetiesen megvilágító villanások és fénylepedők látványa közben vitte a gépkocsi a Prímást a Várból az Országházba.

Mire odaért, Nagy Imre már nem volt az épületben. Eltávozott, mielőtt az orosz páncélosok odaértek volna. Az ottmaradtak körében általános volt a zavar. Tildy miniszterelnökhelyettes, hogy az épületet és a benne tartózkodók életét megmentse, ktűzette a fehér zászlót. A további ottmaradás céltalanságát látva a Prímás távozni akart. Titkára azonban jelentette, hogy az autó eltünt és az oroszok a dunahidakat is lezárták.

»Melyik a legközelebbi követség?« – kérdezte a Prímás. »Az amerikai«, – felete a titkár. »Menjünk oda!« – adta ki az utasítást. Reverendájukat a kabátjuk alá huzva és az orosz páncélosok közt bujkálva indultak el a közvetlen közelben fekvő Szabadságtéren álló követségi palota felé.

Edward Thomson nagykövet melegen fogadta. Rövid félórán belül megérkezett Eisenhower elnök határozata is, amellyel teljes menedékjogot biztosított a személyének.

»Az elkerülhetetlen lefogás és a Szovjetba való hurcolás helyett – okolta meg később a menekülését – így reméltem még tartalékolni magamat hazám és Egyházam további szolgálatára...«

Tizenöt év az amerikai követségen

A bíboros-érsek, egy hónap híján, tizenöt éven át volt az

amerikai követség vendége.

A követségnek nemcsak a diplomatái, hanem személyzetének a tagjai is az egész idő alatt figyelmes és gondoskodó szeretettel vették körül.

Arra azonban nagyon vigyáztak, hogy a budapesti csatlóskormány a menedékjoggal való visszaéléssel ne vádolhassa őket. Ezért a követség magyar alkalmazottaival nem érintkezhetett és magyar látogatókat nem fogadhatott. Csak édesanyjának, nővéreinek és gyóntatójának, a már említett Marcell karmelita atyának engedték meg, hogy bizonyos időközökben meglátogathassák. Külföldi látogatókat is csak ritkán fogadhatott. Levélileg sem érintkezhetett a külvilággal. A pápához és az USA elnökéhez intézett leveleit a követség közvetítette.

A Vatikánnal való cenzuranélküli érintkezése később lehetővé vált azáltal, hogy König bécsi bíboros-érsek többször is felkereste. Néhámyszor Casaroli érsek, a Vatikán »külügyminisztere« is meglátogathatta.

Mint mindig és mindenütt, a követség »félfogságá«-ban is sokat dolgozott. A Szabadságtéren a követség épületével szemben 15 éven át éjjel-nappal ott strázsáló motorizált politikai rendőrök az első hetekben még gyanúsnak tartották, de aztán megszokták, hogy a karmaik közül kicsúszott előkelő fegyenc ablakai a legtöbb esetben még éjfél után is világosak voltak.

Áttanulmányozta a magyar történelmet és a magyar szentek életét. Rengeteg jegyzetet készített. Összegyüjtötte az »Emlékirataim« címmel tervezett könyve nyersanyagát; több fejezetet el is készített és édesanyjának is megmutatott.

Követségi barátai jóvoltából nemcsak a magyar, hanem a fontosabb nyugati ujságok, folyóiratok és könyvújdonságok is a rendelkezésére állottak.

Megtanult angolul és valósággal a lelkipásztora és lelkiatyja lett a követség amerikai tagjainak.

Tizenötéves »félfogságá«-nak legnagyobb öröme és vigasztalása édesanyjának negyedévenkénti látogatása volt. Ettől az örömtől és vigasztalástól fosztotta meg az 1960 február 5.-én a követségen keresztül érkezett hír, hogy a legjobb édesanya 85 éves korában nemes lelkét visszaadta Teremtőjének.

»Édesanyám meghalt, jegyezte fel. Nagyon, nagyony szegény – s annál is szegényebb lettem. Nemcsak ünnepeimből, egész életemből hiányozni fog most már: leesett a mi családunk koronája... Az én anyám zord idők csillaga volt és szomorúságomban néha már csak az ő fénye vigasztalt. Most elment a csillag. Elhívta az örökkévalóság nagyobb fénye...« »Február 7.-én 14 órakor temetik. Ha valakinek, úgy nekem kellene ott lennem. Nem adhatom azonban magam a kommunista államrendőrség kezére...«

Koszorúját az olasz követ és felesége és a francia követ neje vitték el a temetésre, szalagján a következő mondattal: »Hálával, fájdalommal, a viszontlátás reményében.«

Hosszú belső emigrációjának a megváltozott világpolitikai es a vele változó vatikáni keleti politika vetett véget.

Már XXIII. János pápa érdeklődött, – »minden presszió nélkül« – hogy hajlandó lenne-e elmenni Rómába kuriai állásra. A távozására azonban csak VI. Pál alatt került sor, amikor már Washington nem titkolta, hogy Mindszentyt »nem kívánatos vendég«-nek tartja.

A vendégjogot felmondó Nixon elnök hivatalos indokolása az volt, hogy az öregedő főpap gyönge egészségi állapota miatt »terhére van a követség személyzetének«. Az évek óta friss testi és szellemi erőben lévő bíboros azonban tudta, – és ezt meg is örökítette – hogy: »az úgynevezett

enyhülési politikának álltam az útjában.«

1971 szeptember 28.-án – a beavatottak kicsi körén kívül az egész világközvéleményt meglepetésként érte a hír, hogy Mindszenty bíboros a budapesti kormánytól amnesztiát kapott és a pápa kifejezett kívánságára Rómába utazott.

A kommunista kormány attól való félelmében, hogy a Prímás a Vatikánnal előzetesen kötött megállapodás alapján adott kegyelmet visszautasítja, a végzést nem kézbesítette ki neki a követségre, hanem utána küldte.

A félelmük jogos volt. A Bíboros, mihelyt a végzést kézhez kapta, a következő választ küldte az igazságügyminiszternek: »Pár nap multán, hogy hazámat elhagytam, arról értesültem, hogy rendszerük amnesztiát küldött utánam. Ezt az amnesztiát, amelyet az elmult 15 év alatt sem kértem és fogadtam el, most is visszautasítom azzal, hogy a Justizmord jóvátétele csak rehabilitáció lehet és semmi más.«

A pápa az élő vértanúnak kijáró tisztelettel fogadta. »Várva-várt vendégünk ő, – mondta a püspöki szinódust megnyitó prédikációjában – aki ma együtt misézik velünk,... példaképe a hitben gyökerező, megingathatatlan erősségnek és az Egyház iránti önzetlen odaadásnak, amit előbb fáradhatatlan munkásságával és őrködő szeretetével, majd imáival és hosszú szenvedésével mutatott meg...«

A meghatóan szép fogadtatást, amelyben Róma Mindszentyt részesítette, a sajtó a Bíboros hősi és tragikus pályája zárójeleneteként kommentálta. Nyilván a Vatikán új keleti politikájának intézői is annak szánták. Különben nem igérték volna meg a budapesti kommunista rezsimnek, a Prímás tudta és beleegyezése nélkül, hogy Nyugatra távozó áldozatuk se szóban, se írásban nem tesz olyan

nyilatkozatokat, amelyek neki kellemetlenek lehetnek. Könnyelmű, felelőtlen és későbbi konfliktusok lehetőségét magában rejtő igéretüket nyilván abban a hiszemben tették meg, hogy a nyolc súlyos évtized terhét vállain hordó aggastyánnak se kedve, se ideje nem lesz arra, hogy az emigrációban bármiféle tevékenységbe kezdjen. Bizonyság arra, hogy se a sajtó emberei, se a Szentszék diplomatái nem ismerték az öreg, törékenytestű, meggyötört, de rendkívüli hivatástudattal és akaraterővel megáldott főpapot, aki égett a vágytól,hogy 23 évi kényszerű tétlenség és némaság után maradék erejét újra az Isten, az Egyház és hőn szeretett magyar népe szolgálatába állíthassa.

Főhadiszállásul az osztrák fővárosban lévő és a mindenkori esztergomi érsek fennhatósága alá tartozó magyar papnevelőintézetet, a Pázmáneumot választotta.

A búcsúzásnál a pápa biztosította, hogy: »Te vagy és maradsz az esztergomi érsek és Magyarország prímása. Munkálkodj és ha nehézségeid lesznek, fordulj Hozzánk mindenkor bizalommal.«

König bíboros, bécsi érsek és az osztrák főváros népe meleg szeretettel fogadta. »Nagy megtiszteltetés a számomra, – hangzottak a köszöntés szavai – hogy vendéglátó házigazdája lehetek... Boldogok vagyunk, hogy vendégül láthatjuk országunkban és reméljük, hogy még sok-sok éven át élvezheti közöttünk a békét és szabadságot itt, ebben a városban, ahol oly sok honfitársa talált második hazára.«

A lakáskérdés nem okozott problémát, mert Lepold Antal halála óta gazdátlanul állott a tágas rektori lakosztály.

A személyzeti kérdés is megoldódott azáltal, hogy régi zalaegerszegi, veszprémi és esztergomi papmunkatársai kezükbe vették a titkárság megszervezését, magyar kedvesnővérek pedig vállalták nehezen olvasható kéziratainak, 15

otthoni emigrációs év szellemi termékének, a legépelését és a háztartás vezetését.

A száműzött prímásnak bécsi letelepedésével a nagy elől, Pázmány Péter által a török megszállás idején alapított papnevelőintézet a szabadföldi magyar katolicizmus – és sok tekintetben az egész diaszporában élő magyarság- lelki és szellemi központja lett.

Azt ugyan nem tudta elérni, hogy a Vatikántól hivatalos felhatalmazást kapjon a szabadföldi magyar katolikusok pasztorálására, de anélkül is »lelki fejedelme« lett a Nyugaton élő magyarságnak.

Három életfontosságú cél

»Amikor elindultam szomorú számkivetésembe, – írja – némi vigasztalást találtam abban a gondolatban, hogy – ha Isten életet és erőt ad – külföldön is szolgálhatok három életfontosságú célt: mint magyar prímás főpásztori gondjaimba vehetem a többszázezer hazátlan magyar katolikust, emlékirataim kiadásával figyelmeztethetem a még szabad világot a bolsevizmusnak évről-évre növekvő és terjeszkedő veszélyére, és néha talán arra is adódik alkalmam, hogy szószólója legyek tragikus sorsú népünk ügyének.«

Mindhárom vonatkozásban példátlan és csodálatraméltó volt a teljesítménye.

A nyolc évtizeddel a vállán világmisszióra vállalkozó aggastyán-főpap európai, amerikai, afrikai, ausztráliai és újzélandi apostoli útjai állomásainak a puszta felsorolása is oldalakat venne igénybe.

Egyetlen meghívást se utasított vissza. »Amig az Úr életben tart, egészséget ad, – mondta – mindenhová elmegyek, ahová meghívnak, ahol szívesen látnak és ahol

értelme van a látogatásomnak.«

Lelkipásztori útjainak eredetileg tervezett katolikus és magyar keretei már első európai látogatásai alkalmával szűkeknek bizonyultak, mert a nem-katolikus magyarok is látni és hallani akarták és a meglátogatott országok és városok egyházi és világi vezetői és hívőseregei is köszönteni kívánták. Mindszenty bíboros – mondták – nemcsak a magyaroké és nemcsak a katolikusoké, hanem minden népé, az egész kereszténységé és az egész szabadságotszerető világé.

Magyarok és idegenek egyaránt mindenütt a hitvallónak, vértanúnak és az emberi jogok bátor védelmezőjének kijáró megbecsüléssel és szeretettel fogadták.

»Megható jeleneteknek voltunk a tanúi, írja egyik kísérője. Édesanyák magasba emelték gyermekeiket és úgy kérték rájuk áldását. Kemény férfiak szemébe könny szökött, mikor a kommunisták kegyetlen börtöneit megjárt főpap áldását fogadták...«

Mindenütt, ahol misézett, prédikált vagy beszélt, akkora tömegek jelentek meg, hogy a legnagyobb székesegyházak és előadótermek is szűkeknek bizonyultak a befogadásukra. Nemcsak a hatalmas müncheni, bambergi, frankfurti, kölni dóm és a brüsszeli Jézus Szíve bazilika, vagy az északamerikai nagy templomok, hanem az óriási délamerikai katedrálisok is úgy megteltek érkezése hírére, hogy prédikációit hamgszórókon közvetítették a künnrekedt ezrek és ezrek számára. Pedig magyarul és általában hosszan beszélt és prédikációinak az időtartamát megduplázta a fordítás.

A portugáliai Máriakegyhelyen, Fatimában nem kevesebb, mint 300000 zarándok hallgatta a szentbeszédét.

Ambrus Szaniszló frankfurti magyar lelkész, aki európai

útjain gyakran a kiséretében volt, témáiról, azok előadásmódjáról és emberi magatartásáról így nyilatkozott:

»Egyszerű és érthető, régi és mindig új isteni igazságokat hirdet és példáz. Azokat, amelyekért helytállt életével és amelyeket ma is egyetlen igaz útnak tart népe és az egész világ számára... Beszédeiben nem keresi a tetszést, nem beszél magáról, a szenvedésekről, megaláztatásokról, nem lázad és nem vádol...«

»A megérkezésekor felcsattanó tapsot és a szereplése utáni ünneplést tudomásul veszi, de mindjárt el is hárítja magától Szent Pál szavaival: »Minden csak kegyelem s ebből a kegyelemből vagyok az, ami vagyok...«

A költő Tűz Tamás, aki a kanadai Torontóban látta és hallotta prédikálni, benyomásait így összegezte: »Amikor belépett a Prímás, egetverő tapsorkán reszkettette meg a falakat... Mintha csak Rómában lettem volna, a San Pietroban, amikor a pápát behozzák Michelangelo kupolája alá...« Majd a száműzött prímás szentbeszédére rátérve így folytatta: »Baljával megragadta az aranyos pásztorbotot, a jobbja magasba lendült. Mutatóujja sötétséget oszlatott el, világosságot gyujtott, irányt mutatott. Mozaiknyugalmú szeme föl-fölvillámtott, hol a szent haragtól, hol a szeretettől... A 82 éves főpásztor hangja úgy szárnyalt a hatalmas templomban ezrek feje fölött, olyan fiatalosan és ércesen, olyan tisztán és dallamosan, a magyar nyelv minden szépségét megmutatóan, mint valaha régen a zalaegerszegi plébániatemplomban, a veszprémi székesegyházban, az esztergomi bazilikában, mint országjárása idején a magyar kegyhelyeken...«

Gondosan előre elkészített prédikációiban és előadásaiban csak ritkán érintette az aktuális világ-vagy egyházpolitika kérdéseit. Sajtókonferenciáin azonban nyiltan fellé-

pett az ateista kommunizmus, a kisnépeket elnyomó szovjetimperializmus és az egész világot fenyegető moszkvai tervek ellen. Azt se titkolta, hogy szorgalmasan dolgozik emlékiratai befejezésén, amelyek a magyar nép, a magyar egyház és az ő egyéni sorsának konkrét bemutatásával a még szabad népek közvéleménye elé tárják, hogy mit ér a kommunizmus és a szovjet életforma a valóságban.

A budapesti csatlóskormány azzal fenyegette meg a Vatikánt, hogy – ha nem hallgattatja el Mindszenty – annak következményei lesznek az otthoni egyház és az állam kapcsolatában. Minden valószínűség szerint ennek a fenyegetésnek a hatása alatt nyilvánította a pápa – 1973 december 18.-án – az esztergomi érseki széket megüresedettnek.

Mindszenty a Szentatya döntését engedelmesen tudomásul vette és a pápa levelének kézhezvétele után többé se az érseki, se a prímási címet nem használta. De nagyon komolyhangú és megfontolt nyilatkozatban tudatta a közvéleménnyel, amint azt előzőleg már a pápának is kifejtette, hogy az adott körülmények között miért nem mondhatott le önként.

Arra is nagyon vigyázott, hogy magatartásával ne szítsa a melléje állott közvéleményben a felháborodás tűzét. Amikor – pédául – Ausztráliában egy újságíró makacsul megismételte a kérdést, hogy a pápa döntése nem döbbentette-e meg, ezzel a felelettel tért ki a válasz elől: »Nekem nincs időm megdöbbeni, kérem. Nekem még sok dolgom és elintéznivalóm van ezen a földön...«

És tovább járta a világot, hirdette az igét magyarnak és idegennek és még szorgalmasabban dolgozott az emlékiratain.

Munkatársai nem győztek csodálkozni a munkakedvén és munkabírásán. Kora reggeltől késő estig talpon volt. Az

egyházi funkciók előtti időt a helyi egyházi és világi hatóságok meglátogatása és küldöttségek fogadása töltötte ki. Az istentiszteletek után pedi – néha a késő éjjelbe nyúlóan – rendelkezésére állott mindazoknak, akik személyesen is köszönteni akarták. Es ilyen zsúfolt programm mellett még arra is talált időt, hogy egy-egy messze vidéken betegen fekvő hívőt felkeressen, aki látni szerette volna.

»Utazásaim, – írja – a sok egyházi funkció, sajtókonferenciáim, küldöttségekkel, családokkal vagy magánszemélyekkel való találkozásaim és a sokféle lelkipásztori és nemzeti probléma megtárgyalása nem estek nehezemre, hiszen 23 évi kényszerű elszigeteltségem után a hivatásommal járó intenziv tevékenység, az emberekkel és a világgal való missziós kapcsolatok örömmel töltöttek el...«

Sok dolga és elintéznivalója között egyike volt a legfontosabbaknak »Emlékirataim« című könyvének végső formába való öntése és kiadása. Megvolt az a ritka képessége, hogy egy-egy távoli országból visszatérve azonnal folytatni tudta az írást ott, ahol hetekkel vagy hónapokkal előbb abbahagyta. Ennek a képességének volt köszönhető, hogy a félezeroldalas, nagyformátumú munka aránylag rövid idő alatt elkészült.

A majdnem minden nagyobb kultúrnyelven kiadott emlékiratok német fordítását 1974 őszén a frankfurti nemzetközi könyvvásáron mutatták be a közönségnek.

Az »Emlékirataim« megírásának és megjelentetésének a célját a szerző könyve elé írt előszavában így határozta meg: »Amiről beszámoltam, nem azért írtam meg, hogy fájdalmaim és sebeim gyümölcseit bármilyen tekintetben learassam. Azért tanuskodom, hogy a világ újra tudomásul vegye, mit cselekszik a bolsevista rendszer az alája rendelt emberi életekkel és sorsokkal. A magyar egyház fejének keresztjét

emelem fel a világ előtt: emlékeztetni akarom magyar népem roppant szenvedéseire. Ugyanakkor fel szeretném hívni figyelmét azokra a veszélyekre, amelyek a még megmaradt szabad társadalmat elpusztulással fenyegetik.«

Az »Emlékirataim« – különösen annak a letartóztatástól a szabadulásig terjedő része – a nyugati kritikusok véleménye szerint fontos és jelentős kortörténeti dokumentum.

A liberális baloldali párizsi napilap, a »Le Monde« szerint »ma már egyes kommunisták maguk is beismerik négyszemközt, hogy a magyar kormány hibát követett el, amikor a bíborost letartóztatta, megkínoztatta, majd hátborzongató bírósági komédiát rendezett, melynek során hamis adatokkal próbálta bebizonyítani a főpap bűnösségét. Emlékirataiból most megismerhetjük részleteiben is a Prímás kálváriáját. De a fizikai szenvedések ellenére, a meghurcoltatások és megalázások ellenére sem sikerült őt eltéríteni önmagától és elveihez való hűségétől.«

Az »Emlékirataim« megjelenése után a budapesti kommunista Allami Egyházügyi Hivatal vezetője, Miklós Imre is megszólalt. Rádiónyilatkozatában felsorolta mindazokat az intézkedéseket, amelyeket a Kádár-reszim, az Egyház érdekében foganatosított. Szerinte Mindszenty a könyvével ártott az Egyháznak és aláásta a pápa tekintélyét.

Erre a kommunista egyház-és pápavédelemre a nemzetközi tekintélyű svájci napilap, a »Neue Zürcher Zeitung« megjegyezte, hogy a kommunista pártfunkcionárius megnyilatkozása »annyira álszent, hogy az már gusztustalan.«

Emlékiratait a száműzött egyházfő ezzel a vallomással fejezte be: »A számkivetésben sem érzek keserűséget. A hit állandó öröme indít arra, hogy dolgozzam a lelkekért a menekült magyarság körében. Ezt kezdtem meg Zalae-

gerszegen, folytattam Veszprémben, Esztergomban és az országban. Ez a feladat hárul rám most is: keresni, vigasztalni és erősíteni enyéimet.«

Az összmagyarság szolgálatában

Magyarország utolsó hercegprímásának ajkán a gyakran használt »nemzetem, népem, magyarjaim« kifejezés nem szónoki frázis volt, hanem a fajtája – és annak mindenegyes tagja – iránt érzett szeretetének a megnyilatkozása. Korunk legnagyobb magyarja az összmagyarság dimenziójában gondolkozott.

»Az a háromfajta magyarság, – hangoztatta újra és újra – amely ma a világon él,... az egy magyarság. Csonkamagyarország, az elszakított magyarság és az öt világrész emigráns magyarjai–egy nemzet. Ezt nem szabad soha elfelejtenünk. Ez legyen nemcsak álmainknak, hanem tetteinknek és magatartásunknak is rugója az élet minden napján!«

Mint annyi más vonatkozásban, ezen a téren is példát adott. Körömszakadtáig harcolt a csallóközi magyarságnak ősi otthonából való kiüzése ellen.

Börtönében minden nap imádkozott az otthon szenvedő, az elszakított területeken kettős járom alatt élő és a világon szétszórt magyar testvéreiért.

Erdély problémája még az amerikai követségi »félfogságá« – ban ist foglalkoztatta. Amerikai diplomata-barátaival beszélgetve minden lehető alkalommal szóba hozta a romániai magyarüldözést.

Rómában tett két látogatása idején – érseki, illetőleg bíborosi kinevezését követően – végigjárta az olaszországi magyar menekültek táborait. A római magyar egyházi és világi vezetők előtt elmondott prédikációjában arról be-

szélt, hogy »a magyar fa leveleit messze elhordta a világfergeteg.« »Vigyázzatok, kérte őket, minden magyarra és ne muljon el egyetlen nap, hogy valamelyik árva falevélre jótéteményt ne irtatok volna!«

Kanada és az Egyesült Államok magyarságával először 1947 nyarán került személyes kapcsolatba, amikor résztvett az ottawai Mária-Világkongresszuson.

A kongresszus lezajlása után 16 magyar plébámiát keresett fel. »Mindenütt miséztem, – írja – és mintegy száz magyar lelkipásztorral értekeztem.« New Yorkban megköszönte az NCWC – az amerikai katolikus segélyszervezet – vezetőinek a püspöki kar nagylelkű adományait és további támogatásukat kérte a szükséget szenvedő magyarság számára.

Már otthoni – sajnos, rövid – tényleges prímássága idején nagy súlyt helyezett a katolikus-protestán együttmüködésre az ateista kommunizmus elleni harcban.

A hitvallásos iskolák védelmében szorosan együttműködött Ravasz László református és Ordas Lajos evangélikus püspökkel.

1946 november 29.-én a magyar kálvinizmus fellegvárában, Debrecenben elmondott egyik beszédében Pázmány Péterre, a nagy katolikus bíborosra emlékezett, aki jó viszonyban volt a protestáns Bethlen Gábor és I. Rákóczi György erdélyi fejedelemmel. »Ha megértés volt a multban, – tette hozzá – vagyunk most olyan mélyen a második világháború után, hogy ma ist meglegyen közöttünk a kontaktus.«

Emigrációs missziós körútjain a magyar katolikus és görögkatolikus egyházközségeken kívül meglátogatta a református és evangélikus lelkészségeket is. Es mindenütt nagy-nagy szeretettel fogadták. »Mindszenty József –

mondta egy amerikai magyar protestáns lelkész – minden kereszténynek védelmezője, vezére és nemzeti hőse.«

A Bíboros az üdvözlőbeszédekre adott válaszaiban újra és újra kiemelte az egyházközségekbe való tömörülés fontosságát és figyelmeztetett arra, hogy »ma minden jó magyarnak össze kell fogni egymással, hogy fenntarthassuk magyarságunkat és megőrízhessük hitünket. Építenünk kell, hogy tettekkel bizonyítsuk be meggyőződésünket és láthatóvá tegyük hitünket. Építsetek! Építsetek magyar iskolákat, magyar templomokat, magyar öregotthonokat! Hozzatok áldozatot a jövendőért! Tanítsátok gyermekeiteket magyarul!...« »Nagyon helyes, ha mi – katolikusok és protestánsok – összejövünk, elbeszélgetünk. Főként igyekezzünk a magunk áhítatában elmerülni és imádkozni azért, hogy akik az Ur Jézus Krisztust elismerjük, életünk minden napján testvérek s egyek legyünk!...«

Okuménikusan magyar beállítottságát talán a legszemléletesebben tárja elénk délafrikai útjának egy – önmagában kicsi-eseménye, amelyet a kiséretében lévő papi munkatárs így foglalt írásba:

»Tikkasztó melegben térve vissza a Jóreménység Fokától, nem mulasztotta el, hogy meg ne látogassa Fokvárosban az egyetlen magyar asszonyt egy kórházban. Amikor arra hivatkoztak, hogy várja az ottani bíboros a papsággal és szerzetesrendekkel együtt és arra, hogy az asszony úgyis református, azt mondotta: »Annál inkább meg kell látogatni!... Leült az évek óta béna beteg asszony ágya mellé és olyan szeretettel beszélgetett el vele, mintha az édes testvére lett volna. Amikor a látogatás végén megáldotta az asszonyt, az könnyezve mondta: »Ez volt az idegenben a legboldogabb napom! Áldja meg az Isten érte!«

Ez a nagy lelkipásztor nem ismert társadalmi és foglalko-

zásbeli megkülönböztetést sem. Csak a lelkeket kereste. Meglátogatta Svájcban Zita királynét özvegyi magányában és felkereste a magyar vájárokat Ausztrália legnagyobb ezüstbányájában.

Már első amerikai látogatása alatt felhívta a figyelmet arra, hogy bár szétjelszóródtunk, mégis minden magyart egy szoros lelki és szellemi kapocs fog és tart egybe, és hogy nemcsak magunkért, hanem magyar testvéreinkért is felelősek vagyunk.

Magyar népéhez és magyar hazájához való szeretetéből az idegenek előtt sem csinált titkot.

Amikor Los Angelesben a sajtókonferencián megkérdezték tőle, hogy mit remél lelkipásztori útjától, így felelt: »Azt remélem, hogy a magyarok hitélete megélénkül, felpezsdül, és ahol csüggedés van, ez megszünik, s a magyarságukhoz való kapcsolatuk is megerősödik.«

A másik kérdés így hangzott: hiányzik-e neki Magyarország és hogyan érez Magyarországgal kapcsolatban.

Amire ezekkel a szavakkal válaszolt: »Távollétem nem szüntette meg azt a szeretetet, meleg érzést, amit hazámmal szemben érzek és vele szemben viseltetem. Sőt, hazámnak sanyarú sorsa még inkább növeli ezeket az érzéseket.«

Munkája és harca az ifjúságért

Otthon és az emigrációban egyaránt legfontosabb feladatai egyikének tekintette az ifjúság keresztény és magyar nevelését.

Egerszegi plébános korában valóságos kis iskolavárost épített a város és a környék leányai számára. Évről-évre 30–40 szegény középiskolás fiú számára biztosított ingyenes ellátást. És minden tőle telhető módon támogatta a paraszt-

és munkásifjúsági mozgalmakat.

Rövid veszprémi püspöksége idején, amikor a nyilasok bebörtönözték, nem volt hajlandó elfogadni a jóakaratú fegyházigazgatótól semmi kedvezményt, ami az ő életét a vele együtt letartóztatott hűséges kispapjaiétől megkülönböztette volna. Velük együtt élte át a megaláztatások és fizikai megpróbáltatások egész sorát.

Mint esztergomi érsek és bíboros-hercegprímás oroszlánként harcolt a hitvallásos iskolákért, az »összeesküvés« – sel vádolt hit – és nemzethű diákokért, a katolikus tanoncotthonokért és a kommunisták által halálraitélt katolikus ifjusági mozgalmakért.

»Légy üdvözölve hazánk ifjúsága, biztató tavaszunk az ősz borújában!« ...Ezekkel a szavakkal köszöntötte egy héttel esztergomi beiktatás a után a pesti Szent István-bazilika előtti téren az új főpásztor üdvözlésére 100000-nél nagyobb számban megjelent, a dobogóról valóságos »embererdő« – nek látszó fiatalok tömegét.

Majdnem ugyanezek a szavak tolultak az ajkára a kastli gimnáziumban, amikor az ottani diákfiúkon és lányokon keresztül először találkozott a szabadföldi magyar ifjúsággal.

Öröm volt látni, – otthon is és az emigrációban is – hogy ez az ezer gonddal terhelt egyházfő, illetőleg rengeteg testi – lelki szenvedésen átment vértanú-bíboros milyen meleg szeretettel tudott elbeszélgetni, eljátszogatni, tréfálkozni kicsi gyerekekkel és milyen önfeledt örömmel élvezte a fiatalok táncait és énekeit, amelyek beszédeihez a művészi keretet adták.

Amikor – Rómából Bécsbe történt áttelepülése után a müncheni cserkészek a Pázmáneumban meglátogatták és otthoni betlehemes játékkal köszöntötték, úgy elérzéke-

nyült, hogy kicsordultak a könnyei.

A budapesti kommunista rezsimet újra és újra megbélyegezte a magzatelhajtás törvényesítése miatt. Emigrációs körútjain pedig mindig az volt az első kérdése a magyar vezetőkhöz és szülőkhöz, hogy vannak-e gyerekek és tudnak-e magyrarul. És alig volt olyan beszéde, prédikációja, amelyben ezt a kettős kérdést fel nem vetette.

A délkaliforniai San Diegoban fölcsillant a szeme, amikor a fogadás során díszmagyarban eléje járuló Waczek-család fejétől azt hallotta, hogy kilenc gyerekük van és abból heten a kastli magyar gimnáziumban tanulnak.

»Mostoha időkben leszegényedhetik egy nép; de az anyagiak visszatérhetnek, ha ifjúságunk testben, lélekben ép marad«, ezt hangoztatta otthoni pásztorleveleiben és a Máriaév alatt országszerte tartott prédikációiban.

Ugyanezt hirdette, kérte, követelte emigrációs missziós körútjain is mindenütt. Azzal a különbséggel mégis, hogy a szabadföldi szülők, nevelők és papok előtt soha sem mulasztotta el kihangsúlyozni még a magyar nyelvre, magyar imádságra és a magyar kultúrára való nevelés fontosságát is.

Már az első, a katolikus hívekhez intézett körlevelében elhangzott a figyelmeztetés: »Nyelvében él a nemzet. A család reményünk horgonya, hogy nem engedi elhalkulni az anyanyelvet. Nem hibáztatható a befogadó nép nyelvének ismerete, de nincs lehangolóbb, mint a szülők életében a gyermeknél megszünt hazai nyelv...«

Utolsó körlevelében, amelyet két héttel a halála előtt intézett a venezuelai Caracasból a szabadföldi magyarsághoz, szinte könyörögve kéri: »Magyar szülők, ne vonjátok el gyermekeitektől az édes magyar anyanyelvet!... Kincs az, amit át kell adnotok gyermekeiteknek is!... Meg kell

tanulni az új haza nyelvét is, tudom, de nagyon szépen megfér együtt őseitek nyelvével. Ahány nyelv, annyi ember, de az első helyen az anyanyelvnek kell állnia!«

»Magyar édesanyák, – folytatódik a kérés – imádkozzatok gyermekeitekkel magyarul! Bármilyen fáradtak is vagytok este, csevegjetek velük magyarul, meséljetek és énekeljetek velük magyarul. Édesapák, gondoskodjatok arról, hogy a gyermek megtanulja a magyar betűt is; tanítsátok meg magyarul olvasni. Olvassatok nekik magyar történelemből, a magyar földről. Alkalmas könyveket most már nagyobb magyar központokból lehet szerezni...«

Ha gyerekekről volt szó, nem sajnált se időt, se fáradtságot. Odahaza is és az emigrációban is rendkívüli örömet okozott neki, ha elsőáldozóknak misézhetett és ha fiatalokat bérmálhatott.

Erről a készségéről és örömérő beszél az alábbi kis történet is:

Utolsó missziós útja végső állomásán, Kolumbia fővárosában, Bogotában első áldozó gyerekeknek és bérmálkozó fiataloknak misézett és prédikált. A szent cselekmény befejezése után már vetkőzött a sekrestyében, amikor megjelent ott egy népes magyar család és a nagyapa-az asszonyok és a két kisgyerek, egy kisfiú és egy kislány, sírásától kísérve – elpanaszolta, hogy hatszáz kilométerről jöttek, de a záporeső miatt nem tudtak időben megérkezni. »Lekéstük – fejezte be szomorúan – az első áldozást és a bérmálást. Pedig, – tette hozzá – hogy készültek rá ezek a gyerekek!...«

Az aggastyán főpap, aki pedig a hosszú délamerikai út fáradalmaitól már nagyon kimerült volt, jóságosan végignézte a családot és már öltözködni is akart az új szentmiséhez . . . Végül is kísérői tanácsára beleegyezett abba, hogy másnap reggelre halasszák el, hiszen a rossz idő miatt a

család még úgyse indulhatna vissza.

»Ritkán láttam – írja a kiséretében lévő munkatárs – Mindszentyt úgy elérzékenyedni, mint ennek a két kis magyar gyermeknek elso szentáldozásánál és bérmálásánál. Csak úgy folytak a könnyei.«

A szertartás befejezése után az egész család bement a sekrestyébe. A szót megint a nagyapa vitte. Mindenekelőtt pótolni akarta az előző napi mulasztását, hogy nem mutatkozott be. »Vétek József vagyok, mondta a Bíboros előtt meghajolva. A kis unokám pedig Vétek Jóska, a kislány meg Vétek Katalin.«

A száműzött esztergomi érsek szeretetteljes pillantásával végigsimogatta őket és csak annyit mondott: »Milyen vétek lett volna meg nem bérmálni ezeket a szép magyar gyerekeket!«

Betegsége és halála

Az 1975 április 9.-e és 26.-a közt lezajlott venezuelai és kolumbiai missziós körútja volt a hattyúdala.

Kisérői véleménye szerint hároméves emigrációja alatt soha nem volt testileg-lelkileg olyan friss, mint ezen a délamerikai úton.

»Nem érzett magasságot, meleget, fáradtságot. Jobban aludt, evett, mint Bécsben... Hangja a nagy délamerikai székesegyházakban élesebben csattogott, mint valaha... És amikor magyar híveit fogadta, kikérdezte, vigasztalta, tekintete és a hangja soha még nem volt olyan jóságos, atyai, mint ezen az utolsó úton... Szinte állandó extázisban élt. Éles márványlépcsőbe ütötte be a lábfejét úgy, hogy vérzett, de nem vette észre, csak este és nem tudta, mitől van...«

1975 április 26.-án, amikor visszafelé indult, a bogotai érsek ezekkel a szavakkal vett tőle búcsút: »Maradj mindig ilyen fiatal!« . . .Mindszenty bíboros a tréfásan kedves hangnemet átvéve a régi latin diáknótával válaszolt: »Gaudeamus igitur juvenes dum sumus!... /Hát akkor örüljünk, amíg fiatalok vagyunk!/

A fiatalság látszata azonban csalt. Már lázas volt, amikor a gépbe ült. A caracasi közbenleszállásnál üdvözlésére megjelent magyarok szeretete kissé felélénkítette. Még inkább Frankfurt ban a friss euópai levegő a gépcserére való várakozás közben. Annyira, hogy elővette a jegyzeteit és a soron következő skandináviai és franciaországi lelkipásztori útról kezdett beszélni. »Már nincs is egészen egy hetünk az indulásig!« – mondta.

A javulás azonban csak átmeneti volt.

A hazaérkezést követő éjjel elakadt a vizelete és görcsök gyötörték. Kórházba kellett szállítani, ahol – kifejezett kívánságára – meggoperálták.

A prosztata-műtét sikerült. Öreg és megviselt szíve azonban femondta a szolgálatot. 1975 május 6.-án délután 2 óra 15 perckor, öt héttel június 12.-én esedékes gyémántmiséje, pappászentelésének 60. évfordulója előtt, nagy és nemes lelkét visszaadta a Teremtőnek.

Halála másnapján VI. Pál pápa az általános audiencia kezdetén a Megboldogultra emlékezve – többek között – ezeket mondta: »Gyászolunk, mert a halál kioltott a földön egy fáklyát, amely az utóbbi évtizedekben fényével világított az Egyházban.«

Az ünnepélyes rekviemet a bécsi dómban bíborostársa és jóbarátja, König érsek celebrálta. »Mindszenty kardinális – mondta prédikációjában – mártír volt, aki csodálatos helytállással viselt el testi és lelki szenvedéseket Egyházához és

népéhez mindvégig kitartó hűségében. Korunknak, egy olyan kornak a vértanúja ő, amelyben új mártírtípust teremtett az ideológiai és politikai okokból támadt vallásüldözés...«

Az érsek azt is szükségesnek tartotta kiemelni, hogy Mindszenty bíboros »minden belső nehézség ellenére engedelmességet tanusított Szent Péter utódjával szemben, hogy – amint azt neki mondta – a fenntartás nélküli engedelmességre példát adjon.«

Honfitársai nevében ezeknek a soroknak az írója búcsúztatta el »korunk legnagyobb magyarját«-t.

Kívánságának megfelelően ideiglenesen a máriaceli kegytemplomban temették el abban a reményben, hogy »ha Mária országa felett lehull a moszkvai hitetlenség csillaga«, földi maradványait hazavihetik az esztergomi bazilika sírboltjába.

A máriacelli gyászistentiszteletet is König kardinális celebrálta többszáz pap és sokezer hívő jelenlétében.

A rekviem és a temetés alatt annak a kastli magyar gimnáziumnak a diákjai és diáklányai énekeltek, amelynek az énekkara európai előadásaihoz és prédikációihoz is gyakran szolgáltatta a művészi keretet.

A németnyelvű szentbeszédet P. Werenfried van Straaten premonrei atya, az »Ostpriesterhilfe« nevű katolikus segélyszervezet alapítója és lelke, a Megboldogult híve és barátja mondotta.

Nagy és szép prédikációjában, amelyben az elhunytat »az egyháztörténelem óriás alakjá«-nak nevezte, annak a reményének adott kifejezést, hogy »azok a jelek és csodák, amelyeket Isten egyháza megmentésére általa, Mindszenty bíboros által adni fog«, hozzá fognak járulni ahhoz, hogy az Egyház hivatalosan is a szentek sorába iktathassa.«

A beszentelés után a kettős érckoporsót a bazilika egyik baloldali, a magyar lovagkirályról, Szent Lászlóról elnevezett kápolnájába vitték.

Ezt a kápolnát az esztergomi érsek – és primáselőd, Szelepcsényi György építtette, amikor Magyarország nagyobbik része, Esztergommal együtt, török uralom alatt szenvedett. Ott is temették el. Művészi síremléke a Szent László-oltárral szembeni falat díszíti.

Mindszenty koporsóját az oltár és a síremlék közti térség padozatába sülyesztett és betonnal kiöntött sírba tették.

A sír – a Megboldogult végakaratának megfelelően – igen egyszerű.

A padlóval egy síkon fekvő, esztergomi vörös márványból készült sima fedőlapba vésett aranyozott kereszt alatt csak ennyi áll latinul: »Mindszenty József bíboros, Magyarország hercegprímása, 1892–1975.« A fedőlap alján pedig: »Vixit et vivat Pannoniae Sacrae.« /»Élt és éljen továbbra is Szent Pannoniának.«/

Valamivel bővebb annak a márványtáblának a szövege, amelyet a feje fölé, a kápolna ablaka alatti falba illesztettek. De ez a latinnyelvű hexameterekbe foglalt felirat is csak az életrajzi adatok közlésére szorítkozik.

A szöveg magyarul így hangzik:

EZ A MÁRVÁNYKŐ FEDI MOST-MÍG A FELSZABADULT HAZA FÖLDJÉBE MEGTÉRNEK-FÖLDI MARADVÁNYAIT

MINDSZENTY JÓZSEFNEK,

AKI CSEHIMINDSZENTEN SZÜLETETT 1892 MÁRCIUS 29-ÉN; PAPPÁ SZENTELTÉK SZOMBATHELYEN 1915-BEN, NÉGY ÉV MULVA ZALAEGERSZEG PLÉBÁNOSA, 25 ÉVRE RÁ VESZPRÉMI

PÜSPÖK; 1945-BEN ESZTERGOMI ÉRSEK, MAGYARORSZÁG BÍBOROS HERCEGPRÍMÁSA.

HELYTÁLLVA ISTENÉRT, EGYHÁZÉRT ÉS SZENVEDO NÉPÉÉRT, AZ ELNYOMÓ HATALOM KÉTSZER VETETTE FOGSÁGBA; 1949-BEN PEDIG ÉLETFOGYTIGLANI BÖRTÖNRE ITÉLTE.

RABSÁGÁBÓL 1956-BAN A SZABADSÁGHARC KISZABADÍTOTTA, DE MIUTÁN A SZOVJET ERŐSZAK LEIGÁZTA AZ ORSZÁGOT, 15 ÉVEN ÁT AZ AMERIKAI EGYESÜLT ÁLLAMOK BUDAPESTI KÖVETSÉGÉN KAPOTT MENEDÉKET.

ENGEDELMESSÉGBÖL VETTE MAGÁRA A SZÁMKIVETÉS NEHÉZ KERESZTJÉT S AGGASTYÁNKÉNT LETT A VILÁGBAN SZÉTSZÓRT MAGYARSÁG HŰ PÁSZTORA ÉS IGAZ ATYJA.

MEGHALT BÉCSBEN 1975 MÁJUS 6-ÁN.

Anyagi és szellemi testamentuma

Ö volt a magyar és világegyháznak legvagyontalanabb érseke, illetőleg bíborosa. A szegénységet önként választotta. Visszautasította a fél –, majd teljesen kommunista budapesti rezsim által felajánlott államsegélyt és nem vette fel a Vatikántól a bíborosi járandóságát, mert mindkettővel szemben meg akarta őrizni a függetlenségét. Nagylelkű jótevők – köztük igen sok magyar és idegen szegény ember – adományaiból élt és utazott. De még abból is jótékonykodott, mert önmagára szinte semmit sem költött. Kopott ruhában-cipőben járt és egyetlen élvezete a napi szivar volt, amelyet részletben, ebéd, illetőleg vacsora után, szívott el.

Emlékiratai kiadásából meglehetősen nagy összeghez jutott. Abban is remenykedett, hogy még kéziratban lévő

tanulmányait is sikerül befejeznie és azoknak is lesz jövedelme. Ezért életre hívott egy »Mindszenty Alapítvany«-t azzal a rendeltetéssel, hogy ezeknek a pénzeknek a felhasználásával szolgálja azt a magyar nemzeti és katolikus célt, amit ő maga élete feladatául tüzött ki, s amit Isten segítségével hazájában és a száműzetésben is igyekezett megvalósítani: »megtartani magyarságában s hitében népünket, különösen felnövekvő ifjúságunkat.«

Amikor végrendeletének első fogalmazványát 1962 október 19.-én a budapesti amerikai követség félfogságában papírra vetette, egyetlen fillér saját vagyona sem volt. De annál nagyobb volt a szellemi kincs, amelyet helytállásával és vértanúságával szerzett meg magának.

Ebben ez első végrendeletében, szellemi testamentumában – »hüséggel az Egyház fejéhez és a történelmi magyar hazához« . . . – szenvedő népének, a magyar püspöki karnak, főegyházmegyéje papjainak és híveinek, a mesgyéken innen és túl, a tengereken is túl a hontalanoknak, ezt üzente:

»Gyötrelmes sorsotokban, amíg Isten végtelen könyörületéből jön a virradat, éljetek hűségben Istenhez, Egyházhoz és történelmi hazátokhoz . . .«

Három hét multán – az ellene folyó gyalázatos kommunista rágalomhadjáratra célozva – hozzáfűzte: »Harcom nem a tőkéért és nagybirtokért, hanem Egyházért, hazáért folyt . . .«

Ugyanezeket a gondolatokat és érzelmeket tartalmazza az a levél, – talán a legszebb és legmélyebb értelmű irása – amelyet első északamerikai – kanadai és USA-beli – körútja után intézett a rendezőbizottság elnökéhez.

Ebben a levélben benne van az egész Mindszenty: az Egyház válságát tisztán látó, de attól meg-nem riadó keresz-

tény hívő, pap és egyházfő, a magyar haza, a magyar nép és a külföldi magyarság sorsát és problémáit tökéletesen ismerő, de azok előtt kapitulálni nem hajlandó hazafi és a történelmi küldetését és felelősségét a címtől és rangtól való megfosztottsága után is érző és viselő esztergomi érsek.

A Kanadában és az USÁ-ban élő »Kedves Magyarok«-nak írt levél bevezető soraiban leszögezte, hogy »nem személyi érdek, hanem a közös ügy hozott bennünket össze«. Még pedig – tette hozzá – »a teendő közös ügy és nem az úgynevezett elvesztett ügyek fölötti bánkódás, siránkozás.«

»Az Egyház mai mély válsága – folytatta – ne ijjeszszen meg bennünket!«

»Túlságosan és sokáig – állapítja meg kritikusan – ráhagyatkoztunk az ősi multra épült, a családi és nemzeti folytonosságba beágyazott keresztény hitre. E beágyazottság azonban csak támasz lehetett, de nem volt sem maga a hit, sem annak záloga.

Minden egyénnek, minden nép mindenegyes nemzedékének újra meg újra meg kell küzdenie a hitéért úgy, mint Jákobnak az Isten angyalával. Nem szabad elereszteníe az alkalmat, a lehetőségeket még halálos fáradtság miatt se, minaddig míg Isten meg nem áld bennünket.

Isten fiatal. Övé a jövő. Ő nemcsak a mult, a hagyományok tudója vagy féltékeny vigyázója, hanem az újnak, a fiatalnak, a holnapnak az előhívója is egyénekben és népekben, akik nem adják föl magukat.

Ezért nincs helye a csüggedésnek.

A mi szívünk megremeghet a nehéztől, az ismeretlentől, a lehetetlennek látszótól, Isten azonban az egyének és nemzetek jövőjét sokszor a lehetetlennek látszó holnapba rejtette el; nekünk kell nekilátnunk, – figyelmeztet az

aggastyán főpap – hogy azt előhozzuk.«

Utána, a magyar sorsra áttérve, így folytatta: »Százados, tragikus és hősi küzdelmekben hazát vesztettünk: majdnem csak talpalatnyi földünk maradt.

Többszázados törökdúlás ment át rajtunk... 1849-ben saját dinasztiánk tiport el bennünket orosz csizmával.

A végzetes Trianont követte a még végzetesebb kiszolgáltatottságunk Yaltában és 1956-ban a nemzetgyilkos kommunista rendszernek.

Ebbe a minket perzselő tűzvészbe persze mi magunk is beledobtuk száraz és mindig újra meggyujtott gerendáinkat: hitetlenségünket és árulásainkat egymással szemben, káromkodásunkat, közéleti könnyelműségünket és legutóbb azt, hogy népünk kényelemszeretetből segédkezet nyujtott a magyarság termésének alattomos lekaszabolásához...«

»És ki tudja, egyedül a jó Isten, talán még el sem értünk a vészkijárathoz.

Mégis, – folytatta – mielőtt a szemeim megtörnének, nem ember, nem puszta érzelem, hanem Isten és őseink mondatják velem és ezt szeretném minden magyar párnája alá tenni, legyen bárhol széles e világon, hogy ne legyen nyugta az ösztökétől halála órájáig: A megmaradt kevésből újra kell építenünk a hazát! Ez a dolgunk ezen a világon! Ettől megszabadulni nem tudunk, csak elbújni előle.«

Levelének befejező soraival kifejezetten a szabadföldi szétszórtságban élő honfitársaihoz fordult.

»Tegyétek félre – intette őket – a versengést, a mértéktelen személyi nagyravágyást, a ki ha-én-nem magatartást!... Mindenki ott tegye meg a magáét, ahova az élet állította.

Teremtsünk keresztény hitre épülő egyházi közösséget!

Legyen a családban gyermek Isten akarata szerint! Ez áldás és jövő, bármit mond a világ. A gyermek kapjon a családban, a hétvégi iskolában... krisztusi hitet magyar nyelven, magyar öntudatot! Fiatalságunk lelkében tegyük izzóvá a magyar Igéretföldjének megszerzését!...

Tanuljuk meg és használjuk idegen népek gazdag tapasztalatát és fordítsuk ezt a nagy célra! Csak az a lelkesedés helyénvaló, amelyet a munka nehézsége, a szenvedés hosszantartósága mindig újraéleszt...«

Ezután az intelem után következik a vallomása arról, hogy egész élete Isten és az Egyház, hazája és nemzete szolgálatában telt el. És az igérete, hogy ezt a szolgálatot a halála után is folytatni akarja.

»Amit e sorokkal – írta – lelketekre akarok kötni, ezért éltem, ezért élek és imádkozom itt és az örökkévalóságban.«

Emléke és tisztelete

A bazilika Szent László-kápolnájának sírján kívül még két másik emlékmű is beszél Máriacell nagy magyar halottjáról: a Mindszenty-stáció és a Mindszenty-Emlékmúzeum.

A szabadvilág magyarságának adományaiból épült Mindszentystáció Középeurópának ezen a legnagyobb kegyhelyén maradandó emléke lesz a nagy hitvalló-vértanúnak és vele együtt a második világháború és az ötvenhatos szabadságharc áldozatainak és hőseinek akkor is, amikor az ország felszabadul és a Prímás földi maradványai az »ideiglenes« sírból hazatérnek az esztergomi bazilika kriptájába.

A stáció a Szentolvasó tizedik titkát szemlélteti: »Akit érettünk keresztre feszítettek.« És egyike lesz annak a 15 kápolnácskának, amelyek képben és irásban bemutatják az Úr Jézus életét.

A városkán kivül, gyönyörű alpesi környezetben álló kápolnácska magas talapzatának a közepén magyar- és németnyelvű tábla hirdeti, hogy »Mindszenty József, a vértanú magyar hercegprímás dicső emlékezetére, valamint a második világháború és az 1956-os szabadságharc áldozatainak emlékére állították menekült magyarok 1977-ben.«

Éppenúgy, mint a síremlék és a stáció felavatása, nagy magyar zarándoklat keretében történt meg a Mindszenty-Emlékmúzeum megnyitása is 1979 június 17.-én a bazilikát a bencés rendházzal összekötő épületrészben.

A belépőt a Megboldogult életnagyságú portréja, az USÁ-ban élő Schmidt Béla festőművész remekműve, fogadja. Az arca ugyanolyan jóságosan szelíd és átszellemült, mint akkor volt, amikor világotjáró körútjain az istentiszteletek után a köszöntésére eléje járuló »magyarjai«-t várta.

Természetesen a múzeum csak keveset tud mutatni otthoni életéről: szülei képét, néhány családi csoportfelvételt, kopott reverendáit és papi imakönyveit. De ott van a pázmáneumi iróasztal, amelynél sokat dolgozott és az ágy amelyen keveset aludt. És ott van a sok-sok ajándék, drága főpapi gyűrűk, szép miseruhák és egyszerű, szeretettel horgolt kézimunkák, amelyeket pápáktól, egyházi és világi méltóságoktól, egyházközségektől, vagy öreg imádságos magyar asszonyoktól kapott.

Magától értetődik, hogy a három emlékmű közül a sír gyakorolja a legnagyobb vonzóerőt a zarándokokra.

Temetése óta – írja a bazilika egyik gyakori látogatója – »a Szent László kápolna előtt nap mint nap megilletődött, imádkozó embereket /nagyon sok idegent is!/ lehet látni; feltünően sokan jönnek magyarok Csehszlovákiából, Jugoszláviából, még Erdélyből is, de az otthoniak is megta-

lálják az utat-módot a »tiltott sirhoz«, letesznek néhány szál magyar földben termett s nemzeti szalaggal átkötött buzakalászt, kis mezei csokrot, hazulról hozott kézimunkát. A temetési koszorú-szalagokra százan és százan irták rá nevüket, címüket, sokan rövid fohászokat, kéréseket is hozzáfűztek.«

A vértanú-prímásra való emlékezés és az iránta táplált tisztelet azonban nem szorítkozik Máriacellre.

Reá való emlékezésből és az iránta táplált tiszteletből számos szabadföldi – egyházi és világi – magyar intézmény és szervezet vette föl a nevét.

Azok a városok és helységek pedig, amelyeket missziós körútjain meglátogatott, sorra megörökítik ott-tartózkodása emlékét.

Ezen a téren az USA magyarsága vezet.

New Brunswickban, amelynek szépen renovált templomát újra felszentelte, a róla elnevezett téren hatalmas bronzszobor – Varga Ferenc monumentális alkotása – hirdeti, hogy az Egyesült Államokban ott prédikált először. Clevelandban a városnak ugyancsak róla elnevezett reprezentativ terén, ahol megáldotta a rabnépek örökégő szabadságlángját, a magyar szervezetek felállították ifjú Hollósy Erwin által készitett szép mellszobrát. New Yorkban a Magyar Ház oromzatán Mindszety címerével díszített emléktáblán magyar és angolnyelvű szöveg közli az arrajárókkal, hogy »mikor járulhatott vészterhes korunk történelmi hercegprímása elé New York és környéke magyarsága. »Washingtonban a ferencesek szentföldi bazilikájában pedig féltett kincsként vitrinben őrzik azt a kelyhet és liturgikus ruhát, amelyet ottani misézése alkalmával használt.

Az emléke ápolását és tisztelete terjedésének szorgalma-

zását végző mozgalmak koordinálását a müncheni székhellyel működő Minszenty-Emlékbizottság végzi.

Amint arról már szó volt, Werenfried van Straaten atya már a temetésen elmondott prédikációjában kifejezte azt a reményét, hogy »korunk nagy hitvallóját és vértanúját«-t az Egyház a szentek sorába fogja iktatni. Azóta is felhasznál minden lehető alkalmat, hogy a Megboldogult emlékét elevenen tartsa és tiszteletét növelje. Így – többek között – neki köszönhető, hogy az általam nem magyar olvasóközönség számára írt rövid Mindszentyéletrajz zsebkiadásformában és sok-sok ezer példányban már német, francia, holland és angol nyelven is megjelent.

Magyar vonalon Füzér Julián ferences atya, New Brunswick magyar plébánosa, a leglelkesebb és legszívósabb munkása a vértanúprimás szenttéavatási ügyének.

1976 augusztusában az amerikai Philadelphiában megtartott Eucharisztikus Világkongresszussal kapcsolatos magyar papi ertekezleten, amelyen Lékai László biboros-érsek vezetésével a kongreszszusra érkezett magyar delegáció is résztvett, konkréte is előterjesztette a szenttéavatást előkészítő teendőket.

A tervezet utolsó pontja így szól: »Végül arra kérjük otthoni testvéreinket, elsősorban a magyar püspöki kart, hassanak oda, hogy Mindszenty otthon teljesen rehabilitáltassék és amint az emigrációban, otthon is dolgozzanak a szenttéavatásán.«

Máriacellben a múzeum felavatási napján világi hívek sürgetésére elindult egy akció »Mindszenty boldoggáavatásáért« címmel, amely aláírások ezreivel arra akarja kérni az illetékes vatikáni hatóságot, hogy hivatalosan is indítsák meg a szenttéavatási »per«-t.

Életrajzi adatai

1892 március 29.-én született a vasmegyei Csehimindszent községben földműves szülőktől. Apját Pehm Jánosnak, anyját Kovács Borbálának hívták. Idegenhangzású nevét 1941-ben változtatta Mindszentyre.

1903-ban kezdte meg középiskolai tanulmányait Szombathelyen a premontrei főgimnáziumban.

1911-ben vették föl a szombathelyi egyházmegyei papnevelőintézetbe.

1915 junius 12.-én szentelte pappá Gróf Mikes János megyéspüspök a szombathelyi székesegyházban.

Utána másfél évig káplánkodott a vasmegyei Felsőpatyon. Ott fejezte be »Az édesanya« című könyvét, amely 1916-ban kiadásra is került és később több idegen nyelven is megjelent.

1917 február elsejével a zalaegerszegi gimnázium hittanára lett.

1919 február 9.-én ellenzéki magatartása miatt a Károlyi-kormány főispánjának a kívánságára őrizetbe vették.

1919 áprilisában a kommunista népbiztos rendelkezésére kiutasították Zalaegerszegről és szülőfalujába internálták.

1919 augusztusának elején, az első proletárdiktatúra bukása után visszatért Zalaegerszegre.

1919 október elsején Zalaegerszeg plébánosává választották.

1921-ben az egerszegi kerület esperese lett.

1924-ben főpásztora címzetes pornói apáttá nevezte ki, 1927-ben pedig rábízta Nyugatzala püspöki biztosi teendőinek az ellátását.

1934-ben jelent meg »Padányi Biró Márton élete és kora« című történelmi monografiája.

1937-ben XI. Piusz pápai prelátussá,

1944 március 4.-én pedig XII. Piusz veszprémi püspökké nevezte ki.

1944 március 25.-én szentelte püspökké Serédi bíboros-érsek az esztergomi bazilikában.

1944 november 13.-án adta át Budán Szőllősi nyilas miniszterelnökhelyettesnek »a Dunántúl püspökeinek memorandumá«-t.

1944 november 27.-én letartóztatták.

1944 december 24.-én a veszprémi fogházból 26 papjával és kispapjával a sopronkőhidai fegyházba szállítottak.

1944 utolsó napjainak egyikén csendőri kísérettel bevitték őket Sopronba az Isteni Megváltó Leányai anyaházába, ahol a szintén odainternált Shvoy székesfehérvári püspökkel együtt szeretetteljes gondozásban részesült.

1944 április 20.-án indult vissza Sopronból Veszprémbe.

1945 május 24.-én jelent meg a püspöki kar első világháború utáni körlevele az ő fogalmazásában.

1945 szeptember 15.-én értesült esztergomi érsekké történt kinevezéséről.

1945 október 7.-én mondta el székfoglaló prédikációját az esztergomi bazilikában.

1945 november 30.-án indult el első római útjára.

1946 február 18.-án repült másodszor az Örök Városba, ahol XII. Piusz pápa február 21.-én tette fejére a bíborosi kalapot.

1947 június 18–22 között résztvett Kanada fővárosában, Ottawában a Mária-Világkongresszuson, amelynek a befejezése után több amerikai magyar egyházközséget is meglátogatott.

1947 augusztus 15.-én nyitotta meg Esztergomban a magyar Boldogasszony-Évet.

1948 január 10.-én Rákosi Mátyás bejelentette, hogy »az egyházi reakcióval« le fognak számolni. Egyidejűleg megindult a Prímás letartóztatását előkészítő rágalomhadjárat.

1948 november 18.-án mondta el letartóztatása előtti utolsó szózatát a nemzethez.

1948 december 26.-án letartóztatták és a politikai rendőrségnek a pesti Andrássy út 60-ban székelő központjába vitték.

1949 február 8.-án életfogytiglani fegyházra ítélték.

1949 február 14.-én XII. Piusz pápa ünnepélyesen tiltakozott az ítélet ellen.

1949 április 5.-én az Egyesült Nemzetek Szövetsége közgyülése megbélyegezte és nemzetközi sérelemnek nyilvánította Mindszenty elitélését.

1956 október 30.-án este a győztes forradalom katonái Pálinkás-Pallavicini Antal őrnagy vezetésével kiszabadították felsőpetényi rabságából.

1956 november 3.-án rádiószózatot intézett a magyar néphez és a világhoz.

1956 november 4.-én a fővárost elfoglaló szovjet csapatok elől az USA nagykövetségére menekült, ahol 15 éven át élvezte az amerikai nép vendégszeretetét.

1960 február 5.-én meghalt édesanyja, Pehm Jánosné, Kovács Borbála.

1971 szeptember 28.-án a Vatikán, Washington és a budapesti kommunista rezsim képviselőinek előzetes tárgyalásai után VI. Pál pápa határozott kívánságának engedve elhagyta az amerikai követséget és Rómába utazott.

1971 október 23.-án Bécsbe érkezett a lakhelyéül választott Pázmáneumba.

1971 november 19.-én mondta első nyilvános magyar szentmiséjét a kapucinusok bécsi templomában.

1971 november 21.-én mutatta be König bíboros-érsek »korunk hitvallóját és vértanú«-ját a Stefansdomban az osztrák főváros népének.

1971 decemberének elején körlevelet intézett a szabadföldön élő magyar katolikusokhoz.

1971 december 26.-án jelent meg első interjúja a »Welt am Sonntag« nevű nyugatnémet hetilapban.

1972 március 29.-én, VI. Pál pápával az élükön, sok egyházi és világi vezető köszöntötte 80. születésnapja alkalmából

1972 május elsején a svájci Zizersben meglátogatta a szintén 80. születésnapját ünneplő özvegy Zita királynét.

1972 május 20.-a és 23.-a közt tette első körútját a Német Szövetségi Köztársaságban: München, Scheyern, Bamberg, Frankfurt, Würzburg, Oberhaching.

1972 június 15.-én meglátogatta a bajorországi Burg Kastlban működő magyar gimnáziumot.

1972 augusztus 26 és 29 között Begliumban járt: Brüsszel, Tongerlo, Banneaux és a magyar emlékekben gazdag német határváros: Aachen.

1972 szeptember 17.-én először zarándokolt el, mint száműzött, Máriacellbe.

1972 október 11 és 26 között zajlott le portugáliai körútja: Lisszabon, Fatima, Madeira szigete.

1973 március 17.-én és 18.-án látogatás Innsbruckban, ahol a róla elnevezett magyar egyetemi otthonban magyar emigráns főiskolások fogadták.

1973 április 28.-a és május 1.-e közt látogatás Kölnben.

1973 június 30.-án és július 1.-én látogatás Augsburgban.

1973 július 14.-e és 20.-a közt missziós körút Angliában.

1973 szeptember 18 és 28 között Kanadában tett missziós körútat.

1973 szeptember 29.-én New York érintésével New Brunnswickba utazott, ahol felszentelte az ottani magyar katolikus egyházközség szépen renovált templomát.

1973 november 1.-én VI. Pál pápa kérte, hogy mondjon le esztergomi érseki székéről.

1973 november 24.-e és december 4.-e közt körűt Délafrikában.

1973 december 8.-i válaszában felsorakoztatja az érveket, amelyek lemondása ellen szólnak.

1973 december 18.-án a pápa közli vele, hogy érseki széket megüresedettnek nyilvánította.

1974 február 5.-én a Vatikán és Budapest egyidejűleg közli, hogy az esztergomi érseki szék megüresedett.

1974 február 6.-án Mindszenty nyilatkozik arról, hogy miért nem mondhatott le önként.

1974 május 6.-a és junius 29.-e közt héthetes missziós körút az USA-ban.

1974 június 29.-én rövid látogatás a németországi Stuttgartban.

1974 július 1.-e és 3.-a közt látogatás Münchenben.

1974 július 13.-án látogatás az északnémetországi Essenben.

1974 október 10.-én »Emlékirataim« című könyve német kiadásának bemutatása a frankfurti nemzetközi könyvvásáron.

1974 október 13. -án látogatás Regensburgban.

1974 október 24.-e és december 20.-a közt missziós körút Ausztráliában és Újzélandban.

1974 december 20.-án leszállás és rövid találkozás a Hawai szigetén élő magyarokkal.

1974 december 21.-e és 23.-a közt második látogatás San Franciscoban.

1975 április 8.-án, útban Délamerika felé, rövid látogatás Londonban.

1975 április 9.-e és 20.-a közt missziós körút Venezuelában és Kolumbiában, ahonnan betegen érkezett vissza Bécsbe.

1975 április 28.-án kórházba szállították.

1975 május 6.-án, prosztata-operáció után, szíve felmondta a szolgálatot. 14 óra 15 perckor távozott az élők sorából.

1975 május 10.-én requiem a bécsi dómban.

1975 május 15.-én temetés Máriacellben.

1977-ben avatták fel ugyanott a Mindszenty-Emlékstációt és 1979-ben adták át rendeltetésének a Mindszenty-Emlékmúzeumot a bazilikát a bencés kolostorral összekötő épületrészben. Ugyanakkor indult el a magyar világi hívők által kezdeményezett aláírásakció is »Mindszenty boldoggáavatásáért.«

Rövid méltatása

Az aggastyán-főpap Los Angelesben a Szent István magyar királyról elnevezett plébániatemplomban halála előtt tizenegy hónappal, 1974 június 14.-én elmondott szentbeszédében hosszú és küzdelmes életútjára visszatekintve – többek között – a következő kijelentést tette: »Ha mégegyszer kellene kezdenem az életet, úgy kezdeném, ahogy kezdettem. És ha teljes nyiltsággal látnám azt, hogy mi lesz a következménye, hát akkor is ugyanazt tenném, amit tettem . . .«

Életéről és életművéről ma még nem lehet részletesen kidolgozott képet rajzolni és végleges itéletet alkotni, mert kéziratainak, prédikációinak, beszédeinek, előadásainak,

sajtónyilatkozatainak nagyobbik része még nem hozzáférhető a kutatók számára, mert még összegyüjtésre vár kiterjedt levelezése és mert még a Vatkibánban hét lakat alatt őrzik a vele kapcsolatos dokumentumokat. Mindezeken túl a végleges itélethez szükséges történelmi távlat is hiányzik.

Azt azonban már ma is el lehet mondani róla, hogy rendkivüli egyéniség, makulátlan életű pap, buzgó és eredményes lelkipásztor, meggyőződését bátran megvalló közéleti szereplő, hazáját és népét rajongásig szerető magyar, legnagyobb főpapjaink egyike és legendáshírű száműzött szabadsághőseinknek, II. Rákóczi Ferencnek és Kossuth Lajosnak méltó utódja volt.

Lelkialkata és jelleme annyira sajátosan egyéni, egymással ellentétes tulajdonságokat is magában foglaló és harmonikusan egybeolvasztó volt, hogy az ismert embertípusok egyikébe sem lehet belesorolni.

A legkifejlettebb és a legfeltünőbb jellemvonásai az akaraterő, az elvhűség és a munkakedv voltak. Átlagon felüli szellemi képességei közül messze kiemelkedett hihetetlenül erős emlékezőtehetsége.

Egyszerű származását soha nem tagadta. Ellenkezőleg, minden alkalommal kihangsúlyozta, hogy a szülei »szőlő- és földmüvelők« voltak. Érdekes, hogy mindig a szőlő áll az első helyen és az is, hogy sohasem használja a paraszt kifejezést. Nyivánvalóan azért, mert ennek a szónak a Dunántúlon abban az időben lekicsinylő mellékíze volt.

Gyarkan beszélt és írt szorosan vett családi hozzátartozóin kívül a tágabb értelemben vett apai és anyai rokonságáról is. Feltünő, hogy soha, még gyerekkori emlékeinek a felidézése közben sem fordul elő a nagyszüleinek a neve. Ennek oka, hogy egyáltalán nem ismerte őket, mert azok már szülei házasságkötése előtt meghaltak.

Nagyon szerette a szüleit és a nővéreit, de – jóllehet az egerszegi plébánia bőséges jövedelemmel rendelkezett – anyagilag csak ritkán, nagy szükség esetén támogatta őket, mert elitélte a papi körökben annakidején gyakran előforduló és a híveket megbotránkoztató nepotizmust, a rokonok feltünő pártfogolását. Az volt a felfogása, hogy a papnak az egyszerű megélhetés feltételeinek biztosítása után fennmaradó jövedelmét egyházi intézmények támogatására és szegény hívei segélyezésére kell fordítania.

»Soha nem találkoztam – mondta róla egyik bizalmas munkatársa – sem pappal, sem civil emberrel életemben, aki hivatását s az abból folyó kötelességeket olyan halálosan komolyan vette volna és teljesítette élete utolsó pillanatáig. mint Mindszenty József.« Ugyanolyan hivatástudatot és munkakészséget követelt meg a papjaitól és a világi apostoloktól is. Ezért a lanyhábbak és a kényelemszeretők néha – a háta mögött – morogtak is ellene.

Akik csak felületesen ismerték, a modorát merevnek, az emberkezelését hidegnek tartották. Akik azonban hosszabban a közvetlen közelében éltek, egyöntetűen azt vallják, hogy nagyon barátságos és vidám is tudott lenni, és hogy a zárkózott külső igen meleg, együttérző, segíteni mindig kész szívet takart.

Határozott elvei voltak és azokat akkor is megvallotta, ha csak kevesen értettek vele egyet. És helyesnek tartott tervei kivitelezését akkor is megkezdte, ha azoknak megvalósítását a tanácsadói lehetetlennek tartották.

Kétségtelenül volt benne bizonyosfokú »szent« makacsság, az igaza tudatában a főszolgabiróval is szembeszálló falusi biró édesapja elvhűségének és édesanyja célratörő akaratának szerencsés ötvözete, amelynek azonban semmi köze sem volt a köznapi értelemben használt emberi

gyöngeséghez. Sok tekintetben ennek a »szent« makacsságának köszönhető, hogy – magyar és világviszonylatban egyaránt – élete és életműve kitörülhetetlenül beiródott a történelem lapjaira.

A lefogatását megelőző rágalomhadjárat idején Kádár János belügyminiszter rendőrkopói Zalaegerszeget is végigszaglászták, de üres kézzel kellett távozniok. Az öreg Bábi néni, akit szintén megkérdeztek, nyiltan a szemükbe vágta: »Ha az egész várost tűvé teszik is, semmit se találnak ellene...!«

Legelső és legfontosabb feladatának – mint plébános, mint püspök, mint prímás és mint száműzött bíboros egyaránt – a lelkipásztori munkát tekintette. Hit és erkölcs dolgában a hagyományos katolikus tant követte, az igehirdetés és lelkigondozás terén azonban a legmodernebb módszereket is szívesen alkalmazta.Feltünő volt, hogy a második vatikáni zsinat után mennyire szorgalmazta a magyarnyelvű istentiszteletek bevezetését.

A sajátos magyar helyzet hozta magával, hogy a közéleti, politikai szereplést is kötelezőnek érezte. Mint ilyen a haladó konzervatívok csoportjához tartozott. Az volt a felfogása, hogy jobb jövőt csak a mult értékeinek a fundamentumára lehet építeni. De ugyanakkor azt se szünt meg hangoztatni, hogy a parasztságnak és munkásságnak is jogot kell biztosítani a nemzet sorsának intézésében és a közösen szerzett nemzeti jövedelem élvezetében.

Azok közé a kevesek közé tartozott, akik kezdettől fogva világosan látták, – és ebbeli meggyőződésüket nem is rejtették véka alá – hogy kereszténységünknek és magyarságunknak a nemzetiszocializmus és a kommunizmus is halálos ellensége. Ezért emelte fel a szavát a hitleri megszállás ellen és ezért utasította vissza – még mint veszprémi püspök

– a két kisgazdapárti papképviselő, Balogh István és Varga Béla ajánlatát, akik arra kérték, hogy utazzék fel velük a fővárosba és mondjon köszönetet Sztalinnak és Vorosilov marsallnak szabadulásáért és az orosz hadseregnek az Egyház iránt tanusított jóindulatáért...

Mind a Hitler, mind pedig a Sztalin által uralomra segített csatlós rezsim üldözte. De se az egyiknek, se a másiknak komiszkodása nem tudta lelohasztani szívében annak a mély és forró szeretetnek a lángját, amellyel hazáját és nemzetét kisgyerek kora óta szerette.

Nem utolsó sorban az ő hősi kiállásának és vértanúlélekkel vállalt szenvedésének köszönhető, hogy a szabad világ megismerte a kommunizmus igazi arcát és az orosz imperializmus hódító szándékait.

Amit a száműzött bíboros kényszerű emigrációjában végzett, az fizikai és szellemi vonatkozásban egyaránt egyedülálló teljesítmény. Magyar embernek még soha nem volt a nagyvilágban akkora híre-neve, mint Mindszenty Józsefnek. A szabadföldi magyarság életét pedig az egész nyugati féltekét behálózó missziós körútjaival legalább egy nemzedékkel meghosszabbította.

VI. Pál pápa, akivel pedig a Vatikán új keleti politikája miatt komoly ellentétei voltak, amikor a Bíboros elhunytát közölték vele, ezt a kijelentést tette: »A halál olyan lángot oltott ki a földön, amely ragyogó fényével bevilágította az Egyház útjának utolsó évtizedeit...«

Hasonló volt König bécsi biboros-érsek gondolatmenete is, aki temetési búcsúbeszédét ezzel a latin mondattal fejezte be: »Defunctus adhuc loquitur.« Magyarul: »Holtában is beszél.«

Adja Isten, hogy a nagy magyar hitvallónak és vértanúnak a tanítását necsak meghallgassuk, hanem kövessük is.

Irodalom

»Annak, ami velem történt, – állapította meg a vértanúbiboros Emlékirataim című könyvében – nagy irodalma lett; a különböző nyelveken megjelent könyvek, újságközlemények, értekezések számát is nehéz megállapítani. Az 1956-ot követő idők után, egyetlen napon egyszerre adtak kezembe egy angol, japán, kinai, spanyol, portugál, arab s burmai nyelven kiadott könyvet, amelyet rólam és ügyemről írtak.«

Idáig ketten próbálták a Mindszenty-irodalmat számba venni.

Az első Dr. Vecsey József volt, aki a szerkesztésében és kiadásában Münchenben, 1962-ben megjelent németnyelvű, Kardinal Mindszenty nevet viselő vaskos tanulmánykötet függelékében 21 oldalon keresztül sorolta föl – és részben méltatta is – az addig megjelent kiadványokat.

A másik Széplaki József, aki 1977-ben az amerikai Youngstownban angolul napvilágot látott Bibliography on Cardinal Mindszenty című füzetében 32 oldalom keresztül a könyveken kivül sok, folyóiratokban és újságokban található Mindszenty-cikk címét is közli.

De azóta is több könyvvel és számos értekezéssel és megemlékezéssel gazdagodott ez az irodalom.

Magam is cikkeknek és könyveknek egész sorában foglalkoztam korunk legnagyobb magyarjának személyével és szerepével. Az elmult két év folyamán négy idegen nyelven – németül, franciául, hollandul és angolul – került kiadásra a róla szóló életrajzom. Az olasznyelvű, római és vatikáni kapcsolatait különösen tekintetbe-vevő kiadas előkészületben van.

Könyveim es cikkeim megírásában az alábbi szerzők és

kiadványok voltak segítségemre:

Mindszenty Okmánytár./Pásztorlevelek – Beszédek – Nyilatkozatok – Levelek./Sajtó alá rendezte Dr. Vecsey József. Három kötet. München, 1957.

Kardinal Mindszenty. Beiträge zu seinem siebzigsten Geburtstag. Herausgeber Dr. Josef Vecsey/, München, 1962.

Mindszenty József: Emlékirataim. Toronto, 1974.

Mindszenty József: Napi jegyzetek. Budapest, amerikai követség, 1956–1971. Batthyány Ivánnak, a Mindszenty Alapítvány elnökének Bevezetőjével, Martin J. Hillenbrand volt budapesti amerikai nagykövetnek »Egy nagykövet emlékezik, Mindszenty a követségen« című cikkével és Csonka Emilnek »A kor és a bíboros« cimü tanulmányával.

Dr. Bucsis Gyula: Emlékezés Mindszenty Cardinálisról. Kézirat, 1960.

Csonka Emil: Krónika Mindszenty József bíboros amerikai utjának egyik jelentős szakaszáról. Kézirat, München, 1974.

Csonka Emil: A száműzött bíboros. San Francisco – München, 1976.

Dr. Kótai Zoltán: Mindszenty József látogatása 1974 tavastán Cleveland egyházmegyében. Képes Emlékalbum. Cleveland, 1975.

Lasky, Melvin J.: Die ungarische Revolution. Die Geschichte des Oktober-Aufstandes nach Dokumenten, Meldungen, Augenzeugenberichten und dem Echo der Weltöffentlichkeit. Ein Weißbuch. Berlin, 1958.

Maróthy-Meizler Károly: Az ismeretlen Mindszenty, Buenos Aires, 1958.

Mihalovics Zsigmond: Mindszenty – Ungarn – Europa. Karlsruhe, 1949.

Nyisztor Zoltán: Vallomás magamról és kortársaimról. Róma, 1969.

Shuster, Georg, N.: In silence I speak. With the research assistance of Dr. Tibor Horányi. New York, 1956.

Szamosi József: Máriacelli emlékkönyv, Képes magyar kalauz. München – Zürich, 1979.

Vecsey József: Emlékezés Mindszenty bíboros édesanyjára. Sankt Gallen, 1970.

A szabadföldi magyar folyóiratok és újságok közül az Életünk-ben, a Katolikus Magyarok Vasárnapjá-ban, a Katolikus Szemlé-ben, a Nemzetör-ben, a Papi Egység-ben és az Új Európá-ban találtam értékes adatokat és szempontokat Dr. Eszterhás István, Dr. Fábián Károly, Füzér Julián, Dr. Harangozó Ferenc, Dr. Ispánki Béla, Dr. Máhig János, Dr. Nyisztor Zoltán, Ruzsik Vilmos, Tűz Tamás és Dr. Vecsey József cikkeiben.

Tartalom

Előszo 7
Gyerekkora 9
A szombathelyi diákévek 13
Negyedszázad Zalaegerszegen 16
A hitszónok, az iró és a sajtóapostol 22
Búcsú Egerszegtől 26
A veszprémi püspöki székben 29
A lelkipásztor-hercegprímás 35
Az irgalmas szamaritánus 38
Az emberi jogok védelmezője 41
A szlovákiai magyarok és a magyar svábok ügyvédje . 44
A keresztény magyar hazafi 47
A hercegprímás politikai szereplése 49
Az egyetemes kereszténység őrállója és ébresztője . . 52
Kádár János megbízatása 55
A hosszú vértanúság kezdete 60
A vizsgálati fogság és az itélet 63
Négy év a névtelen fegyházban 68
Sztalin halála után 72
A forradalmat megelőző hónapokban 77
Négy szabad nap története 79
Tizenöt év az amerikai követségen 85
Három életfontosságú cél 90
Az összmagyarság szolgálatában 96
Harca és munkája az ifjúságért 99
Betegsége és halála 103
Anyagi és szellemi testamentuma 107
Emléke és tisztelete 111
Életrajzi adatai 115
Rövid méltatása 120
Irodalom 124
Tartalom 128